

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

126351

DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRKMEN
ALEVİLERİNDE DİNİ HAYAT

126351

Doktora Tezi

Ahmet Taşgın

Ankara-2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

**DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRKMEN
ALEVİLERİNDE DİNİ HAYAT**

Doktora Tezi

Ahmet Taşğın

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Münir Koştaş

Ankara-2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRKMEN
ALEVİLERİNDE DİNİ HAYAT

Doktora Tezi

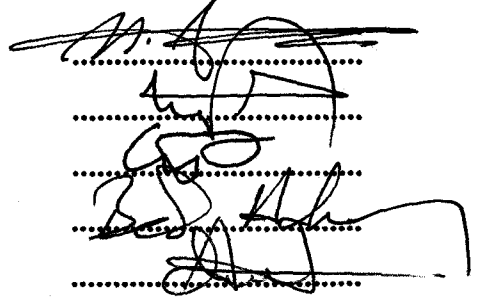
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Münir Koştaş

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Münir Koştaş
Prof. Dr. Hasan ANAT
Doç. Dr. Binyamin SOLMAZ
Doç. Dr. Balı ADAM
Doç. Dr. Niyazi AKYÜZ

İmzası

Tez Sınavı Tarihi 27.11.2003

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLolar VE ŞEKİLLER	VI
ÖNSÖZ.....	XII
KISALTMALAR.....	XIV
I. BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSU VE PROBLEMİ	1
2. TEZİN AMACI.....	7
3. TEZİN ÖNEMİ.....	7
4. TEZİN YÖNTEMİ	8
4.1. Kavramsal Çerçeve	9
4.2. Evren ve Örneklem	10
4.3. Varsayımlar.....	14
4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar	16
4.5. Veri Derleme ve Değerlendirme.....	16
4.5.1. Veri Toplama Aracının Hazırlanması	17
4.5.2. Veri Toplama Aracının Geçerliliği ve Güvenirliği	18
4.5.3. Verilerin Analizi.....	22
II. BÖLÜM.....	24
DİYARBAKIR VE ÇEVRESİ TARİHİ.....	24
1. DİYARBAKIR TARİHİ.....	24
III. BÖLÜM.....	33
DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRKMEN ALEVİLERİ.....	33

1. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN OLGUSAL KİMLİĞİ 33

2.1. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı	34
2.2. Örneklem Grubunun Yaş Düzeyine Göre Frekans Dağılımı	35
2.3. Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı ...	36
2.4. Örneklem Grubunun Medeni Duruma Göre Frekans Dağılımı	37
2.5. Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı.	38
2.6. Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı ...	39
2.7. Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Durumuna Göre Frekans Dağılımı.....	40
2.8. Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumuna Göre Frekans Dağılımı	41
2.9. Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı .	42
2.10. Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağının Frekans Dağılımı	46
2.11. Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyine Göre Frekans Dağılımı	52
2.12. Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Kitap Okuma Düzeyine Göre Frekans Dağılımı.....	53

2. ALEVİ DİNİ HAYATINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER 54

3.1. İnanç.....	60
3.1.1. Cinsiyete Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar	60
3.1.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar	61
3.1.3. Mesleklere Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar ...	64

3.1.4. Yaşlara Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar	67
3.1.5. Eğitim Düzeyine Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar	71
3.1.6. Medeni Duruma Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar	74
3.1.7. Yerleşim Yerlerine Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar	76
3.1.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar	78
3.2. İbadet	82
3.2.1. Cinsiyete Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar	82
3.2.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar	83
3.2.3. Mesleklere Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar ..	86
3.2.4. Yaşlara Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar	89
3.2.5. Eğitim Düzeyine Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar	91
3.2.6. Medeni Duruma Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar	93
3.2.7. Yerleşim Yerlerine Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar	96
3.2.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar	99
3.3. Kurumlar	101

3.3.1. Cinsiyete Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar..	101
3.3.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar.....	103
3.3.3. Mesleklere Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar	104
3.3.4. Yaşlara Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar	108
3.3.5. Eğitim Düzeyine Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar.....	110
3.3.6. Medeni Duruma Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar.....	113
3.3.7. Yerleşim Yerlerine Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar.....	114
3.3.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar.....	117
3.4. Sosyal İlişkiler	120
3.4.1. Cinsiyete Göre Alevilerin Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumları.....	120
3.4.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilerin Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumları.....	123
3.4.3. Mesleklere Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar.....	125
3.4.4. Yaşlara Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar	128
3.4.5. Eğitim Düzeyine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar	131
3.4.6. Medeni Duruma Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar	134
3.4.7. Yerleşim Yerlerine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar.....	136

3.4.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar140

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	143
BİBLİYOGRAFYA.....	157
EKLER.....	170
EK I: ANKET FORMU	170
EK II: DİYARBAKIR İLİ, İLÇELERİ VE KÖYLERİ HARİTASI	178

TABLOLAR VE ŞEKİLLER

Tablo 1: İnanç Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları.....	19
Tablo 2: İbadet Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları	20
Tablo 3: Kurum Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları.....	20
Tablo 4: Sosyal İlişkiler Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları	21
Tablo 5: Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı.....	34
Şekil 1- Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı	34
Tablo 6: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyine Göre Frekans Dağılımı	35
Şekil 2: Örneklem Grubunun Yaş Değişkenine Göre Frekans Dağılımı	35
Tablo 7: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı	36
Şekil 3: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı.....	36
Tablo 8: Örneklem Grubunun Medeni Duruma Göre Frekans Dağılımı	37
Şekil 4: Örneklem Grubunun Medeni Haline Göre Frekans Dağılımı.....	37
Tablo 9: Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı ...	38
Şekil 5: Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı	38
Tablo 10: Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı	39
Şekil 6: Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı.....	39
Tablo 11: Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Durumuna Göre Frekans Dağılımı	40
Şekil 7: Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Durumuna Göre Frekans Dağılımı	40
Tablo 12: Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumuna Göre Frekans Dağılımı	41

Şekil 8: Örneklem Grubunun Ocağa Mensup Olma Durumuna Göre Frekans Dağılımı.....	41
Tablo 13: Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı...	42
Şekil 9: Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı	42
Tablo 14: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyleri İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları.....	44
Tablo 15: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyi İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları.....	45
Tablo 16: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağına Dair Frekans Dağılımı.....	46
Tablo 17: Yaş Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları.....	48
Tablo 18: Eğitim Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları.....	49
Tablo 19: İkamet Yerleri İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları	50
Tablo 20: Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyine Göre Frekans Dağılımı.....	52
Şekil 9: Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyi	52
Tablo 21: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Kitap Okuma Düzeyine Göre Frekans Dağılımı.....	53
Şekil 10: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Kitap Okuma Düzeyi	53
Tablo 22. Dini İnanç Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları.....	60
Tablo 23: Dini İnanç Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t-Testi Sonuçları.....	61
Tablo 24: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri	64
Tablo 25: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi	

Sonuçları	64
Tablo 26: Dinin İnanç Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri	67
Tablo 27: Dinin İnanç Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları	67
Tablo 28: Dinin İnanç Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri.....	71
Tablo 29: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	71
Tablo 30: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri.....	74
Tablo 31: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	74
Tablo 32: Dinin İnanç Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri.....	76
Tablo 33: Dinin İnanç Boyutunun İkamet Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	76
Tablo 34: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri.....	78
Tablo 35: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	79
Tablo 36: Dini İbadet Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları.....	82
Tablo 37: Dini İbadet Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t- Testi Sonuçları.....	83
Tablo 38: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri...	86

Tablo 39: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi	
Sonuçları	86
Tablo 40: Dinin İbadet Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri	89
Tablo 41: Dinin İbadet Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi	
Sonuçları	89
Tablo 42: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel	
İstatistikleri.....	91
Tablo 43: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova)	
Analizi Sonuçları.....	91
Tablo 44: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel	
İstatistikleri.....	93
Tablo 45: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova)	
Analizi Sonuçları.....	93
Tablo 46: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel	
İstatistikleri.....	96
Tablo 47: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova)	
Analizi Sonuçları.....	96
Tablo 48: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Betimsel İstatistikleri.....	99
Tablo 49: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Varyans (Anova) Analizi	
Sonuçları	99
Tablo 50: Dini Kurum Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları	101
Tablo 51: Dini Kurum Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t-	
Testi Sonuçları.....	103
Tablo 52: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri	104

Tablo 53: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi	
Sonuçları.....	104
Tablo 54: Dinin Kurum Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri.....	108
Tablo 56: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri.....	110
Tablo 57: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	111
Tablo 58: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri.....	113
Tablo 59: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	113
Tablo 60: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri.....	114
Tablo 61: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	115
Tablo 62: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri.....	117
Tablo 63: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.....	118
Tablo 64: Sosyal İlişkiler Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları	120
Tablo 65: Sosyal İlişkiler Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t-Testi Sonuçları.....	123
Tablo 66: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri	125
Tablo 67: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi	

Sonuçları	126
Tablo 68: Sosyal İlişkilerin Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri	128
Tablo 69: Sosyal İlişkilerin Yaş Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları.	129
Tablo 70: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri	131
Tablo 71: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları	131
Tablo 72: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri	134
Tablo 73: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları	135
Tablo 74: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri	136
Tablo 75: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları	136
Tablo 76: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri.	140
Tablo 77: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları	140

ÖNSÖZ

Türkiye’de son yıllarda Alevilik konusunda yürütülen çalışmaların seyrini takip etmek neredeyse mümkün değildir. Bu çalışmalar amatör ve akademik olmak üzere iki ana kategoride değerlendirilebilir. Ancak bunlar arasında akademik olanların sayısı oldukça azdır. Hele din bilimleri alanında yapılan çalışmaları değerlendirdiğimizde daha da yetersizdir.

“Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat” adlı çalışmayla eksikliği hissedilen akademik nitelikli çalışmaların yerini doldurmayı amaçladık. Bu vesile ile Alevilik konulu akademik çalışmalara bir yenisini eklemiş olduk.

Alevilik konusunda yürütülen teorik araştırmalar yerine yaşanan Aleviliğin hangi boyutlarda olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bir alan araştırması yapmayı uygun bulduk. Alevi dindarlığı konusunda uygulamalı bir çalışmanın önemine binaen inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerini ele aldık.

Çalışma boyunca karşılaşılan sorunları uzun yıllar süren Alevilik araştırmaları ile aşmaya çalıştık. Fakat bundan daha önemlisi Danışman Hocam Prof. Dr. Münir Koştas Bey’in yardımları ve desteği sayesinde bu çalışma gerçekleşmiş oldu. Türkiye’deki dini-sosyal gruplar üzerine çalışma yapmam doğrultusunda beni yönlendiren Doç. Dr. Bünyamin Solmaz Bey’e her zaman minnet borçlu olacağım. Ayrıca anketlerin değerlendirilmesinde gösterdiği yardımdan dolayı Doç. Dr. Niyazi Akyüz’e şükran borçluyum.

Alan araştırması boyunca yardımcı olan özellikle kimlerle irtibat kuracağım konusunda isimler bildiren Hamburg’da yaşayan Mehmet ve Ahmet Kılıç’a Şerabi Köyü dedesi Hidayet Ulugerçek’e, Türkmenhacı Köyü dedesi Hasan Baykut,

Seyyithasan Köyü dedesi Cafer Öztürk, Bismil'den Cemal Öztürk, Şükürlü köyünden Kemal Hayırlı ve Seyfettin Taser, Diyarbakır'dan Mustafa Kahraman'a ve ismini sayamadığım daha bir çok kimseye göstermiş oldukları yardım ve yakınlıktan dolayı teşekkür ederim. Alan araştırması boyunca karşılaştığım zorlukların aşılmasında büyük bir gayret gösterdiler ve yardımcı oldular. Çalışmanın zamanında ve kolaylıkla yapılmasında büyük pay sahibi onlardır.

Mesai arkadaşlarım Araştırma Görevlileri Ramazan Uçar ve Hakkı Kardeşahin'e gösterdikleri yardımdan ve sabırdan dolayı teşekkür ederim. Tezi baştan sona birkaç kez okuma zahmetine katlanan Arş.Gör. Canan Seyfeli'ye teşekkür ederim.

Ayrıca on yıldır devam eden Alevilik araştırmalarımnda maddi-manevi desteğini esirgemeyen, gösterdiği sabrına karşılık teşekkürün yetersiz kaldığı babam Orhan Taşgın'a minnet borçluyum.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Ank.	: Ankara
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der,	: Derleyen
E.Ü.	: Erciyes Üniversitesi
F.Ü	: Fırat Üniversitesi
G.Ü.	: Gazi Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
İst.	: İstanbul
İ.Ü.İ.F.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M.E.	: Milli Eğitim
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
İ.F.V.	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa-Sahife
ss.	: Sayfalar-Sahifeler
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	:Yayınları-Yayınevi

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Birinci bölümde araştırmanın konusu ve problemi, amacı, önemi; yöntem kısmında ise kavramsal çerçeve, varsayımlar, kapsam ve sınırlılıklar, veri derleme ve değerlendirme başlıkları yer almaktadır.

1. TEZİN KONUSU VE PROBLEMİ

Alevilik, son on yıldır Türkiye'nin gündemine oturmuştur. Farklı dini sosyal gruplara kamusal alanda da kendisini gösterme olanağı sağlayan yeni bir sürecin başlamasıyla Alevilik de, geleneksel olarak algılanan biçiminden farklı gündeme gelmiştir. Dini bir algılama biçimi yerine farklı bir sosyal yapıya sahip sosyo-kültürel bir grup olarak ele alınmaya başlamıştır.

Türkler Orta Asya'dan Anadolu içlerine uzun süren göçlerle gelmişlerdir. Türkmen göçleri zaman içerisinde farklılaşarak ikili bir yapı oluşturmuştur. Anadolu'da konar-göçer toplulukların bir kısmı yerleşik hayata geçtiler. Yerleşik hayata geçenlerle konar-göçerliğini devam ettirenler arasında farklılaşma meydana gelmiştir.¹ Böylece birbirlerine farklı bakışa sahip iki farklı sosyal yapı oluşmuştur. Zamanla merkez ile çevre arasında mesafe oluşmuş ve çatışmalara neden olmuştur.²

Selçuklular ve Osmanlılar, Maveraünnehir ve Horasan'dan Anadolu'ya gelen Türk boylarıdır. Anadolu'daki Türkmenlerin yoğunluğu Moğolların tazyiki ile de

¹ Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, 3. bs., İst: Say Kitap Pazarlama Yay., 1984, s. 9-15.

² Nur Vergin, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik", *Türkiye Günlüğü*, S. 17, 1991, ss. 11-21.

hızlanmıştır. Önce Cengiz, sonra Timur kasırgası, önüne kattığı büyük kitleleri Anadolu'ya kadar sürüklemiştir.

Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin yerleşimi, dervişler merkezli olmuştur. Uç boylarına yerleşen dervişlerin konar-göçer Türkmenler üzerinde büyük nüfuzu vardır. Bu nedenle dervişler, Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde hızlandırıcı rol oynamıştır.³ Dervişlerin etkin olduğu bu yapı yerleşik hayata geçtikten sonra da devam etmiştir. Fakat dervişlerin etkisi zamanla zayıflayarak belirli bölgelerdeki topluluklarla sınırlı kalmıştır. Diğer yandan Anadolu'daki toplulukların devletleşme süreciyle beraber resmi bir din anlayışı oluşmuştur. Bu anlayıştan dervişlere bağlılığını devam ettiren topluluklardan bir kısmı da etkilenecek, sonraki bazı siyasi olayların da hızlandırmasıyla, merkeze karşı mesafeli bir duruş geliştirmiştir.

Anadolu'daki merkez-çevre gerginliğinin ilk örneği Babailer İsyanı olarak isimlendirildi ve Anadolu'da dini sosyal gruplar üzerinde etkili olduğu gibi onları sürekli netameli bir konuma taşıdı. Bu hareketin etkisi uzun süre devam etmiştir. Hatta Anadolu'da diğer dini sosyal grup liderlerinin veya oba, oymakların ilişkilerinin de uzun süre tartışılmasına neden olmuştur.

Osmanlı devleti döneminde de merkez-çevre gerginliği devam etmiştir. Çevre Kızılbaşlık şeklinde isimlendirilmiştir. Bu şekilde isimlendirilmenin nedeni ise Safeviler'dir. Çünkü merkezden rahatsız olan topluluklar Safeviler'in sürdürdüğü propaganda neticesinde Safevi Devletinin kuruluşunda önemli rol almışlardır.

³ Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S.II, Ank: 1942, ss.279-353. Selçuklu ve Osmanlıların yeni fethedilen toprakların iskanı konusunda uyguladığı bir başka metot da sürgünlerdir. Bu sürgünler, öncelikle bu topraklarda ihtiyaç duyulan meslek gruplarına sahip olan insanların, kura yoluyla muhtelif meskenlerden tespiti sonrasında, ailece buralara sevk edilmeleridir. Böylece bu yeni yerleşim alanlarında meslek gruplarının oluşturulmasıyla ihtiyaç duyulan her şey de sağlanıyordu. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İ.Ü.İ.F. Mecmuası**, c.12,13,14, No:1-4, İst: İ.Ü.İ.F. Yay. 1949-50-51-52-53-54, ss.524-519, 56-78, 209-237.

Osmanlı sınırları içerisinde kalan ve Kızılbaş olarak isimlendirilen Türkmenler, Anadolu'ya geldiklerinde sosyal-dini yapılanmalarını muhafaza ettiler. Oysa Safevi Devleti sınırları içerisinde kalanlar bir süre sonra doktorinel olarak Şiileşmeye başladılar.

Bu siyasi çekişmelerin sonuçları ağır oldu. Osmanlı Devletinde yaşayan Türkmenler, Osmanlı-Safevi siyasi çekişmelerinin sonucu olarak merkezden itilerek çevreye sıkıştırılmışlardır. Hele bir de siyasi propagandanın “Kızılbaş” isminde yüklediği olumsuz anlam, Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkmenleri dini-sosyal bir farklılaşmaya ittiği gibi farklı bir kimlik adası oluşturmalarına da neden olmuştur.⁴

Bu süreçte, yerleşik hayata geçişle beraber meydana gelen farklılaşma sonucunda, Anadolu Türkmen toplulukları arasında belli başlı iki İslam anlayışı ortaya çıkmıştır. Alevilik bu farklılaşmanın ortaya çıktığı görüntülerden birisidir.

Bu topluluklar için önemli bir gelişme de 1826'da Yeniçeri Ocağının II. Mahmut tarafından kapatılmasıdır. Yeniçeri Ocağıyla doğrudan ilişkisi olan Bektaşî tekkeleri de kapatıldı.⁵ Bektaşî tekkelerine Nakşibendi şeyhleri atandı. Bu tarihten itibaren bütün Bektaşî tekkelerinde Nakşî Şeyhler oturdu. Bektaşilik Nakşî şeyhleri vasıtasıyla Nakşilik etkisine girmeye başladı. Fakat Bektaşiler bu kontrolü kabullenirken, bir yandan da kendi varlıklarını gizlilik devresine girerek sürdürdüler. Nakşî kontrolüne girişi, Bektaşiliğin devam etmediği anlamına gelmemeli. Çünkü Bektaşiler, yenileşme hareketleri içerisinde kendilerine yeni bir alan oluşturdular.

Tanzimat dönemi sırasında, başlangıçtaki bazı direnmelerden sonra, zamanın siyasal tartışmalarına ve değişikliklerine karşı kayıtsız kalmış görünen tarikatlardan

⁴ Irene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Çev., Turan Alptekin, İst: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998, s.149-192.

⁵ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İst: Süleyman Efendi Matbaası, 1243, s. 200-210.

pek ses çıkmadı. II. Abdülhamit zamanında bunların liderlerinden bir çoğu Sultanın dindarlığından yararlanarak onun etrafında nüfuz ve itibar mevkileri ele geçirince, tekrar ön plana geçtiler.⁶ Bu durum Alevi-Bektaşî ayırımını belirgin hale getirdi.

Cumhuriyetin ilanı ve 1925 Tekke ve Zaviyelerin ilgası kanunuyla diğer bütün tekkeler gibi Bektaşî tekkeleri de kapandı. Öteden beri yenileşme hareketi içerisinde olan ve Osmanlı yönetiminden rahatsız olan Alevi-Bektaşîler, Cumhuriyetin ve Mustafa Kemal'in yanında yer aldılar.⁷

Demokrat Parti ile başlayan dönemde Hacı Bektaş Tekkesi restore edildi ve hizmete açıldı. Daha sonraki yıllarda yıllık olarak devam edecek olan Hacı Bektaş Anma Törenleri başlamış oldu.⁸

1960 darbesinin sonuçlarından biri de Aleviler için 1950'lere nispetle daha hoşgörülü bir ortamın doğması olmuştur. Aleviler, şimdilerde su yüzüne çıkan etnik grupların kendi ayrı kimliklerini fark etme ve öne çıkarma yolundaki genel eğilimini paylaşmaktaydılar. Bu eğilim, 1960'ların yükselen hoşgörü ortamıyla birlikte, Birlik Partisi'nin oluşumuyla sonuçlandı.⁹ Öte yandan Türk Marksistlerinin, bazı Alevi temalarını, isyan ve devrim genel tutumları yönünde kullanma girişimi vardı.¹⁰

Alevilik, 1980 sonrasında daha çok gündeme gelmiştir. Artık kamusal alana taşınan Alevilik, dernekler, vakıflar aracılığıyla modernleşme sürecinin yeni anlayışını sunmaya başladılar. Çünkü 1980 öncesi siyasal çekişmeler, Sovyetler Birliğinin yıkılışı, genel anlamda dünyada dini-kültürel değerlerin gündeme gelişiyile

⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev., Metin Kırıatlı, 6.bs., Ank: T.T.K. Yay., 1996, s.403-405.

⁷ İrene Melikoff, age., s.227-234; John Kingsley Birge, *Bektaşîlik Tarihi*, çev: Reha Çamuroğlu, İst: Ant Yay., 1991, s.92-100.

⁸ John David Norton, "The Development on the Annual Festival at Hacıbektaş 1964-1985", *Bektachiyya: Etudes sur l'Ordre Mystique des Bektachis et les Groupes Relevant de Hadji Bektach*, Editör: Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, İst: 1995, ss. 191-193.

⁹ Jean-Francois Bayart, "The Alevi Question in Modern Turkey", *Islam and the State in the World Today*, Editör, Olivier Carre, Manohar: 1989, s. 99.

¹⁰ Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, 3.bs. İst: İletişim yay. 1993, s.125.

farklı kültürel toplulukların kendilerini ifade etme imkanı sağlanmıştır. Böylece Aleviler daha fazla görünmeye başladılar.¹¹

Bugün itibariyle Alevilik diye tanımladığımız dini-sosyal yapı, on altıncı yüzyıldan itibaren Kızılbaşlık olarak adlandırılmıştır. Alevi ismi ise son yüzyılda yaygınlık kazanmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki ile başlatılan çalışmalar sonrasında bu isim “Ali” merkezli bütün toplulukları içerisine almak üzere tasarlanmıştır.¹² Biz, bugün bütün kamuoyunun ve bu konuyla alakalı çevrelerin üzerinde mutabakata vardığı "Alevi" terimini kullandık.

Türkiye’deki Alevileri genel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür:

Birincisi: Yol Evladı Babaganlar: Hacı Bektaş’ın evli olmadığını ve kendilerinin yol evladı olduğunu söylerler.

İkincisi: Bel evladı Dedegan-Çelebiler: Hacı Bektaş’ın evli olduğunu ve onun soyundan geldiklerini söylerler.

Üçüncüsü: Dede Ocakları: Anadolu’nun muhtelif yerlerinde bulunan ocaklar, Hacı Bektaş’ın halifeleri ve bütün ocakların pir kabul ettiği Ahmet Yesevi halifeleri tarafından kurulanlardır. Bunlar Anadolu’ya gelen “Anadolu Erenleri” diye bilinen kişiler tarafından teşekkül ettirilmiştir.

Ocakların, daha çok aşiret ve oymak yapısından dolayı yerleşik olarak bulundukları yerlerde kendilerine ait müstakil bir yapısı söz konusudur. Genel olarak bu ocaklılar Alevi-Kızılbaş ismiyle anılır. Ayrıca köy kökenli olduklarından “Köy Bektaşileri” şeklinde de tasnif edilmişlerdir.

¹¹ Nejdet Subaşı, “Türk Modernleşmesi ve Alevilik”, **Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı I**, 2002/1, ss. 91-122; Nejdet Subaşı, “Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları”, **İslamiyat**, C. 4, S. 4, 2001, ss. 147-164; Nejdet Subaşı, “Alevilik, Aleviler ve Modernleşme”, **Bilgi Toplumunda Alevilik**, Haz., İbrahim Bahadır, Ank: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yay., 2003, ss. 175-192.

¹² Baha Sait Bey, **Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, Giriş’i Yazan ve Yayına Hazırlayan Doç. Dr. İsmail Gökem, Ank: Kültür Bakanlığı Yay., 2000, 163-185.

Biz tezimizin konusunu Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat olarak belirledik.

Diyarbakır ve çevresi, Anadolu'nun Türkleşmeye başlamasıyla beraber Türkmen aşiretlerinin önemli yerleşim yerlerinden biridir. Diyarbakır ve çevresine yerleşen Türkmenlerin ilk iskan faaliyetlerinden itibaren bölgede yoğunluklu bir şekilde ikamete devam ettikleri görülmektedir.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmenlerin Osmanlıdan önce burada yerleşik oldukları bilinen bir hakikattir. Özellikle Cengiz istilasından sürüklenip gelen Türkmen toplulukları Ahmed Yesevi geleneğinden gelmektedir. İlk yerleşim yerleri, yaylakları ve kışlakları itibariyle, Diyarbakır bölgesidir. Buraya yerleşen oba ve oymaklar bilahare Anadolu içlerine göç etmiş ve zaman içerisinde aşiretlerin yerleşik hayata zorlanmalarıyla da ya yaylaklarını ya da kışlaklarını terk etmekle yüz yüze gelmişlerdir. Bu nedenle aynı Alevi ocağına bağlı Türkmen Alevileri Anadolu'nun farklı yerlerinde ikamet etmektedirler. Ancak birbirleri ile olan irtibatları bağlı oldukları dedeler tarafından devam ettirilmiştir. Süreç içerisinde Sünnileşen Türkmenler, dedelerle olan bu bağlantılarını kaybetmişlerdir. Hatta Türkmen olarak bile kalamamış ve Kürtleşmişlerdir.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin Dini Hayatları bağlamında inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerini ele aldık. Böylece kültürel hayatın korunmasında dinin fonksiyonel olarak karşılığı üzerinde önemli göndermelerde bulunduk. Çünkü Sünnileşen Türkmen Aleviler, Türkmenliklerini kaybettikleri gibi dini kurumlarının fonksiyonelliğini de kaybetmişlerdir.

2. TEZİN AMACI

Uygulamalı Din Sosyolojisi çalışmalarının önemine binaen alan araştırması yapmayı uygun bulduk. Uygulamalı alan çalışmaları bize, yaşanan dini inanç, ibadet ve tecrübenin sosyal ilişkiler olarak yansımaları verecektir. Buradan yola çıkarak Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat adlı bu çalışmayı yapmaya karar verdik. Dini Hayat üzerine yapılan çalışmalar yeterli olmadığı gibi dini-sosyal gruplar üzerine yürütülen çalışmalar da parmakla gösterilecek kadar azdır. Bu bakımdan Dini Hayat konulu bir tez yapmayı amaçladık.

Bu çalışmada dini hayat ele alınırken dinin kendisi ele alınmayacaktır.

Son yıllarda Alevilik, Türkiye gündemine oturmuştur. Alevilik konulu birçok çalışma yapılmış ve bunlardan bir kısmı da yayınlanmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı Aleviliğin tarihini ve gelişimini ele alan teorik çerçevelidir. Yapılan teorik çalışmalar çok fazla olmasına rağmen, hem alan araştırmaları hem de akademik düzeyde yapılan çalışmalar yetersizdir. Bu nedenle alan araştırması yapmayı uygun bulduk.

Bu çalışmada temel amacımız, yaşanan Alevilik ile teorideki Alevilik arasındaki mesafenin günümüzdeki seyrini dini inanç, ibadet, kurum ve sosyal hayat ekseninde ortaya koymaktır.

3. TEZİN ÖNEMİ

Alevileri konu alan Uygulamalı Din Sosyolojisi çalışmalarının azlığı göz önünde bulundurularak bu çalışmaya karar verilmiştir. Böylece hem alan

araştırmalarının güçlüğü ve azlığı, hem de bu konuda alan araştırmasının nerdeyse yok denecek kadar az olduğu düşünülürse, çalışmanın önemi daha da artacaktır.

Ülkemizde dini hayat ve dini gruplar üzerine yapılan uygulamalı çalışmalar teorik çalışmalara ışık tutacak, sağlıklı değerlendirilmelere ve sonuca ulaştıracaktır. Bu araştırma da Alevilik konulu teorik çalışmalara ışık tutacak ve yön verecek olduğundan önemlidir.

Alevilerin çok uzun zamandan beri ülke gündeminde kalması ve Alevilik çalışmalarının yetersizliği, özellikle akademik çevrelerin de dışında ve dini hayat ile ilgili konularda kasıtlı ve keyfiyetsiz çalışmaların varlığı çalışmamızın önemini artırmaktadır. Çünkü bilimsel bir nitelikte İlahiyat formasyonu ve alan çalışması, istismar edilen Alevilik hakkında tarafsız çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.

Alevilere yönelik yapılan alan araştırmaları, Alevilerin dini hayatlarının tamamını konu almamaktadır. Dini hayatın kapsamı içerisine giren konu başlıklarının bir bütün olarak ele alınmadığı görülmektedir. Geliştirilen ölçekler, bu bakımdan yetersizdir. Bunun yanında Alevilerin farklı bir sosyal yapıya sahip oldukları göz ardı edilmektedir. Bu nedenle de yürütülen çalışmalar, Alevilerin dini-sosyal hayatlarının bütününe ele almaktan uzaktır. Kaldı ki bu çalışmalar ya Sünnilik üzerinden yürütülmekte ya da Sünniliğin İslam ile aynileştirilmesinden dolayı İslam dışılık olarak ele alınmaktadır.

4. TEZİN YÖNTEMİ

Araştırmamız, Din Sosyolojisi çerçevesinde yapılacağından, Genel Sosyolojinin konuyla ilgili açıklama, metot ve tekniklerinden yararlanılacaktır.

On yıldır devam eden Alevilik konulu çalışmalarımızın merkezini alan araştırmaları teşkil etmiştir. Yüksek Lisans çalışmasından sonra, Alevilik konulu alan araştırmalarımıza bu çalışmayla bir yenisini daha ekledik. Uzun süren konuşmalarımızla, yaptığımız gezi gözlem ve incelemelerimizle yazılı kaynaklarda elde edilemeyecek derlemelerde bulunduk. Kaldı ki yazılı kaynakların yanı sıra, yanlış ve yüzeysel olduğu düşünülürse bu gözlem ve incelemelerin önemi daha fazladır.

Alevilerin önemli gün ve geceleri olmak üzere dini yaşamın bütün aşamalarına bizatihi şahit olduk. Özellikle cem, halka namazı, kurban ve ziyaret yerleri gibi önemli ritüellere katıldık. Bu gözlem ve incelemelerimizi sadece araştırma evrenimiz olan Diyarbakır ve çevresi ile sınırlı tutmayarak Tunceli ve çevresi, Eskişehir ve çevresi, Hacı Bektaş ve çevresi, kent merkezlerindeki dernek ve vakıflar ile Almanya'daki Alevi dernek ve vakıflar çerçevesinde sürdürdük.

Katılımcı gözlem ile mülakat ve anket tekniğinin yanı sıra, yazılı kaynaklardan yararlandık. Anketimizi tesadüfi metotla seçtiğimiz ailelere, genç gruplara, kahvede ve cem evlerinde toplananlara uyguladık. Dört yüz kadar kişi üzerinde uygulanan ankete, katılımcıların verdiği bilgiler noktasında değerlendirmeye alınamayacak olanları dahil etmedik. Böylece değerlendirmeye dahil edilen sayı 311'dir.

4.1. Kavramsal Çerçeve

Aleviler, bu çalışma boyunca dini-sosyal bir grup olarak ele alınacaktır. Grubun kendisi dini ve sosyal olarak oluşmasından dolayı bir dini-sosyal gruptur.

Kehl-Bodrogi ve Soygyer, Aleviliğin iç ve dış dünya arasındaki sınırın dinsel ve sosyal niteliklerle tayin edilmesinden dolayı dini-sosyal grup olarak ele alınması

gerekliliği üzerinde durmaktadırlar.¹³

Dini-sosyal grup, sosyal grupların genel özelliklerini taşımakla beraber, esasen bir dinin hangi sosyal gruplarda yaşadığı ve hangi sosyal grupların doğuşuna sebep olduğu, gibi belli başlı konulara bağlıdır. Dini-sosyal gruba mensup bireyler birbirine manevi-dini bağ ile bağlıdırlar. Bu da tabii ve organik bağdan, manevi-dini bağın daha güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Üyelerin din kardeşliği etrafında bütünleşmeleri, var olan akrabalık bağlarından daha güçlü olduğu gibi, manevi-dini bağla yeni akrabalık bağları oluştururlar.¹⁴

Alevilik terimi son yüzyıldan itibaren kullanılışı da dahil olmak üzere, grubun dini-sosyal bir grup oluşunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Adı geçen topluluklar Alevilikle tanımlanmazdan önce, Kızılbaşlık ile tanımlanmaktadır. Kızılbaşlık terimi de grubun dini-sosyal bir grup oluşunu tanımlamak için kullanılmaktaydı. Ayrıca son on yıldan itibaren Alevilerin kentlerdeki yeni görüntülerine bakıldığında, yine dini-sosyal bir grup olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Hatta grubun ana grup olan Sünnilik üzerinden kendilerini anlattıkları ve bu çerçevede talepte bulundukları görülmektedir.

4.2. Evren ve Örneklem

Evren, “araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elamanlar bütünüdür.”¹⁵ Evren de genel ve çalışılan olmak üzere ikiye ayrılır. Genel evren ulaşılması zor ve imkansızdır. Çalışma evreni ile üzerinde araştırma yapılan konu sınırlandırılmış olur. Türkiye’nin muhtelif yerlerinde yaşayan Aleviler, çalışmanın genel evrenini

¹³ Kristina Kehl-Bodrogi, “Alevilik Üzerine”, Cem, S. 6, 1991, s. 23; Yılmaz Soyzer, Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşî Geleneği, İstanbul: Seyran Yay., 1996, s. 83.

¹⁴ Ünver Günay, Din Sosyoloji, İst: İnsan Yay., 1998, s.238-252.

¹⁵ Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ank: Matbaş Matbaacılık, 1982, s. 115.

oluştururken çalışma evreni olarak Diyarbakır ve çevresi seçilmiştir. Bu bile Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin bütününe araştırılacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü böyle bir araştırma için, ne zaman yeterli olur, ne de maddi imkan sağlanır. Bundan dolayı araştırmanın evrenini Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Türkmen Alevileri oluşturmaktadır.

Örnekleme, “araştırma evreninin bir kesitinin çalışma alanı olarak alınması ve sonuçların araştırma alanının tümüne genellenmesidir.”¹⁶ Diyarbakır merkeze bağlı iki köy, Bismil ilçe merkezinde bir mahalle ile üç köy, Çınar ilçesinde bir köyde yerleşik olan Türkmen Alevilerinden örneklem alınmıştır. Diyarbakır ve çevresinde yerleşik olan Türkmen Alevilerinin, yerleşik oldukları yerler, bağlı bulundukları ocaklar gibi konularla, örneklemin araştırma evrenini temsil edeceği düşünülmüştür.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin araştırmanın evreni seçilmesinin nedeni, Diyarbakır’ın tarihi kültürel önemli bir şehir oluşudur. Türkmenlerin Anadolu’ya ilk akınlarından itibaren yurt tuttıkları önemli merkezlerden biridir. Türkmenlerin Anadolu’da yerleşik olarak kaldıkları Diyarbakır, beyliklere ve devletlere başkentlik yapmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar beylerbeyliği olarak kalan Diyarbakır, kültürel, sosyal ve iktisadi yapısıyla Anadolu’daki önemli şehirlerdendir.

Diyarbakır ve çevresi dini-sosyal gruplar açısından oldukça zengindir. Müslümanlar başta olmak üzere birçok din mensubu bulunmaktadır. Süryaniler, Ermeniler, Yezidiler yine günümüze kadar varlıklarını sürdürmüş olan dini topluluklardandır.

Modernleşme sürecinde Diyarbakır, önemli atılımlar gösterirken, tarihsel rolünü kaybederek Osmanlı Devleti dönemindeki Diyarbekir Vilayetinin merkezi ile

¹⁶ Aysel Aziz, *Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim*, Ank: İletişim Araştırmaları Derneği Yay., 1990, s.43; Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, 3.bs., İst: Filiz Kitabevi, 1989, s. 203.

sınırlı olan bir ile dönüşmüştür. Özellikle Cumhuriyet ile birlikte sınırların daralması sonucu, Diyarbakır'ın ticaret yolları kapanmış ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan eski Osmanlı şehirleriyle bağlantısı kopmuştur. Ticari hayatın her geçen gün azalmasıyla doğru orantılı olarak, Diyarbakır göç vermeye başlamıştır.

Bununla beraber yeni iş imkanlarının oluşturulması, şehirleşme, eğitim ve sağlık alanlarında önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler, Alevilerin sosyal yapısı üzerinde etkili olarak değişime uğratmıştır. Burada Diyarbakır örneğinde, geleneksel yapıdan modern yapıya geçişte, Anadolu'da bir kentin değişimini görmek mümkündür. Bu nedenden dolayı Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Türkmen Alevileri bu değişimden birebir etkilenen topluluklar arasındadır.

Diyarbakır şehrinin değişiminden birebir etkilenen Türkmen Alevileri, modernleşme sürecinde daha fazla imkanlardan yararlanmanın yollarını arayarak, göç etmeye başlamışlardır. Göçün başladığı yıllarda başta Diyarbakır il merkezi olmak üzere, yurtiçi ve yurtdışına özellikle Almanya'ya gitmişlerdir.

Şehir merkezine göçlerin son yıllardaki hızlılığındaki ana sebeplerden en önemlisi Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan terör olaylarıdır. Kendilerini güvende hissetmeyen Aleviler Diyarbakır merkeze hatta il dışına göç etmişlerdir.

Terör olayları, tarımdaki teknolojik gelişmeler ve ulaşım imkanları nedeniyle köylerde yerleşik olan Aleviler şehir merkezlerine göç etmişlerdir. Bunların dışında yurtiçinde İzmir ve Bursa gibi yerlerde Alevilerin yoğun oldukları bölgelere yerleşmişler ve uzun süre önce de yurtdışına işçi olarak gitmişlerdir.

Bir başka önemli faktör de tarım alanında meydana gelen teknolojik gelişmelerdir ki, insan gücünü azaltmıştır. Bu da çiftçilerin sürekli olarak köyde kalma isteğini olumsuz yönde etkilemiştir. Bir süre sonra şehir merkezine göç eden

köylüler, hasat sezonunda kısa aralıklarla köye gelerek tarımsal faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Tarımda meydana gelen teknolojik gelişmelerin bir başka sonucu, insan gücüne bağlı iş hayatının yerini makineleşmeye bırakmasıdır. Böylece tarım sektöründe çalışan kişi sayısında önemli oranda düşüş meydana geldi. Bu durumda geniş aile tipine bağlı çiftçi aile tipi, bireylerin başka iş kollarına dağılmasıyla küçülmeye başlamıştır. Başka iş kollarına yönelen aile bireyleri arayışlarını şehre, dolayısıyla göçe yöneltmişlerdir.

Bunların dışında ulaşım imkanlarının kolaylaşması, gününbirlik şehir ve köy arasında gidiş gelişi sağladığı gibi, şahsi ulaşım araçlarının fazlalığı da bu konuda önemli bir faktör olmuştur. Bunların yanı sıra şehirdeki eğitim, sağlık imkanlarının fazlalığı gibi faktörler de eklenince köylü nüfusun azalmasına neden olmuştur.

Göç nedenleri arasında sayılması gereken bir başka nokta ise Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin eğitim oranları yüksektir. Alevi köylerinde okullaşma Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlamıştır. Modern eğitim kurumlarına, okullaşmaya gönüllü katılan Aleviler, eğitimin sağladığı yeni imkanlarla başka şehirlere gitmiştir. Hem daha fazla eğitim, hem de memuriyet dolayısıyla yerleşik oldukları köyleri terk etmişlerdir.

Bunlara ek olarak, geçen yirmi yıllık süre içerisinde Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin yerleşik oldukları yerlerdeki nüfus durumları aşağıdaki gibidir. Burada verilen verilere Diyarbakır ile Bismil ilçe merkezinde yerleşik olan nüfus dahil edilmemiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü verileri ile araştırma süresince elde edilen veriler ışığında son durumları şöyledir:

Yıl : 1980 1985 1997 2003

Diyarbakır Merkez:

Nahırkıracı (Şerabi) : 349 391 324 -

Büyükkadı : 418 352 499 10

Bismil Merkez:

Bakacak (Seyyithasan): 673 621 294 150

Aşağıdarılı (Türkdarlı): 955 1022 141 5

Türkmenhacı : 1437 1606 946 850

Çınar:

Şükürlü : 1135 1224 750 45

Toplam : 4967 5216 2954 1060

Esasen Diyarbakır Alevilerine göre bu bölgedeki Alevilerin nüfusları daha fazla idi. Hatta Dicle boyunca sağlı sollu sıralanan üç yüzün üzerindeki köyün Türkmen Alevi olduğunu, sonradan Sünnileştiklerini ve Sünnileşmeyle beraber Kürtleştiklerini belirtmektedirler. Buna örnek olarak Türkmen Alevi köylerine yakın bazı köyleri verebiliriz ki, yüzyılın başında Türkmen Alevi köyleridir. Öyle ki yüzyılın başında bu köylerden kendi köylerine cemlere katılmak üzere gelenlerin olduğunu, şimdi ise bu köylerin tam anlamıyla Sünnileşmediklerini, dolayısıyla Kürtleşmediklerini de belirtmişlerdir.¹⁷

4.3. Varsayımlar

Araştırmanın ana varsayımları şunlardır:

I-Türkiye’de Müslümanlar Alevi ve Sünni olmak üzere iki farklı dini sosyal

¹⁷ Basri Konyar, *Diyarbakır Yıllığı*, Cilt 3, Ank: Ulus Basımevi, 1936, s. 54-55.

gruptan oluşmaktadır. Ancak bu ana grup içerisinde Aleviler, Sünnilerden farklı bir sosyal yapıya sahiptir.

II-Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Bu ana varsayıma dayalı olarak denenecek alt varsayımlar şunlardır:

a-Cinsiyet değişkenine göre inanç, ibadet, kurum ve sosyal yaşamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

b-Dedenin olup olmama durumu değişkenine göre inanç, ibadet, kurum ve sosyal yaşamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

c-Yaş değişkenine göre inanç, ibadet, kurum ve sosyal yaşamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

d-Eğitim değişkenine göre inanç, ibadet, kurum ve sosyal yaşamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

e-Medeni durum değişkenine göre inanç, ibadet, kurum ve sosyal yaşamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

f-Yerleşim yerleri değişkenine göre inanç, ibadet, kurum ve sosyal yaşamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

g-Ocaklara bağlılık değişkenine göre inanç, ibadet, kurum ve sosyal yaşamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

III-Alevi dini kurumları değişiklik arz etmekle beraber fonksiyonel özelliğini yitirmektedir.

Bu ana varsayıma göre denenecek alt varsayımlar şunlardır:

a-Dedelik kurumu fonksiyonel özelliğini yitirmiştir.

b-Musahiplik kurumu fonksiyonel özelliğini yitirmiştir.

c-Düşkünlük kurumu fonksiyonel özelliğini yitirmiştir.

V-Alevilerin Sünnilere yönelik tutumları bağımsız değişkenlere göre farklılık göstermekte ve Sünnilerle ilişkileri sonucu Sünnilere yakınlaşma olmaktadır.

4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Aleviliğin kökeni ve tarihi tezin kapsamı ve sınırları içerisinde değildir. Burada dini grup olarak Aleviliğin dini hayata yönelik olarak tespit ve tasviri önceliklidir. Ayrıca dinin sosyal grupları oluşturmada, varlıklarını sürdürmelerindeki fonksiyonu ve gündelik yaşama aksedişi üzerinde durulacaktır.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevileri üzerinde yürütülen alan araştırmasında öncelikle “Alevilik nedir” sorusuna inanç, ibadet ve kurumlarıyla cevap verilmiştir. Daha sonra Aleviliğin temel kurumlarının günümüzdeki fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Yani değişim sürecinde Aleviliğin ve temel kurumlarının aldığı seyir verilmiştir. Özellikle modernleşme sürecinde yeniden inşa edilen/kurgulanan Aleviliğin literatür ile olan ilişkisi aranmıştır. Başka bir deyişle Alevi kimliğinin temel özelliklerinin gündelik yaşamda neye karşılık geldiği konusu üzerinde durulmuştur.

4.5. Veri Derleme ve Değerlendirme

Yurtiçi ve yurtdışında Alevilik ve Alevileri konu alan bir dizi çalışma bulunmaktadır. Araştırma boyunca bu çalışmalardan da yararlandık. Ayrıca Alevilik ve Alevilere yönelik Türkiye'nin muhtelif üniversitelerinde Alevilik ve Aleviler konulu yapılmış akademik çalışmalar da önemli kaynaklarımız arasındadır.

Alan araştırmasında, araştırma metodu ve tekniği olarak genel Sosyolojinin,

gözlem, katılımcı gözlem, mülakat, örnekleme metodu ve anket tekniğini kullandık.

Elde edilen verilerin istatistiksel değerlendirmesini bilgisayar ortamında SPSS programında yaptık.

4.5.1. Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Bu araştırmada Kişisel Bilgi Anketi ile Dini Hayata Yönelik Tutumlar için dört farklı başlıkta oluşturulan sorular uygulanmıştır. Bu bölümler inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerden oluşmaktadır.

Anket uygulanmadan önce, araştırmaya katılanlara sorulacak soruların anlaşılabilirliğini kontrol etmek amacıyla, örnekleme temsil yeteneğine sahip küçük bir grup üzerinde ön araştırma yapılmış, anlaşılmayan ve yöresel farklılıklar göz önüne alınarak form yeniden düzenlenmiştir.

Araştırmaya katılanların olgusal kimlikleri hakkında bilgi edinmek ve bu bilgilerle tutum puanları arasındaki farkı görebilmek için Kişisel Bilgi Anketi oluşturulmuştur. Kişisel bilgi anketinde araştırmanın bağımlı değişkeni olan Türkmen Alevilerinde Din Hayata Yönelik Tutumları etkiyebilecek ve tutumlarla ilişkili olacağı düşünülen on iki anket sorusu geliştirilmiştir.

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Dini Hayat'a yönelik Dindarlık Ölçeği geliştirilmiştir. Otuz dört sorudan oluşan dindarlık ölçeği, araştırmaya katılanların dini hayata yönelik tutumlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Dindarlık ölçeği dört başlık altında ele alınmıştır: inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkiler.

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan Dini Hayat'a yönelik tutumları ölçmek üzere Likert tipi tutum ölçeği kullanılmıştır. Uygulanan dindarlık ölçeği tamamı

olumlu olmak üzere toplam otuz dört maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki her madde için “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” şeklinde üç seçenek bulunmaktadır. Araştırmaya katılanlar, dini hayata yönelik tutumlarının derecelerini, bu seçeneklerden birisini işaretleyerek belirlemişlerdir.

Dini Hayata yönelik tutum ölçeğinde cevaplarının puanlanmasında, olumlu otuz dört madde için “Katılıyorum” seçeneğine üç puan, “Kararsızım” seçeneğine iki puan, “Katılmıyorum” seçeneğine bir puan verilmiştir.

4.5.2. Veri Toplama Aracının Geçerliliği ve Güvenirliği

Anket formu içerisinde yer alan dini hayata yönelik tutumları ölçmek için geliştirilen dindarlık ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları, ana araştırmaya başlamadan önce yapılan ön araştırmanın deneme formu üzerinde bölgesel farklılıklar ve problemli olup anlaşılmayan ifadelerin düzeltilmesinden sonra gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen dindarlık ölçeği dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde yer alan inanç boyutu için tek faktörlü analiz, ikinci bölümde yer alan ibadet için tek faktörlü analiz, üçüncü bölümde yer alan kurum için tek faktörlü analiz, dördüncü bölümde yer alan sosyal ilişkiler için tek faktörlü analiz yapılmıştır. Faktör analizi, bir ölçekte yer alan maddelerin aynı niteliği ölçen maddelerden oluşup oluşmadığını, farklı nitelikleri ölçüyorlar ise, bunların neler olduğunu anlamamıza imkan veren bir tekniktir. Araştırmada faktör analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde ölçekte yer alan maddelerinin faktör yük değerlerinin .40 ve yukarısı alınmıştır. Buna göre anket formu toplam kırk sorudan oluşmaktadır. Şimdi sırasıyla dini hayata yönelik inanç, ibadet, kurum ve sosyal hayat yönelik faktör ve madde analiz sonuçlarını verelim.

Tablo 1: İnanç Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

İnançlara Yönelik Tutumlar	Birinci Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Allah'ın varlığına ve birliğine inanırım	.97	.94
2-Meleklere inanırım	.97	.94
3-Peygamberlere inanırım	.97	.95
4-Ahirete inanırım	.97	.97
5-Kitaplara inanırım	.97	.94
6-Kuran bugünkü şekliyle eksiktir	.88	.78
7-Hacı Bektaş donunda gelen Ali'nin kendisidir	.80	.72
8-Ay Ali'yi Güneş Muhammed'i temsil eder	.72	.69
9-Aleviler ruhlar aleminde Sünniler Zülfikar zoruyla sonradan Müslüman oldular	.71	.67
10-Allah kendini Adem'de gösterdi bunun için secdemiz yüzyüzedir	.69	.65
11-Hak Muhammet Ali bir bütün ve nurdurlar	.62	.60
Açıklanan varyans	%. 49.1	
Alfa	.98	

Tablo 2: İbadet Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

İbadet Ölçeği Maddeleri	Birinci Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Cem yaparım	.87	.80
2-Hakkullah veririm	.79	.78
3-Kurban keserim	.79	.78
4-Muharrem orucu tutarım	.78	.76
5-Çocuklarım kuşak kuşanır	.76	.74
6-Bayramda tarikat namazı kılarım	.61	.60
7-Bizim namazımız niyazımızdır	.60	.58
Açıklanan varyans	% .47.4	
Alfa	.80	

Tablo 3: Kurum Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

Kurum Ölçeği Maddeleri	Birinci Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Musahiplik Aleviliğin önemli kurumlarından	.90	.88
2-Dedelik Aleviliğin en önemli kurumlarından	.89	.87
3-Dedelik kurumu gün geçtikçe bozulmaktadır	.87	.85
4-Günümüzde Alevi yazar/aydınlar dedelerin yerini almıştır	.82	.80
5-Düşkünlüğün kuralları değiştirilmelidir	.71	.69
6-Günümüzde dedelerin hiçbir görevi kalmamıştır	.68	.65
7-Tanıdığım ve dinlediğim dedeleri bilgi ve davranış yönünden yeterli buluyorum	.63	.61
8-Ailevi ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvurulmalıdır	.62	.59
9-Günümüzde dedelik sistemi kaldırılmalıdır	.60	.57
10-Düşkünlük Aleviliğin önemli kurumları arasında yer almaktadır	.59	.56
Açıklanan varyans	% .83	
Alfa	.94	

Tablo 4: Sosyal İlişkiler Ölçeği Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

Sosyal İlişkiler Ölçeği Maddeleri	Birinci Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
1-Bize Sünniler her an kötülük yapabilirler	.89	.87
2-Alevi dernek/vakıflarına güvenirim	.87	.84
3-Günümüzde Aleviliği dernek/vakıflar temsil etmektedir	.83	.79
4-Çocuklar Alevilik inancına göre eğitilmelidir	.82	.78
5-Aleviler her seçimde sol partileri destekler	.81	.80
6-Alevilere göre din dersi hazırlanmalı ve verilmelidir	.79	.77
7-Sünnilerden kız alıp verilmelidir	.67	.65
8-Alevi Sünni ilişkileri birbirleri hakkındaki yanlış bilgiyi azaltmaktadır	.65	.64
9-Aleviler diyanette temsil edilmelidir	.60	.59
10-Sünnilerin düğün ve cenaze gibi törenlerine katılınmalıdır	.60	.58
11-Sol partilerin Alevileri kullandığını düşünüyorum	.60	.58
12-Alevilerin dernek/vakıf kurmaları gereklidir	.59	.58
Açıklanan varyans	% .60	
Alfa	.74	

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına yönelik tutum ölçeği inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Dört bölümden oluşan bu ölçeğin deneme formunda faktör yük değeri düşük olan maddeler çıkarılmıştır. Yük değeri düşük çıkan maddeler çıkarıldıktan sonra yeniden faktör analizi yapılmıştır. Buna göre yük değerleri .59 ile .97 arasında değiştiği görülmüştür. Dini hayatın inanç boyutuna yönelik faktör analizi .62 ile .97, ibadet boyutu .60 ile 87, kurum boyutu .59 ile 90, sosyal ilişkiler boyutu 59 ile 89 arasında değişmektedir. Dini hayatın inanç boyutu iki faktörlü düşünülmüş; bunun dışında diğer boyutlara tek faktörlü düşünülmüştür. Bu da ulaşılan faktör yük değerinin yüksek olmasını sağlamıştır. Bu sonuca göre faktörlerin açıkladığı yük değerleri dini hayatın inanç boyutunda .49.1, ibadet boyutunda .47.4, kurum boyutunda .83, sosyal ilişkiler boyutunda .60 şeklinde olmuştur. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı olarak bulunan alfa değeri dini hayatın inanç boyutunda .98, ibadet boyutunda .80, kurum boyutunda .94, sosyal ilişkiler boyutunda .74 şeklinde olduğu gözlenmiştir. Buna göre yukarıda verilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına Yönelik Tutum Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu görülebilir.

4.5.3. Verilerin Analizi

Anket tekniği ile toplanan verilerin çözümlenmesinde, bilgisayar ortamında SPSS istatistiksel paket program kullanılmıştır.

Örneklem grubu olan Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına yönelik tutumlara sahip olma düzeyleri, kendi görüşlerine dayalı olarak Likert Tipi üçlü derecelendirme ölçeği ile toplanmıştır.

Bu araştırmada verilerin analizinde yüzde-frekans dağılımı, Aritmetik Ortalama, t-Testi, Ki Kare, Varyans Analizi (Anova) ve Lsd Post-Hoc oklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına yönelik tutumların cinsiyete göre değişkenini belirlemek amacıyla t-testi, diğer değişkenleri test etmek için ise Ki Kare ve Varyans Analizi (Anova) kullanılmıştır.

Bu alışma Hipotez Testi (Fark) uygulaması ile gerçekleştirildiği için değişkenler arasında bir fark olduğu hipotezi kurulmuştur. Buna göre değişkenler arasında bir fark vardır. Bu farkın ortaya konulması t-Testi, Ki Kare, Varyans Analizi (Anova) testlerinden yararlanarak ortaya konulmuştur. Ayrıca bu çalışmada ağırlıklı olarak Varyans Analizi (Anova) kullanılmıştır. Varyans Analizi (Anova) gruplar arasında bir farkın olup olmadığı, eğer fark varsa hangi gruplar arasında olduğunu, aralarında istatistiksel bir fark varsa bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılır. Varyans Analizi (Anova) sonucunda ortalamalar arasında bulunan farka çoklu karşılaştırma yöntemi ile bakılmıştır. Yapılan analiz sonucunda grupların tutum düzeylerinin farklılaştığı sonucuna ulaşıldığı durumlarda farklılığın kaynağını bulmak amacıyla, grupların ortalama puanları arasında Lsd Post Hoc oklu karşılaştırma kullanılmıştır.

Bu araştırmada yukarıda bahsedilen test işlemlerinin anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmış ve .01 düzeyinde olanlar da belirtilmiştir.

II. BÖLÜM

DİYARBAKIR VE ÇEVRESİ TARİHİ

Üçüncü bölüm Diyarbakır tarihinden oluşmaktadır.

Diyarbakır Anadolu'nun en eski şehirlerinden biridir. Ticaret yolları üzerinde ve Dicle kıyısında bulunuşu Diyarbakır'ı, ticaret ve kültür merkezi yaparken birbirinden farklı bir çok dini sosyal gruba merkezlik de yapmıştır.

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orta kısmında Mezopotamya'nın kuzey sonundadır. Doğudan Siirt, Muş; güneyden Mardin; batıdan Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya; kuzeyden Elazığ ve Bingöl illeri ile çevrilmiştir.

Tezin konusu olan Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinde dini hayata dair uygulamalı kısım bu kısa tarihçeden sonra verilecektir. Böylece geçmişten günümüze Diyarbakır tarihi kısaca verilirken, beraberinde günümüzde Diyarbakır Türkmen Alevilerinin dini hayatlarına ilişkin araştırmadan elde edilen veriler sunulacaktır.

1. DİYARBAKIR TARİHİ

Diyarbakır, Cezire denilen Mezopotamya'nın kuzey sonunda olup Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ortasında yer almaktadır. Siirt, Muş, Mardin, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Elazığ ve Bingöl illeriyle çevrilmiştir. Yüzölçümü 15.354 kilometre kare, 37.30 ve 38.43 kuzey enlemleriyle, 40.37 ve 41.20 doğu boylamları arasında kalmaktadır. Etrafı fazla yüksek olmayan dağlarla çevrili, ortası çukurcadır. % 37 oranında dağlar, %31 oranında ovalarla kaplıdır. Ovalar tarıma

elverişli ve verimlidir. Bu verimli topraklar Dicle nehri ve kolları tarafından sulanmaktadır.

Şehir, Karacadağ ile Dicle arasında uzanan geniş bazalt platonun doğu kenarında, Dicle vadisinin üzerinde ve nehir kavisinin tepesinde ufki bir satıh üzerinde kurulmuştur. Şehrin kapsadığı alan, 37. enlemin 56 dakika kuzeyinde ve 40. boylamın 13 dakika doğusundadır. Denizden yüksekliği 650 metredir. Bu yükseklik bazı yerlerde 640 m bazı yerlerde 660 m'dir.¹⁸

Diyarbakır'ın tarihi ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Özellikle Üçtepe tepesi ve çevresinde yapılan kazılarla burada bulunan kalıntılar, ilk çağlara ait dönemlerin izlerini taşımaktadır. Üçtepe mevkiinde yapılan bu kazılarda sarnıçlar, mezarlar ve yazıtlar tespit edilen kalıntılardır.¹⁹

Daha sonraki dönemlerde Diyarbakır, diğer adıyla Amid, Roma ve Bizans'ın önemli kalelerinden olmuştur. Tarih içerisinde zaman zaman Bizans ve İran arasında çeşitli savaşlara neden olmuş ve bu savaşlara bağlı olarak da şehir el değiştirmiştir. Ama Amid, tarihin bu döneminde Bizans'ın önemli bir kalesi olarak kalmıştır.²⁰

639 yılında İslam orduları Diyarbekir bölgesini fethetmiştir. İslam orduları komutanı İyaz bin Ganem'dir. Ordunun sol kanadına kumanda etmekte olan Halid bin Velid, Diyarbekir bölgesinin önemli kentlerinden olan Amid şehrini ele geçirmiştir.²¹

Cezire bölgesinin üç kısmından birisi olan Diyar-ı Bekr, ilk İslam fetihlerinden itibaren bölgeye gelen Arap kabileleri tarafından iskan edilmiştir. İşte

¹⁸ Şevket Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ank: Ziya Gökalp Derneği Yay., 1992, s. 1-2.

¹⁹ Veli Sevin, *Excavations At Üçtepe Kazıları*, İst: Arkeoloji ve Sanat Yay., 1989, s.7; Kemalettin Köroğlu, *Üçtepe I Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır/Üçtepe ve Çevresinin Yeni Assur Dönemi Tarihi Coğrafyası*, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1998, s. 23-24.

²⁰ Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev., Fikret Işıltan, İst: İ.Ü.E.F. Yay., 1970, s. 3-17.

²¹ Mükrimin Halil Yinanç, "Diyarbekir Şehir ve Bölgesindeki Vuku'atın Tarihi", *İ.A.*, c. 3, s. 605.

Diyar-ı Bekr'e isim babalığı yapan Bekir bin Vail de Yemen tarafından gelen Arap kabilelerindedir. Diyar-ı Bekr, "Kuzeyde Güneydoğu Anadolu Toroslarının oluşturduğu yay ile batıda Çermik, Karacadağ ve Derik'e uzanan bir hat ve güneyde Mardin ve Tur Abdin bölgeleri, nihayet doğuda da Dicle'nin güneye doğru akarak yardığı vadi ile Siirt'ten Hizan'a kadar uzanan bölgelerle çevrilidir."²²

Diyar-ı Bekr bölgesinin ilk çağlardan itibaren en eski şehri Amid'dir. Amid, Cezire bölgesinin üç bölgesinden biri olan Diyar-ı Bekr'in başkenti olmuştur. Amid ismine ilk defa Asur kaynaklarında rastlanmasına karşın ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Yine aynı şekilde Amid isminin ne anlama geldiği konusunda çok şey söylenmesine rağmen hangi dilde ne anlama geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Diyarbekir bölgesinin şehir merkezi olan Amid her dönemde şehir ve ticaret merkezi kalmıştır. Çünkü Amid, Akdeniz ve Basra körfezi, Harput, Sivas Samsun yoluyla Karadeniz'e, Bitlis ve Van'dan Azerbaycan ve İran'a uzanan ticaret yollarının kavşağında bulunmaktadır. Bunlara bir de şehri çevreleyen surlar eklenince Amid, hem ticaret hem de askeri açıdan vazgeçilmez bir şehir olmuştur.²³

Daha sonra sırasıyla Emeviler ve Abbasiler bölgeye hakim olmuşlardır. Bu dönemde de Diyar-ı Bekir bölgesi özellikle Amid şehri Bizans orduları ile yapılan savaşların merkezinde olmuştur. Abbasilerin üçüncü döneminde ortaya çıkan müstakil devletler tarafından Şeyhoğulları (869-899) yılları arasında, Hamdaniler (930-978) yılları arasında, Büveyhoğulları (978-984) yıllarında, Mervaniler ise (984-1085) yıllarında bölgeye hakim olmuşlardır.

1040 yıllarından itibaren bölgede Oğuzlar görülmektedir. Bu tarihlerde bölgeye hakim olan Mervaniler ile Oğuzlar arasında savaşlar olduysa da anlaşmayla

²² Adnan Çevik, XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi, (M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi), İst: 2002, s.70.

²³ Adnan Çevik, agt., s.72-74.

sonuçlandı ve Diyarbekir bölgesini Bizans'a karşı birlikte savundular. Daha sonra Mervaniler, Selçukluların kontrolü altına girmişlerdir.²⁴ Amid, Sultan Melikşah tarafından 4 Mayıs 1085 yılında Selçukları topraklarına dahil edilmiştir.²⁵

Şehir Selçuklular döneminde birçok beylik tarafından da yönetilmiştir. İnaloğulları (1097-1142) yıllarında, Nisanoğulları (1142-1183) yıllarında hüküm sürmüşlerdir. Amid 1183 yılında Eyyubi Sultanı Selahaddin Eyyubi tarafından Nisanoğulları'ndan alınarak Hısn-ı Keyfa Artuklularına verilmiştir.²⁶

Amid, 1240 yılından itibaren Anadolu Selçukluları eline geçmiştir. Fakat Anadolu Selçukluları elinde sürekli kalmayarak bazen Eyyubiler, bazen de İlhanlılar arasında el değiştirmiştir. Daha sonra 1384 yılına kadar bölgeye Mardin Artukluları hakim olmuşlardır. 1394 yılından itibaren de Timur saldırılarına maruz kalmış ve onun idaresi altına girmiştir. Bilahare Timur tarafından Akkoyunlu beyi Karayülük Osman'ın Timur'a göstermiş olduğu yardımlar karşılığında ona vermiştir.²⁷

Akkoyunlular bölgede 1401-1507 yıllarında hüküm sürmüşlerdir. Amid, Akkoyunlu Devletinin başkenti olmuştur. Daha sonra Karakoyunluları yenen Uzun Hasan Tebriz'i başkent yapmıştır. Uzun Hasan, Tebriz ve çevresinde nüfus yoğunluğunu Akkoyunlulardan yana çevirebilmek için Diyarbekir ve civarındaki aşiret mensuplarını yanında götürmüş ve bölgenin nüfus yapısı önemli ölçüde bozulmuştur.²⁸

1507 yılından itibaren Akkoyunlu Devletini yıkan Şah İsmail Diyarbekir'i ele

²⁴ Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989, s.36.

²⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 6.bs., İst: Boğaziçi Yay., 1997, s.204-206; Ali Sevim, "Diyarbakir Bölgesinin Büyük Selçuklu İmparatorluğuna Katılması", *Atatürk Konferansları V (1971-1972)*, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1975, ss. 299-307.

²⁶ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 3.bs., İst: Boğaziçi Yay., 1993, s.170-173.

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1988, s.189.

²⁸ Mükrimin Halil Yinanç, *agm.*, s.201-202; İsmail Aka, "Diyarbakır'da Akkoyunlu Hakimiyeti", *Türk Kültürü*, S. 325, 1990, s. 296-303.

geçirmiş ve Diyarbakır valiliğine de Mehmet Ustaclu'yu atamıştır.²⁹ Diyarbakır, Safevi Osmanlı arasında sürüp giden rekabet sonrasında Yavuz Sultan Selim ile 1515 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir.

Bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesinde önemli rol oynayan kişi İdris-i Bitlisi'dir. Bu yardım Şah İsmail'in 23 Ağustos 1514'de Çaldıran'da yenilmesinden sonra Yavuz Sultan Selim'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devletine bağlanması politikasıyla ilgilidir. Bu politikada önemli bir role sahip olan İdris-i Bitlisi, Diyarbakır bölgesinde oldukça nüfuzlu bir aileye mensup ve müritleri çok olan bir şeyhin oğluydu. Onun propagandaları ile Diyarbakır bölgesinden uzaklaştırılan Kürt beyleri ve halkın yardımlarıyla Diyarbakır ele geçirildi. Osmanlı ordularının başında Bıyıklı Mehmet Paşa ile muhasara edilen şehir teslim oldu ve Bıyıklı Mehmet Paşa'da ilk vali oldu. Bu tarihten itibaren Osmanlı idaresi başlamış oldu.³⁰ Osmanlı hakimiyeti ile bölgenin Tapu Tahrir'i yapılmış ve 1518 Tahriri ile başlanmış daha sonra 1540 yılında yenilenmiştir. İlk tahrirde Müslüman nüfus yoğunlukta iken ikinci tahrirde çevreden şehre göçen gayrimüslimlerin lehine nüfus oranı değişmiştir.³¹

Osmanlı idaresinden sonra şehirde cami, mescit, han ve hamamlar yapılarak şehir mamur hale getirilmiş ve eski ticari canlılığı yeniden kazandırılmıştır. Bunlar arasında Diyarbakır'ı ele geçiren Bıyıklı Mehmet Paşa, Fatih olarak anılmaya başlanmış ve yaptırdığı camiye de Fatih Cami ismini vermiştir. Daha sonra Hüsrev Paşa (1521-1528), Hadım Ali Paşa (1534-1537), İskender Paşa (1551), Behram (1564-1572), Melek Ahmed Paşa (1587-1591), Defterdar Ahmed Paşa (1594) birer

²⁹ Tahsin Yazıcı, "Şah İsmail", İ.A., c., 11, s. 276.

³⁰ Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s.15-18.

³¹ M. Mehdi İlhan, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Vakıfları: 1518 ve 1540 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerinden Notlar", A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi, c.16, S.27, s.56-64.

camii yaptırmışlardır.³² Ayrıca Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan Deliller Hanı (1527), Hasan Paşa Hanı (1574-1575) gibi hanlarda bulunmaktadır.³³

Onaltıncı yüzyılda Diyarbakır, Anadolu'daki önemli ticaret merkezlerindendir. Ticari önemi olan meslekler Madencilik, Demircilik, Bakırcılık, Sarraflık, Gümüşçülük, Debbağlık, Kavafiye, ve Dokuma bunların belli başlı olanlarıdır. Ayrıca Diyarbakır'da dokunan kumaşlar yurtdışına ihraç edilmektedir.³⁴ Diyarbakır ipek dokumacılığı Osmanlı Devletinde önemli ipek dokuma merkezlerinden biridir. Onaltıncı yüzyılda Osmanlı Devletine dahil olmasından itibaren Diyarbakır'ın önemli gelir kaynakları arasında dokumacılık bulunmaktadır.³⁵ Geleneksel birçok meslek gibi dokumacılık da son yıllara kadar devam etmiştir.³⁶

Aynı yüzyılda Amid şehrinde güherçile imalathanesi bulunmakta, buradan Halep ve Trablusşam'a işlenmiş güherçile gönderilmekteydi. Diyarbakır'da bağcılıkta ileri düzeyde idi ve 1540'da şehrin meyhanesinden elde edilen gelir yıllık 270.000 akçeye ulaşmaktadır. Ayrıca hayvancılığında merkezi konumundaydı ve buradan İstanbul'a Türkmen koyunları gönderilmekteydi. Vilayet hazinesinin çok zengin olduğu, Rumeli Beylerine 100.000 altın ve Basra'ya 30.000 sikke filori gönderilmesinin emredilmesinden anlaşılmaktadır.³⁷

³² Orhan Cezmi Tuncer, "Diyarbakır Camileri", **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz.: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, ss. 211-225.

³³ Zülküf Güneli-Türkan Kejanlı, "Diyarbakır Osmanlı Dönemi Mimari Yapılarından Günümüzde Ayakta Kalan Hanlar ve Özellikleri", **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz.: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, ss. 253-257.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 2/2, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1954, s. 582.

³⁵ Yılmaz Kurt, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakır Eyaletinde Sanayi ve Ticaret", **Tarih İncelemeleri Dergisi V**, İzmir: E. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., 1990, s. 196-197; Nejat Göyünç, "Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 7, 1968, ss. 76-80; Nejat Göyünç, "Kanuni Devri Başlarında Güney-Doğu Anadolu", **Atatürk Konferansları V-1971-72**, 1975, ss. 61-74; Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Güney-Doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu", **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, 8-10 Haziran 1973, Editör Osman Okyar-H.Ünal Nalbantoğlu, ss. 71-98.

³⁶ Ahmet Taşgın, "Diyarbakır'da Geleneksel Bir Meslek: Puşicilik", **Folklor Edebiyat**, Sayı 35, 2003/3, ss. 65-73.

³⁷ Nejat Göyünç, "Diyarbakır", **İ.A.**, c. 9, İst: T.D.V. Yay., 1994, s. 467.

Diyarbakır eyaletinin sınırları ve kendisine bağlı olan sancakların sayıları ve sınırları dönem dönem değişmiştir.³⁸ Bunlarda merkez tarafından atanan sancak beyleri, fetihler sırasında gösterdikleri hizmet karşılığında verilen sancak ve sancakları sahiplerine fetihlerde gösterdikleri hizmet karşılığında mülkiyet üzere verilen sancak olmak üzere üçe ayrılır.³⁹ Bütün bu sancaklar üzerinde yetki sahibi olan Diyarbakır valisidir ve valinin yetkileri geniştir.⁴⁰ Diyarbakır eyaleti, sekizi Kürt beylerinin ocaklığı ve on biri Osmanlı sancağı olmak üzere on dokuz sancağa ayrıldığı gibi ayrıca hükümete bağlı beş hükümeti içermekteydi.⁴¹

Diyarbakır Tanzimat'tan sonra çok hareketli dönemler geçirmiştir. Bunlar arasında Yeniçerilerin ayaklanmaları, 1895 yılı I. Ermeni Olayı, Milli İbrahim Paşa'ya karşı iki ayaklanma, Meşrutîye bir tepki gibi bazı olaylar gelişmiştir.⁴²

Şehrin ismi Diyarbakır olarak Cumhuriyetin ilanından sonra 1937 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde 7 Mart 1925 yılında şehir Şeyh Said tarafından kuşatılmıştır. 1928 yılında kurulan Umumi Müfettişlik merkezi olmuştur. Diyarbakır ismi 1937 yılında Diyarbakır ile değiştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Diyarbakır'ı ziyaretinde 15 Kasım 1937 yılı Pazartesi günü yapmış olduğu konuşmasında Diyarbakır yerine Diyarbakır ismini kullanmıştır. Bu konuşmanın ardından ertesi gün şehrin adı Diyarbakır şeklinde değiştirilmiştir. 10 Aralık 1937 gün ve 7789 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu isim kesinleşti ve 18 Aralık 1937 tarihli ve 3786 numaralı Resmi Gazete'de yayınlandı. Bu ad değişikliği ile ilgili

³⁸ İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1995, s.123-170.

³⁹ Mehmet Ali Ünal, "XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbakır Eyaletine Tabi Sancakların İdari Statüleri", X. Türk Tarih Kongresi Ankara 22-26 Eylül 1986, c. 5, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., ss. 2212-2213.

⁴⁰ İ.Metin Kunt, Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbakır, 1670-71, İst: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1981, s. 21.

⁴¹ Besim Darkot, "Diyarbakır", İ.A., c. 3, İst: M.E.B.Yay., 1979, s. 601.

⁴² Şevket Beysanoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", Diyarbakır: Müze Şehir, Haz: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, s. 69.

olarak daha sonra Türk Dil Kurumu tarafından bir çalışma yürütülmüş ve değerlendirmeler Türk Dil Dergisinde 1938 yılında yayınlanmıştır.⁴³

Diyarbakır Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadar önemli gelişmeler göstermiştir. Özellikle 1935 yılında demiryolunun Diyarbakır'a ulaşması şehrin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bununla beraber 1930'da başlayıp 1945 yılına kadar devam eden imar faaliyetleri sur içini etkilemiş ve buna bağlı olarak toplumsal yapının hareketlenmesine ve değişmesine neden olmuştur. Surların içine sıkışan Diyarbakır bu program çerçevesinde surların dışına çıkmaya başlamıştır. Özellikle devlet kurumlarının yapılması ile bu binalar etrafında yeni mahallelerin kurulmasına neden olmuştur. Doğusunda Dicle nehri, güneyinde bahçelikler bulanan Diyarbakır, zorunlu olarak düzlük olan batı kuzey kısmına taşınmıştır.

Bu süreç 1950'den 1970'li yıllara daha da hızlanarak devam etmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önemli merkezlerinden birisi haline gelen Diyarbakır, önemli oranda göç almıştır. Göçlerle duyulan mesken ihtiyacı birkaç boyutlu karşılanmıştır. Düzenli imar devam ederken beraberinde gecekonduda hızlanmıştır. Bir başka önemli gelişme ise surların içerisinde de yeni yapılaşmaya gidilmesidir. Bu bakımdan 1960 yılına gelindiğinde Diyarbakır'da üç tip konut ortaya çıkmıştır: Geleneksel Diyarbakır evleri, Yenişehir'de yer alan betonarme ev ve apartmanlar ile kerpiçten yığma ile yapılan gecekondular. Burada belirtilmesi gereken önemli bir hususta Diyarbakır kentinin aldığı göç oranının da bir önceki döneme göre bir katına yakın artış olmuştur. Bu dönemin son yıllarında Diyarbakır Tıp Fakültesi ve Numune Hastanesi kurulmuştur.

1970-1990 yılları Diyarbakır şehrinin göç yükü birkaç katına çıkmıştır. Artan

⁴³ Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar*, C. I, Ank: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yay., 1997, s. 6-23.

göçe karşın şehrin istihdamı sağlamada yetersiz kaldığı bir gerçektir. Bu tarihler arasında Et Kombinası, Sümerbank Pamuklu Dokuma Fabrikası, Süt ve Yem Fabrikası istihdam ihtiyacına cevap vermeye çalışan kuruluşlar olmuştur.

1990 sonrası artan nüfusla beraber mekansal alanda büyümüş ve şehrin alt yapısız gelişmesini sağlamış ve problemlerin artmasına neden olmuştur. 1985 yılında şehir planı yapılmış ama yetersiz kalmış ve kentin hizmetlerinin sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için 1993 yılında Büyükşehir yapılmış ve Bağlar, Yenişehir, Sur ile üç ilçe belediyesi kurulmuştur.⁴⁴ Diyarbakır'a bağlı merkez ilçeden başka on üç ilçe Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan'dır ve nüfusu bir milyonu geçmiştir.⁴⁵

⁴⁴ Rıfki Aslan, "Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu", **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz.: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, ss. 94-102.

⁴⁵ Metin Tuncel, "Bugünkü Diyarbakır", **İ.A.**, c. 9, İst: T.D.V.Yay., 1994, s. 472.

III. BÖLÜM

DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRKMEN ALEVİLERİ

Uygulamalı araştırmadan elde edilen verilerden yola çıkarak araştırmaya katılanların olgusal kimliğine ilişkin bilgilere yer verilecektir. Daha sonra dini hayatın inanç, ibadet, kurumlar ve sosyal ilişkilere dair tutumlarının ölçüleceği analizlere, sonuçlara ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Dini hayata ilişkin olarak inanç boyutunda Alevilere ilişkin temel inançlar, ibadetler ve Alevilik kurumları ele alınırken Alevilerin sosyal ilişkilerine yer verilecektir. Buna bağlı olarak bağımsız değişkenlerin bu konudaki tutumları ölçülürken hipotez (fark) testi uygulanacaktır. Tutumların ölçülmesinde uygulanan hipotez (fark) testinde t-Testi, Varyans (Anova), Ki Kare testleri ele alınmıştır.

1. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN OLGUSAL KİMLİĞİ

Araştırmaya katılanlara yöneltilen olgusal nitelikli soruların temel amacı, örneklem grubunun sosyal ve kişisel karakteristikleri hakkında bilgi elde etmektir.

Örneklem grubuna ait kişisel bilgiler, cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, sosyo-ekonomik statü, doğum yeri gibi bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Araştırmacı bu tür bilgilerden hareketle araştırmaya katılanların araştırma konusu ile ilgili dini ve sosyal nitelikli tutum, davranış ve kanaatlerini ortaya koymayı amaçlar.

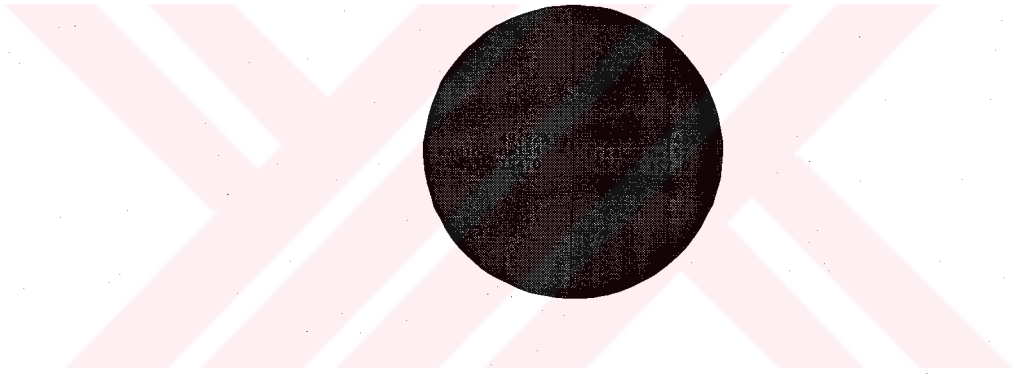
Bu araştırmanın olgusal nitelikli soruları cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, meslek, ikamet yeri, hangi Alevi ocağına bağlı olduğu, dedenin

olup olmama durumu, Alevilik tanımı, kitap okuma düzeyi, Alevilik bilgi düzeyi ve Alevilik bilgisinin kaynağı kategorilerinden oluşmaktadır.

2.1. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı

Tablo 5: Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Erkek	157	50,5	50,5
Kadın	154	49,5	100,0
Toplam	311	100,0	

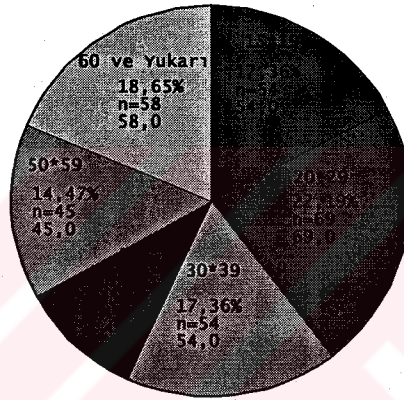
Şekil 1- Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların cinsiyet değişkenine göre tablo ve şekildeki frekans dağılımına baktığımızda % 50.5'inin erkek, % 49.5'inin ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların sayısal olarak dağılımı 157 erkek, 154 kadın şeklindedir. Buna göre araştırmaya katılanların cinsiyetlerinin frekans dağılımlarına göre birbirlerine yakın oranda temsil edildiği söylenebilir.

2.2. Örneklem Grubunun Yaş Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

Tablo 6: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
15*19	54	17,4	17,4
20*29	69	22,2	39,5
30*39	54	17,4	56,9
40*49	31	10,0	66,9
50*59	45	14,5	81,4
60 ve yukarı	58	18,6	100,0
Toplam	311	100,0	

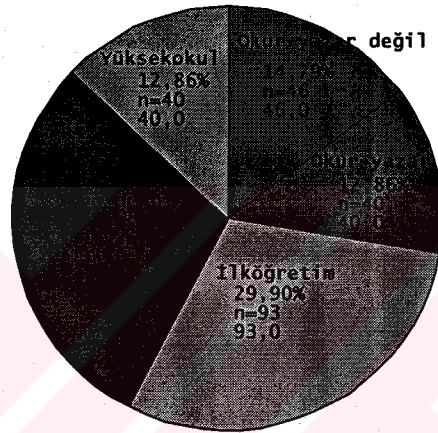
Şekil 2: Örneklem Grubunun Yaş Değişkenine Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre tablo ve şekildeki frekans dağılımlarına baktığımızda % 17.4 15-19, % 22.2 20-29, %17.4 30-39, % 10 40-49, %14.5 50-59, % 18.6 60 ve yukarı kategorilerinde olduğu görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre sayısal dağılımı ise 15-19 yaş arası 54, 20-29 yaş arası 69, 30-39 yaş arası 54, 40-49 yaş arası 31, 50-59 yaş arası 45, 60 ve yukarı 58 kişi olarak gerçekleşmiştir.

2.3. Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

Tablo 7: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Okur-yazar değil	46	14,8	14,8
Okur-yazar	40	12,9	27,7
İlköğretim	93	29,9	57,6
Lise ve dengi	92	29,6	87,1
Yüksekokul	40	12,9	100,0
Toplam	311	100,0	

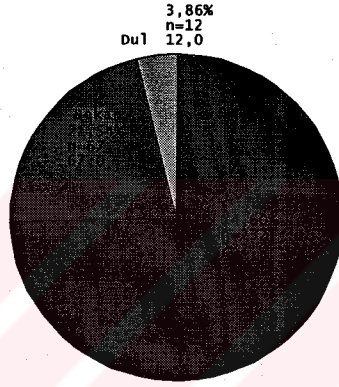
Şekil 3: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların eğitim düzeyi frekans dağılımına baktığımızda % 14.8 okur-yazar olmayan, % 12.9 okur yazar, % 29.9 ilköğretim, % 29.5 lise ve dengi, % 12.8 yüksekokuldan oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların okur-yazar olmayanları 46, okur-yazar olanları 40, ilköğretim 93, lise ve dengi 92, yüksekokul 40 kişi şeklindedir. Diyarbakır ve çevresindeki okullaşmanın en hızlı olduğu yerler Alevi köyleri olmuş ve modern anlamda eğitim kurumlarının ilk olarak yapıldığı ve yaygınlaştırıldığı yerler olmuştur.

2.4. Örneklem Grubunun Medeni Duruma Göre Frekans Dağılımı

Tablo 8: Örneklem Grubunun Medeni Duruma Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Evli	232	74,6	74,6
Bekar	67	21,5	96,1
Dul	12	3,9	100,0
Toplam	311	100,0	

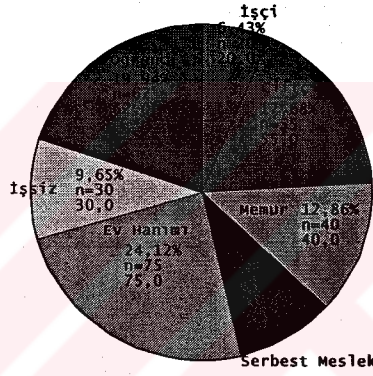
Şekil 4: Örneklem Grubunun Medeni Haline Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların tablo ve şekilde verilen medeni hal frekans dağılımına göre % 74.6 evli, % 21.5 bekar, % 3.8 duldan oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlardan evli olanlar 232, bekar olanlar 67, dul olanlar ise 12 kişiden oluşmaktadır.

2.5. Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı

Tablo 9: Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
İşçi	20	6,4	6,4
Çiftçi	55	17,7	24,1
Memur	40	12,9	37,0
Serbest Meslek	29	9,3	46,3
Ev Hanımı	75	24,1	70,4
İşsiz	30	9,6	80,1
Öğrenci	62	19,9	100,0
Toplam	311	100,0	

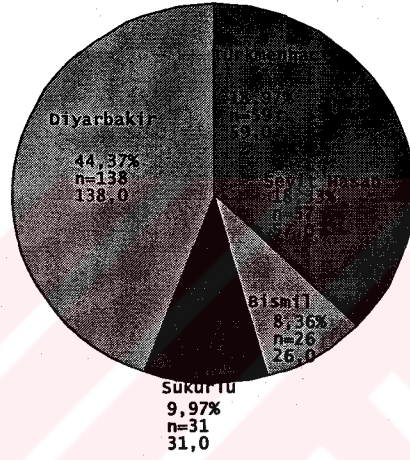
Şekil 5: Örneklem Grubunun Meslek Durumuna Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların tablo ve şekildeki meslek dağılımlarına göre yüzdeleri % 6.4 işçi, % 17.6 çiftçi, % 12.8 memur, % 9.3 serbest meslek, % 24.1 ev hanımı, % 9.6 işsiz, % 19.9 öğrenci şeklinde oluşmaktadır. Buna göre işçi 20, çiftçi 55, memur 40, serbest meslek 29, ev hanımı 75, işsiz 30 ve öğrenci 62 olmak üzere oluşmaktadır.

2.6. Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı

Tablo 10: Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Türkmenhacı	59	19,0	19,0
Seyit Hasan	57	18,3	37,3
Bismil	26	8,4	45,7
Şükürlü	31	10,0	55,6
Diyarbakır	138	44,4	100,0
Toplam	311	100,0	

Şekil 6: Örneklem Grubunun İkamet Yerlerine Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların ikamet yerlerinin tablo ve şekildeki frekans dağılımına göre yüzdeleri % 18.9 Türkmenhacı, % 18.3 Seyit Hasan, % 8.3 Bismil, % 9.9 Şükürlü ve % 44.3 Diyarbakır şeklindedir. Yine tablo ve şekildeki frekans dağılımlarına göre Türkmenhacı 59, Seyit Hasan 57, Bismil 26, Şükürlü 31 ve Diyarbakır 138 şeklindedir.

2.7. Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Durumuna Göre Frekans Dağılımı

Tablo 11: Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Durumuna Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Var	282	90,7	90,7
Yok	29	9,3	100,0
Toplam	311	100,0	

Şekil 7: Örneklem Grubunun Dedelerinin Olup Olmama Durumuna Göre Frekans Dağılımı

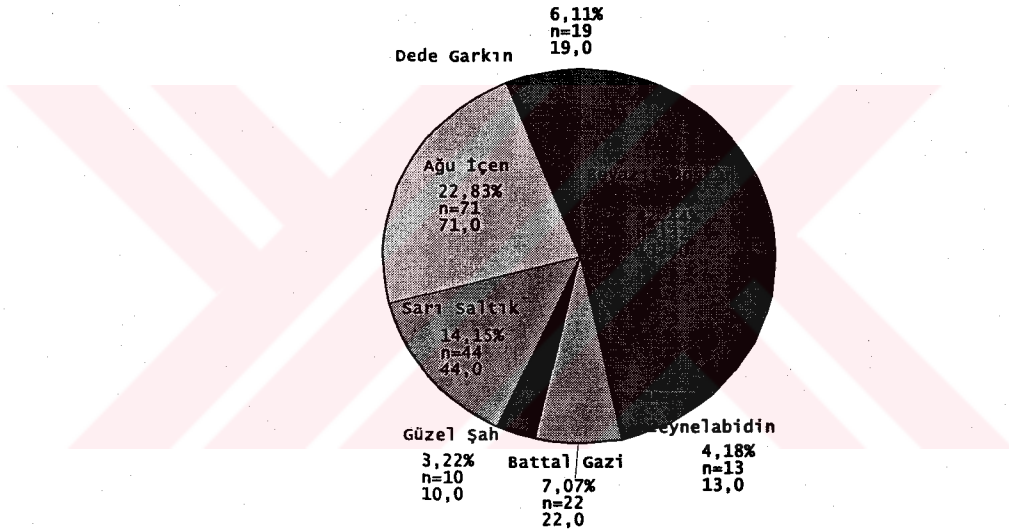
Araştırmaya katılanların dedelerinin olup olmama durumu tablo ve şekilde yüzdeleri % 90.6 var, % 9.3 yok şeklindedir. Yine araştırmaya katılanların tablo ve şekildeki sayısal dağılımı da 282 kişinin dedesi var, 29 kişinin ise dedesi yok şeklindedir.

Bu tablodaki oranlar, dedenin olup olmama durumunu vermekle beraber dedeye bağlı olup olmama durumunu da göstermektedir. Aleviliğin önemli kurumlarından olan dedelik kurumu ile ilgili bu ayrımın işlevsel olup olmadığı konusu hipotez (fark) testi sonuçlarında belli olacaktır.

2.8. Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumuna Göre Frekans Dağılımı

Tablo 12: Örneklem Grubunun Ocağa Bağlılık Durumuna Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Beyazıt Bostan	132	42,4	42,4
Zeynelabidin	13	4,2	46,6
Battal Gazi	22	7,1	53,7
Güzel Şah	10	3,2	56,9
Sarı Saltık	44	14,1	71,1
Ağu İçen	71	22,8	93,9
Dede Garkın	19	6,1	100,0
Toplam	311	100,0	

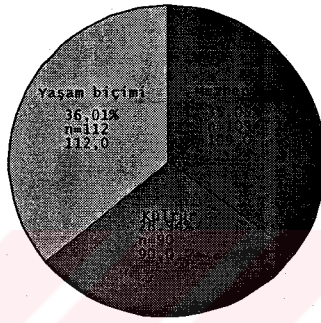
Şekil 8: Örneklem Grubunun Ocağa Mensup Olma Durumuna Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların tablo ve şekildeki frekans dağılımlarındaki yüzdeleri % 44.4 Beyazıt Bostan, % 4.1 Zeynelabidin, % 7.0 Battal Gazi, % 3.2 Güzel Şah, % 14.1 Sarı Saltık, % 22.8 Ağü İçen, % 6.1 Dede Garkın şeklindedir. Araştırmaya katılanların ocağa mensup olup olmama durumunu gösteren sayısal dağılımları ise Beyazıt Bostan 132, Zeynelabidin 13, Battal Gazi 22, Güzel Şah 10, Sarı Saltık 44, Ağü İçen 71, Dede Garkın 19 kişiden oluşmaktadır.

2.9. Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı

Tablo 13: Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Mezhep	109	35,0	35,0
Kültür	90	28,9	64,0
Yaşam biçimi	112	36,0	100,0
Toplam	311	100,0	

Şekil 9: Örneklem Grubunun Alevilik Tanımına Göre Frekans Dağılımı

Araştırmaya katılanların Alevilik tanımlarının tablo ve şekildeki frekanslarındaki yüzdelik dağılımı % 35.0 mezhep, % 28,9 kültür, % 36.0 yaşam biçimi şeklindedir. Yine tablo ve şekildeki sayısal dağılım 109 kişi mezhep, 90 kişi kültür, 112 kişi yaşam biçimi şeklindedir.

Araştırmaya katılanların üç farklı Alevilik tanımına sahip oldukları frekans dağılımından görülmektedir. Bu farklı tanımlara sahip olan araştırma grubunun hangi bağımsız değişkene göre bu tanımlara vardıkları önemlidir. Bağımsız değişkenler arasında da bir ilişkinin kurulması gerekmektedir. Çünkü geleneksel olarak veya Alevilik literatürü ile tanımlanan Alevilik, mezhep tanımına uygun düşmektedir. Aleviler kendilerini İmam Cafer Sadık mezhebinde görmektedirler. Bunun yanı sıra bir tarikat olan Erdebil Tekkesine bağlı Kızılbaş topluluklarına dahil olmaları

nedeniyle de kendilerini bir tarikat mensubu olarak da görmekteyler. Kendilerini ağırlıklı olarak İmam Cafer Mezhebinde görmeleri bu mezhebin kurallarının yazılı olduğu İmam Cafer Sadık Buyruğu münasebetiyedir. Bu durum kendilerini bir mezhebe bağlı görmelerine de yol açmıştır. Bunun başka bir nedeni de Erdebil Tekkesi'nin sufi tarikat formundan siyasal bir eklenmeyle Şiiliğe kaymasıdır. Bu süreçte bu topluluklar hem sufi tarikat hem de siyasi Şiilik formuna bürünmüştür. Osmanlı-Safevi ilişkileri sonucu Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan Şah İsmail'e bağlı Kızılbaş toplulukların Safeviler ile olan ilişkileri en alt düzeye düşmüştür. Safevi toprakları içerisinde kalan topluluklar Şiileşirken, Osmanlı topraklarında kalan Kızılbaş topluluklar bir Şii kurumlaşması yapılanmasına dahil olmamışlardır. Bu nedenle İmam Caferi bir sembol ve kendi mezheplerinin kurucusu olarak görmeye devam etmişlerdir. İmam Cafer Sadık fıkhi bir mezhep olan Caferiliğin kurucusu olmasına rağmen Aleviler, onu fıkhi bir mezhep imamı olarak görmezler. On iki imamdan biri ve mezhep olarak onunla kendilerini tanımlamalarına rağmen onun fıkhi ekolüne bağlı değildirler. Alevilerin Caferi mezhebine ait yazılı fıkıh literatürü kabülleri yoktur. Çünkü, Safevilerle ilişkileri kopmuş ve böylece Caferi mezhebinin fıkıh kurallarına göre oluşumlarını sürdürememişlerdir.

Modernleşme sürecinde Alevilerin kendilerini Kızılbaş olarak tanımlamaktan uzaklaştıkları gibi, bir mezhep olarak tanımlamaktan da uzaklaştıkları görülmektedir. İki boyutlu gelişen bu durum öncelikle Alevi geleneğinin sürdürülememesi, diğer yandan da pozitivist eğitim sonucu sekülerleşme nedeniyledir. Dolayısıyla kentlerde kendini yeniden inşa eden Alevilik, yeni tanımlarla kamuya çıkarken, diğer yandan dini kimliğini öne çıkaran kısmından uzaklaşmaktadır.

Tablo 14: Örneklem Grubunun Yaş Düzeyleri İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik Size Göre Nedir?			Toplam
		Mezhep	Kültür	Yaşam biçimi	
Yaş	15*19	5 9,3%	6 11,1%	43 79,6%	54 100,0%
	20*29	22 31,9%	23 33,3%	24 34,8%	69 100,0%
	30*39	4 7,4%	16 29,6%	34 63,0%	54 100,0%
	40*49	9 29,0%	15 48,4%	7 22,6%	31 100,0%
	50*59	31 68,9%	12 26,7%	2 4,4%	45 100,0%
	60 ve Yukarı	38 65,5%	18 31,0%	2 3,4%	58 100,0%
	Toplam	109 35,0%	90 28,9%	112 36,0%	311 100,0%

Value: 133.7

sd: 10

P: 0.0001

Yaş değişkeni ile Alevilik tanımı arasındaki farklılaşmayı gösteren Ki Kare tablosu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir.

Yaş düzeyi arttıkça Alevilik tanımında mezhep diyenlerin oranı artmaktadır. Buna bağlı olarak ters orantılı biçimde Aleviliği Kültür ve Yaşam biçimi şeklinde tanımlayanların oranı düşmektedir. Yaş değişkenine göre Alevilik tanımında farklılaşma ortaya çıkmaktadır.

Bu farklılaşmanın nedeni yaş düzeyi yüksek olanların geleneksel kültüre daha yakın olmalarıdır. Aynı zamanda bu geleneğin değişim sürecindeki son tanıklarındırlar. Günümüzde yaşayan Alevilik bu tanıkların ifadeleriyle gündemde tutulmakta ve kayda geçirilmektedir. Çünkü Alevilik Dededen Talibe, yani işitme, görme ve uygulama ilişkisiyle aktarıla gelen bir yapıya sahiptir.

Tablo 15: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyi İle Alevilik Tanımı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik Size Göre Nedir?			Toplam
		Mezhep	Kültür	Yaşam biçimi	
Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	37 80,4%	6 13,0%	3 6,5%	46 100,0%
	Okur-yazar	31 77,5%	4 10,0%	5 12,5%	40 100,0%
	İlköğretim	26 28,0%	39 41,9%	28 30,1%	93 100,0%
	Lise ve dengi	9 9,8%	32 34,8%	51 55,4%	92 100,0%
	Yüksekokul	6 15,0%	9 22,5%	25 62,5%	40 100,0%
Toplam		109 35,0%	90 28,9%	112 36,0%	311 100,0%

Value: 121.9

sd: 8

P: 0.0001

Araştırmaya katılanların eğitim düzeyi bağımsız değişkeni ile Alevilik tanımlarını gösteren Ki Kare tablosuna göre değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe mezhep diyenlerin oranı düşmektedir. Yine buna ters orantılı olarak Alevilik tanımı için Kültür ve Yaşam biçimi diyenlerin oranlarının yükseldiği görülmektedir. Eğitim değişkenine göre Alevilik tanımında farklılaşma ortaya çıkmaktadır.

Esasen Alevilik tanımının içeriği ve niteliği üzerinde durmak gerekmektedir. Geleneksel bilgi kaynağına göre kendini tanımlama mezhep üzerinden olmaktadır. Bu tanım Sünnilik ve Alevilik tanımı üzerinden yürümektedir ve grubun kendini dini bir grup olarak açıklama ve görmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa modernleşme sürecinde grup dini tanımı daha geriye çekerek şehirlerde ortaya çıkan Alevilik için yeni bir tanım ve içerik kazandırdılar. Buna uygun olarak da Aleviliğin “yaşama biçimi” ve “kültür” olduğu üzerinden çağdaş olduklarına vurgu yaptılar. Oysa mezhep oluşu yaklaşımı aynı zamanda geleneksel yapıyı da içine almaktadır.

2.10. Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağının Frekans Dağılımı

Tablo 16: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Bilgi Kaynağına Dair Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Okuyup araştırdım	79	25,4	25,4
Ailemden	165	53,1	78,5
Dedelerden	67	21,5	100,0
Toplam	311	100,0	

Araştırmaya katılanların Aleviliğe ilişkin bilgi kaynaklarına yönelik frekans tablosuna göre % 25.4 Okuyup araştırdım, % 53,1 Ailemden, % 21.5 Dedelerden elde ettim demektir. Aynı tabloya göre sayısal dağılım ise Okuyup araştırdım 79, Ailemden 165, Dedelerden 67 şeklinde olmuştur.

Alevilerin dini sosyal yaşamlarında en fazla ihtiyaç duydukları ve en önemli kaynakları dedelerdir. Buna göre grubun önderi, bilgi kaynağı, dış dünyaya açılan yüzleri ve bunların da ötesinde Alevi bireyin varlık nedenidir. Eğer dedeler olmaz ise Alevilikten söz etmek mümkün değildir. Çünkü dini sosyal grup olma niteliğini, gruba mensubiyeti ve biz duygusunu sağlayan dededir. Aleviliğin anahtarı olarak nitelenen Dedelik, en önemli kurumdur.

Bir diğer önemli bilgi kaynağı ailedir. Bireyin toplumsal üye olarak doğal üye kabul edildiği ve toplumun ilk nüvesi, temel taşı kabul edilen aile, Alevi bireyin bilgi kaynağının en önemli merkezi haline gelmiştir. Esasen dedenin üstlendiği rolü aile üstlenmiştir. Bunun farklı nedenleri arasında dedenin işlevini kaybetmesi sayılabileceği gibi kentleşme sürecinde Alevi grubun üyelerinin Sünni grupla iletişime girmeleri sonucunda bilgi alabilme kaynağı olarak aile merkezi konuma geçmiştir. Artık Alevi birey Alevi kimliğine ilişkin en azından Alevi olduğuna dair

bilinci ailesinden almaktadır. Burada iletişim halinde olduğu Sünni grup ile arasındaki farklılaşmanın nedenlerinde ilk başvuru yeri ailesi olmaktadır.

Bunlara ek olarak eğitimin yaygın hale getirilmesi ve okuma yazma oranının yükselmesi sonucu Alevi birey, kendi kimliğine ilişkin bilgi edinme ihtiyacı duymaktadır. Buradan hareketle özellikle son yıllarda Alevi yayınlarında meydana gelen artış da buna eklenecek olursa, Alevilik hakkında elde edilen bilgi kaynakları arasına “okuyup araştırdım” cevabı da eklenmiş oldu.

Alevilik on altıncı yüzyıldan itibaren sözlü kültürün biçimine uygun olarak yazılı metinler haline getirilmiştir.⁴⁶ Kullanılan sembolik dil ve formüle edilen kurallar ancak dedeler tarafından okunup aktarılabilirdi. Modernleşme sürecinde Alevi bireyin zihniyet inşası rasyonelleşme temelli gerçekleşti. Artık geleneksel bilgi kaynağının yanı sıra sorgulayıp tartıştığı yeni bir alan oluşturdu. Bu hem yeni bir Alevilik inşa sürecini hızlandırdı hem de geleneksel Alevi bilgisini sorgular hale getirdi. Böylece kültürel bellek değişime uğradı. Fakat yenileşme sürecinde beraberinde kentleşme süreci kolektif bir kimliğin oluşmasını sağladı. Ama bu yeni kimliğin bilgi kaynağı geleneksel kültürel belleğin değil de modernleşmenin sağladığı imkanlarla gerçekleşti.

⁴⁶ Osmanlı Safevi siyasal ilişkileri on altıncı yüzyıldan sonra kesilmiştir. Safevi Devlet adamları kendilerine bağlı bu topluluklar ile özellikle devlet sınırları dışında kalanlarla olan irtibatını korumak için faaliyetlerini sürdürdü. Faaliyetler içerisinde bu topluluklar arasında dağıtılan “Buyruk” isimli eserler önemli bir yer tutar. Buyruklar İmam Cafer Buyruğu, Şeyh Safi Buyruğu gibi adlarla anılmalarına karşın asıl ismi “Menakıb’ül-Esrar Behcet’ül-Ahrar”dır. Buyruklar arasında bilinen en eski nüsha Konya Mevlana Müzesinde bulunan Bisati tarafından kopya edilmiş nüshadır. Bu eser tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır. Bisati, “Menakıb’ül-Esrar Behcet’ül-Ahrar”, Konya Mevlana Müzesi, No: 1172. Bu konuda bir değerlendirme için bkz: Anke Otter-Beaujean, “Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not”, **I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri 26-27 Nisan 1993 Antalya**, Ank: Kültür Bakanlığı Yay., 1995, ss. 1-8; Anke Otter-Beaujean, “Schriftliche Überlieferung versus mündliche Tradition: Zum Stellenwert der Buyruk-Handschriften im Alevitum”, **Syncretistic Religious Communities in The Near East Collected Papers of the International Symposium “Alevism in Turkey and Comparable Syncretistic Religious Communities in the Near East in the Past and Present” Berlin, 14-17 April 1995**, Editör: Kristina Kehl-Bodrogi, Barbara Kellner-Heinkele, Anke Otter-Beaujean, Çev., İbrahim Bahadır, Leiden: Brill, 1997, ss. 213-226.

Oysa geleneksel bilgi veya sözlü kültür usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılır. Bu bilgi akışı ustadan çırağa gösterilerek, tecrübe edilerek, örneklik edilerek ve yeterlilik esasına dayalı olarak gerçekleşir. Fakat modernleşme süreci bu Alevi sözlü kültürünün özne niteliğini nesne haline getirerek yeni durumuna uygun bir Alevilik oluşturdu.

Tablo 17: Yaş Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik İle İlgili Bilgileri Nereden Aldınız?			Toplam
		Okuyup araştırdım	Ailemden	Dedelerden	
Yaş	15*19	21 38,9%	24 44,4%	9 16,7%	54 100,0%
	20*29	21 30,4%	29 42,0%	19 27,5%	69 100,0%
	30*39	4 7,4%	42 77,8%	8 14,8%	54 100,0%
	40*49	4 12,9%	22 71,0%	5 16,1%	31 100,0%
	50*59	4 8,9%	23 51,1%	18 40,0%	45 100,0%
	60 ve Yukarı	3 5,2%	35 60,3%	20 34,5%	58 100,0%
	Toplam	57 18,3%	175 56,3%	79 25,4%	311 100,0%

Value: 50.328

sd: 10

P:0.0001

Yaş Düzeyi ile Alevilik bilgi kaynağı arasındaki sonucu veren Ki Kare fark testine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Buna göre yaş düzeyine göre okuyup araştırdım diyenler yaş düzeyi düştükçe artmaktadır. Aynı şekilde ailesini Alevilik bilgilerinin kaynağı olarak görenlerin oranları da artmaktadır. Ters orantılı olarak, esas bilgi kaynağı olan dedenin yaş düzeyi düştükçe bilgi kaynağı olma niteliğini kaybettiği görülmektedir. Özellikle 15-19 yaş düzeyinde okuyup araştırdım cevabı ile dedelerden cevabı arasında farkın daha da büyüdüğü

görülmektedir. 60 ve yukarı yaş düzeyinde ise okuyup araştırdım diyenler ile dedelerden diyenler arasında yukarıdakine ters orantılı olarak bir fark büyümesi vardır.

Esasen Aleviliğe ilişkin bilginin niteliği üzerinde durmak gerekmektedir. Buna göre yaş düzeyi arttıkça okuyup araştıranların hem okuyup araştırdıkları hem de okudukları ile aileden ve dededen öğrenenlerin bilgi nitelikleri ve okudukları arasında farklılık vardır. Yaş düzeyi düşük olanların Alevilik ile ilgili tanımları ve bu tanıma yönelik yaptıkları açıklamalar ile yaş düzeyleri yüksek olanların Alevilik tanımları ve bu tanımlarına yönelik yaptıkları açıklamalar arasında farklılık vardır.

Tablo 18: Eğitim Düzeyi İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik İle İlgili Bilgileri Nereden Aldınız?			Toplam
		Okuyup araştırdım	Ailemden	Dedelerden	
Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil	0 ,0%	26 56,5%	20 43,5%	46 100,0%
	Okur-yazar	0 ,0%	25 62,5%	15 37,5%	40 100,0%
	İlköğretim	11 11,8%	65 69,9%	17 18,3%	93 100,0%
	Lise ve dengi	32 34,8%	42 45,7%	18 19,6%	92 100,0%
	Yüksekokul	14 35,0%	17 42,5%	9 22,5%	40 100,0%
	Toplam	57 18,3%	175 56,3%	79 25,4%	311 100,0%

Value: 55.543

sd: 8

P: 0.0001

Eğitim düzeyi ile bilgi kaynağı arasındaki Ki Kare test sonuçlarına göre eğitim düzeyi arttıkça okuyup araştırma düzeyi artmakta ve dedenin bilgi kaynağı olma niteliğinin azaldığı görülmektedir. Buna göre eğitim düzeyi ile Alevilik bilgi kaynağı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Alevilik bilgi kaynağına ilişkin üçlü grup içerisinde en etkili olanı ailedir. Çünkü değerlerin kazandırılmasında her yerde en etkili kurum ailedir. Grup olarak ailenin kendini tanımlaması ve bu tanımın ailenin bireylerine taşınması sürekliliği içermektedir. Dedeler ve ailelerin bilgi kaynağı olmada önemli bir yerlerin olduğu bir gerçektir. Dedenin bilgi kaynağı oluşuna “kutsal” oluşu eklenmektedir. Dedelerin on iki imamların soyundan geliyor oluşunun önemi büyüktür ve onu otorite kılandan bu durumdur. Aile ise dedenin vermiş olduğu bilgiyi gündelik yaşama aktaran ve ailenin bireylerine sürekliliği olan bir yapıda güncellemesi veya yorulmasıyla daha etkin olmaktadır. Okuyup araştırma ile ailenin bilgi kaynağı olma durumu arasında da doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Yeni koşullarda aileler kendilerinin yetersiz kaldıkları konularda okuyup araştırmaya yönlendirmektedirler.

Tablo 19: İkamet Yerleri İle Alevilik Bilgi Kaynağı Ki Kare Sonuçları

		Alevilik ile ilgili Bilgileri Nereden Aldınız?			Toplam
		Okuyup araştırdım	Ailemden	Dedelerden	
İkamet Yeri	Türkmenhaci	13 22,0%	25 42,4%	21 35,6%	59 100,0%
	Seyit Hasan	6 10,5%	31 54,4%	20 35,1%	57 100,0%
	Bismil	12 46,2%	9 34,6%	5 19,2%	26 100,0%
	Sükürlü	7 22,6%	18 58,1%	6 19,4%	31 100,0%
	Diyarbakir	25 18,1%	91 65,9%	22 15,9%	138 100,0%
Toplam		63 20,3%	174 55,9%	74 23,8%	311 100,0%

Value: 28.898

sd: 8

P: 0.0001

Yerleşim yerleri ile bilgi kaynağı arasındaki farkı gösteren Ki Kare testine göre yerleşim düzeyi değişkeni ile bilgi kaynağı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Şehirlere yerleşen Aleviler, dedenin bilgi kaynağı olma niteliğini kaybetmektedirler.

Buna karşın ailenin bilgi kaynağı olma niteliği artmaktadır. Çünkü aile, Alevi kimliğinin aktarıldığı en önemli mekandır. Birey, Alevi kimliğini öncelikle ailede kazanmaktadır. Bir de kentlerde bireyin Alevi oluşuna dair farklılığının ortaya konuluşu ve farklılığa dair açıklamada aileden alınmaktadır.

Yine eğitim imkanlarının fazla olduğu şehirlerde okuyup araştırdım cevabı da yüksek çıkmaktadır. Çünkü eğitim imkanlarıyla farklı bilgi kaynağıyla yüzleşen Alevi bireyler, bu yeni kaynağın otorite oluşunu kabullenmek zorunda kaldılar. Bunun farklı nedenleri arasında geleneksel bilginin tarihsel bilgi ile çakışıyor oluşudur. Bu çakışma bilginin kaynağı olan dedelerin otorite oluşlarına dair sorgulamaya neden olmuştur. Bir başka neden de kentlerde Alevilerin kendilerini ifade edebilme imkanı olarak modern eğitim kurumlarından elde edilen bilginin araç olarak kullanılmasıdır. Bir süre sonra bu imkanla kendini ifade eden ve farklı çevrelerde kendisine daha güvenli yer edinen birey, yine dedenin otorite oluşunu sorguladı. Çünkü dedenin bilgiyi sunuşunun kentte yeni bir imkan sağlamadığı eleştirisi getirdiler.

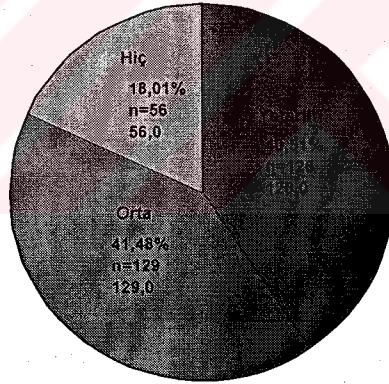
Esasen Sünni grubu ile kendi yerleşim alanları dışında karşı karşıya kalan Aleviler, kendilerini tanıma ihtiyacı duymaktalar. Sünnilerle olan iletişimin sonucunda fark edilen farklılaşmanın anlaşılma ve anlamlandırılma çabası ortaya çıkmaktadır. Bu durum bireyi, bozulan sosyal dini yapıdan dolayı da dededen ziyade okuyup araştırmaya ve aileye yönlendirmektedir.

Delerin daha aktif oldukları yerlerde aileler ile dedeler arasında etkinlik açısından durum aynıdır. Oysa dedelerin daha az etkili olduğu şehir merkezlerinde daha etkili olan ailedir.

2.11. Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

Tablo 20: Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Yeterli	126	40,5	40,5
Orta	129	41,5	82,0
Hiç	56	18,0	100,0
Toplam	311	100,0	

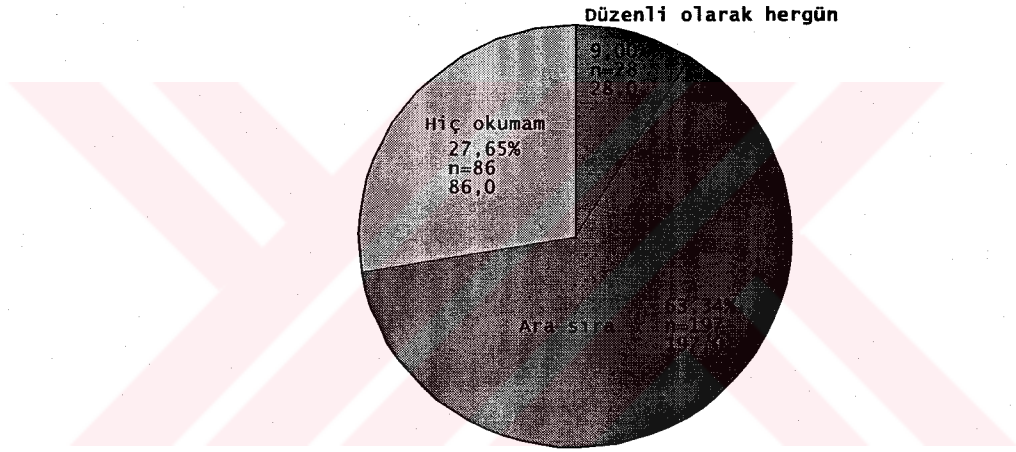
Şekil 9: Örneklem Grubunun Alevilik Bilgi Düzeyi

Araştırmaya katılanların Aleviliğe ilişkin bilgi düzeylerini gösteren tablo ve şekildeki frekans dağılımına göre % 40.5 Yeterli, % 41.4 Orta, % 18.0 Hiç şeklindedir. Yine aynı tablo ve şekle göre sayısal dağılımı ise 126 Yeterli, 129 Orta, 56 Hiç şeklindedir.

2.12. Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Kitap Okuma Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

Tablo 21: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Kitap Okuma Düzeyine Göre Frekans Dağılımı

	Sayı	%	Toplam %
Düzenli olarak hergün	28	9,0	9,0
Ara sıra	197	63,3	72,3
Hiç okumam	86	27,7	100,0
Toplam	311	100,0	

Şekil 10: Örneklem Grubunun Alevilik İle İlgili Kitap Okuma Düzeyi

Araştırmaya katılanların Alevilik ile ilgili kitap okuma düzeyini gösteren tablo ve şekildeki frekans dağılımına göre % 9.0 Düzenli olarak hergün, % 63.3 Ara sıra, % 27.6 Hiç okumam şeklindedir. Yine aynı tablo ve şekle göre sayısal dağılımı 28 kişi Düzenli olarak hergün, 197 kişi Ara sıra, 86 kişi Hiç okumam şeklindedir.

2. ALEVİ DİNİ HAYATINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Sosyal psikolojide tutum, çok genel anlamda, bireyin bir değer içeren nesnelere göreli olarak vaziyet alma tarzıdır. Bu nedenle, tutumların incelenmesi, başka bir ifadeyle, bireyin davranışlarının tutumları aracılığıyla tanımlanabilmesi, anlaşılabilmesi ve hatta önceden tahmin edilebilmesi gerekir.⁴⁷ Tutum aynı zamanda, belli sosyal değerler karşısında, olumlu ya da olumsuz tavır alma eğilimidir.⁴⁸

Bununla birlikte, tutumlar karmaşık bir yapıya sahiptir ve çeşitli bileşenlerden oluşur. “Tutumların üç bileşeni vardır: Merkezi bileşen, bir nesne ile ilgili göreli olarak devamlı bir duygudur. Bu nesne bir insan, bir grup, bir kurum veya somut bir şey olabilir. Çoğu davranışlarımız gibi tutumlarımız da öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Aslında tutumlar, bir bireyin kazanılmış kişilik özelliklerinin bir parçasıdır ve diğer kazanılmış kişilik özellikleri gibi klasik veya edimsel koşullanma yoluyla ya da modelin gözlenmesi ve taklit sayesinde öğrenilmiştir.

Duygunun yanı sıra, bir tutumun çoğu kez bir de kognitif bileşeni vardır. Kognitif bileşen, bireyin tutum nesnesi hakkındaki inançlarından oluşur. Bir inanç bir ifadenin kabul edilmesidir. Eğer bir şeye ilişkin olumsuz bir tutum varsa, o şey hakkında olumsuz inanç veya inançlar da olacaktır. Bir inanç “X kötüdür” gibi genel bir ifade olabileceği gibi, “enflasyon yüksek vergilere yol açar” şeklinde daha özelleştirilmiş bir ifade de olabilir. Bir tutumun inanç yönü ile duygu yönü karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler. Bu bakımdan, tutumlarla inançlar daima birlikte

⁴⁷ Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Ankara: Kalite Matbaası 1975, s. 354.

⁴⁸ Bozkurt Güvenç, “Değerler, Tutumlar ve Davranışlar”, *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*, Der., Ruşen Keleş, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., 1976, s. 27.

bulunurlar. İnançlar, tutumların duygusal yönlerine eşlik eden söze dökülmüş ifadelerdir.

Bir tutumun üçüncü bileşeni, davranışsal bileşen duygu ve kaniya uygun hareket etme eğilimidir. İnsanlar şu veya bu nedenle her zaman duygularına uygun şekilde davranmaz veya davranamazlar, ancak duygulara uygun hareket etme eğilimi daima mevcuttur. Bu nedenle, çoğu zaman tutumlardan hareketle davranışların tahmin edilebilmesi mümkün olur.”⁴⁹ Davranış bileşeni, tutumla ilgili her türlü davranış eğilimini içine alır ve böylece bireysel tutumun başkaları tarafından da gözlenebilir olmasının yolunu açar.

Tutumların iyi organize olmuş uzun süreli duygu, inanç ve davranış eğilimleri olduğu söylenebilir. Bu eğilimler, diğer insanları, grupları, fikirleri, ülkelerin diğer yörelerini ya da nesneleri hedef alırlar. Bireyin hayat tecrübesi ve kognitif dünyasına giren nesnelerin sayısı arttıkça, tutumlarında da bir artma görülür ve onları algı dünyasının belirli raflarından birine yerleştirme çabası içinde olur. Böylece, bireyin eylem ve davranışları kalıplaşarak önceden kestirilebilir istikrarlı bir yapıya kavuşmaya başlar.⁵⁰

Tutum, insanın herhangi bir konu, durum veya sosyal sityasyonla ilgili bilgi, inanç, duygu ve davranışlarını düzenli bir şekilde belirleme tarzı veya eğilimi olduğuna göre, bireyin her konuda olduğu gibi dini konularda da bir takım tutumlar geliştirmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla insanların dini inanç ve pratiklerle ilgili

⁴⁹ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, 13. bs., Çev., Hüsni Arıcı ve diğerleri), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yay., 1999, s. 363-364.

⁵⁰ David Krech-Richard S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji, Teori ve Sorunlar*, İst: Ötüken Yay., 1980, s. 227.

olarak da birbirinden farklı tutumlara sahip olması, lehte ve aleyhte tutum geliştirmesi beklenir.⁵¹

Toplum içinde davranışların nasıl bir forma bürüneceklerini önceden kestirebilmemize imkan vermeleri açısından bizim için aydınlatıcı bilgiler sunan tutumların ölçülmesi ise, konumuz açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Tutumlar fiziksel bir boyuttan yoksun oldukları için, başka bir ifadeyle, soyut kavramlar oldukları için, ölçülmeleri oldukça güçtür. Bundan dolayı tutumlar, doğrudan ölçülemezler. Bireylere her hangi bir tutum objesi ya da nesnesi hakkında bir soru yöneltildiğinde, çoğunlukla tam ve kesin bir cevap vermek yerine daha yüzeysel ve hatta yanlış ifadelerde bulunurlar. Bu nedenle, bireylerin tutumlarını ölçmek için onların düşünceleri, duyguları ve tepki eğilimleri hakkında bilgi edinmek gerekir.⁵²

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, tutum bireyseldir. Yani, tek bir bireye aittir. Ancak, bir grup ya da toplum içinde yer alan kişilerin tutumları birlikte ölçüldüğünde, grup tutumundan söz edilebilir ya da çeşitli grupların tutumları birbiri ile karşılaştırılabilir. İşte tutumlar, bir sosyal grubun objelere karşı ortak eğilimini meydana getirdiğinde, yani sosyal davranışın arka planını oluşturduğunda, sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Böylece sosyal grubun ya da makro düzeyde toplumun tutumlarından söz etmek mümkün olur.⁵³

Nitekim, bu araştırmada, bu başlık altında ve yukarıda ifade edilen genel bilgiler çerçevesinde, araştırmamıza katılan bireylerin dini inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik tutumları, dindarlık ölçeğinden elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirilecek ve böylece inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere

⁵¹ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İst: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1996, s. 30.

⁵² Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Ank: Nobel Yay., 2002, s. 101.

⁵³ Zeki Arslantürk-Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İst: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1999, s. 168.

yönelik bağımsız değişkenlerin düzeylerine göre, inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik tutumların farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Diyarbakır Türkmen Alevilerinin dini hayatlarına yönelik tutumları tespit etmek amacıyla araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak cinsiyet, dedenin olup olmama durumu, meslek, yaş, eğitim, medeni durum, yerleşim yerleri ve ocaklara bağlılık kullanılmıştır.

Din sosyologları, dini tecrübenin bireysel veya toplumsal hayatta ya da tarihsel ve sosyo-kültürel ortamı içinde büründüğü ifade şekillerini çeşitli açılardan kategorize etmişler ve din tariflerinde temel aldıkları kriterlere göre birbirinden farklı tipolojiler ortaya koymuşlardır. Mesela, bunlardan Ch. Glock, dini hayatın gözlenebilir dört boyutu olduğunu ifade ederek bu boyutları: tecrübi, ritüalist, ideolojik ve konvensiyonel boyut olarak sıralamaktadır. Glock'un daha sonra Stark ile birlikte gerçekleştirdiği araştırmada, bireysel dini tecrübenin objektifleşen boyutları bundan biraz daha farklı bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu yeni tasnife göre; herhangi bir dini yaşayışın gözlemlenebilir olması, beş boyutta gerçekleşmektedir:

İnanç boyutu,

Dini Pratikler boyutu,

Tecrübe boyutu,

Bilgi boyutu,

Etkiler boyutu.⁵⁴

Dinin inanç boyutu ile, dindar insanın belli inanç ilkelerini bileceği beklentisi ifade edilir. Çünkü, bir takım temel inançlara dayanmayan bir din tasavvur edilemez. Bununla birlikte, bu inanç ilkelerinin muhteva ve kapsamı sadece farklı dinler

⁵⁴ M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İst: İşaret Yay., 1993, s. 53-58.

arasında değil, herhangi bir dini geleneğin kendi içinde de farklı olabilir. Her din, inanç ilkelerinden hareketle belli bir sistem kurar ve mensuplarından bunları bilmelerini bekler.⁵⁵

Dinin pratik (ibadet, ritüel) boyutu, din mensuplarının yerine getirdikleri bütün dini pratikleri içine alır. Çeşitli ayinler, törenler, ritüeller, seremoniler bu gruba dahildir. Aslında, dinin bu iki boyutu birbiriyle çok yakından ilişkilidir.⁵⁶

Dinin tecrübe boyutu ile, dindar insanın inandığı dinin tecrübi esaslarını, hayatının herhangi bir döneminde ya da mütemadiyen yaşadığı ve kendi aleminde bu tecrübeye katıldığı düşünülür. Bu katılımın derecesi ve şekli bireysel ve dinsel farklılıklara göre değişebilir. Ancak, yine de her din mensubunun bu duyguyu yaşadığı kabul edilir. Dinin bu boyutu çoğunlukla korku veya vecd hali, huşu veya mutluluk duygusu, ruhsal huzur veya ilahi olanla yoğun vuslat gibi durumlarda gözlemlenebilir olur. Bireysel dindarlığın güçlü göstergelerinden biri olan subjektif dini tecrübeye, her din belli bir değer atfeder.⁵⁷

Dinin bilgi boyutu ile, bütün dinlerin müntesiplerinden asgari düzeyde de olsa bilmelerini istediği temel inanç ilkelerinin ve kutsal metinlerinin olduğu düşünülür. İnanç objesi hakkında bilgi edinmenin bir inancın kutsal sayılması için gerekli şartlardan birini oluşturduğu düşünüldüğünde, bilgi ve inanç arasında sıkı bir ilişki olduğu görülür.

Dinin etkileme boyutuna gelince, bu boyut diğer dört boyuttan farklıdır. Çünkü bu kategori ile birey olarak insanın, dini inanç, pratik, tecrübe ve bilgisinin bütün dünyevi sonuçları özetlenmiş olmaktadır. Başka bir ifadeyle, İnsanların neyi

⁵⁵ Joachim Wach, *Din Sosyoloji*, Çev., Ünver Günay, İst: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1995, s. 45-51.

⁵⁶ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, İst: Erzurum Kitaplığı, 1999, s. 88.

⁵⁷ Münir Koştas, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Ank: T.D.V. Yay., 1995, s. 13.

yapmaları ya da neden kaçınmaları ve hangi zihniyete sahip olmaları gerektiğini belirleyen dini metinlerin pratik sonuçları burada görülebilir.

Bu açıklamalardan sonra araştırmamızın konusu olan Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Dini Hayat'a dair inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilere yönelik bulgulara geçebiliriz.

3.1. İnanç

Bu bölümde Alevilik inançları ele alınacaktır. Dini hayatın ilk boyutu olan inanç, dini tezahürün ilk basamağını oluşturur. Dini yaşayış için belirleyici olan da inançlardır. Dini-sosyal bir grubun üyelerinin bu inançları bilmesi öngörülür. Bu başlık altında İslam'ın temel inançları ile Aleviliğe özgü inançlar ele alınmıştır.

3.1.1. Cinsiyete Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 22. Dini İnanç Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	cinsiyet	N	X	S	t
TIMAN	Erkek	157	26,3567	4,00803	0.200
	Kadın	154	26,4416	3,46785	

t: 0.200

sd: 309

P: 0.842

Tablo 22'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre inanç tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır ($P > .05$).

Alevi söylenceleri içerisinde kadının ayrı bir yeri vardır ve özel bir önem arz eder. Baştan itibaren Fatıma ile başlayan söylence Alevi söylencesinin merkezini teşkil eder.⁵⁸ İkinci sırada Hacı Bektaş ve Kadıncık Ana ilişkisi önemli bir yer tutar. Genel anlamda Alevi yazılı metinlerinde cinsiyet ayrımı yapmadan talipleri bir görür ve yükümlülükleri eşittir.⁵⁹ Bu eşitlik genel anlamda Alevi ibadetleri için de söz konusudur. Alevi inançları içerisinde cinsiyet ayrımı yapılmazken, kimi ibadetler ve

⁵⁸ Söylenceye göre yer gök iken yeryüzü su ile kaplı idi. Boşlukta yeşil bir kubbe vardı. Bu kubbenin içerisinde bir tahtın üzerinde Fatıma oturuyor idi.

⁵⁹ Belkis Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, 2.bs., Ank: Kültür Bakanlığı Yay., 1995.

sosyal hayatta farklılıklar görülmektedir. Anadolu kırsal yaşamı içerisindeki sosyal hayattan farklı bir yapıya sahip değildir. Bu sosyal hayatın koşullarına göre biçimlenmektedir. Dini inançların kültürel hayatı etkilediği, şekillendirdiği de bir gerçektir. Bu farklılık Sünnilere nazaran Alevilerde daha fazla görülebilir.⁶⁰

3.1.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 23: Dini İnanç Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

	Dedenin Olup	N	X	S	t
TIMAN	Var	282	26,2376	3,85460	2.384
	Yok	29	27,9655	1,82214	

t: 2.384

sd: 309

P:0.0001

Tablo 23’de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitsizliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların dedenin olmama durumunun dağılımlarına göre inanç tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Dedesi olmayanların inanç tutum puanlarının ortalaması (X=27.9655) dedesi olanların inanç tutum puanlarının ortalamasına (X=26.2326) göre daha yüksektir. (P<.01).

Alevilik inançlarına yönelik oluşturulan sorular temel inançlara ve Alevilik inançlarına yönelik olmak üzere iki boyutludur. Alevi sosyal yapısını belirleyen en önemli faktörlerden ve kurumlardan birisi dedeliktir. Dedelerin talipleri üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Farklı değişkenlere bağlı olarak dedelik kurumuna yönelik

⁶⁰ Karin Vorhoff, “Söylemde ve Hayatta Alevi Kadınına Kısa Bir Bakış”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 251-263.

tutumlarda önemli değişim bulunmasına karşın, dedelerin talipleri üzerinde etkisi halen devam etmektedir. Dedesi olmayanların Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumsuz olarak gerçekteşirken, temel inançlarına yönelik tutumlarda olumlu bir yönelim vardır. Dedelerin Alevilik inançlarına yönelik etkisinin olduğu bir gerçektir. Fakat dedesiz olanlarda bu inançların zayıfladığı da bir gerçektir.

Alevi bireyin bağlı olduğu ocaklar arasında dede ocağı, mürşit ocağı, düşkün ocağı ve rehber ocağı gelmektedir. Her Alevi bireyin bağlı bulunduğu bir dede ocağı vardır ve bu ocaktan bir diğerine bağlanamaz yani kendi başına herhangi bir ocağa talip olamaz. Böyle bir girişimi dahi olsa, girişimde bulunduğu dede böyle bir şeyi kabul etmez. Dedeler de kendi ocaklarından üstün bir mürşit ocağına bağlıdırlar. Taliplerinin hizmetlerini gördükleri gibi, dedelerin de hizmetlerini bu mürşit ocakları görmektedir. Topluluğun kendi arasında yaşadığı sorunların çözümünde dede yetersiz kalırsa düşkün ocağına baş vurulur.

Yaman'a göre dedenin işlevleri:

a-Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etme ve örnek olma, b-Talipleri bilgilendirme, c-Talipler arasında birliği sağlama, d-Sosyal ve dinsel törenleri yönetme, e-Adaleti sağlamak, f-İnancı ve gelenekleri yaşatmak ve aktarmak, g-Manevi güçleriyle taliplerin sorunlarını gidermek, şeklinde açıklamaktadır.⁶¹

Yaman, diğer bir çalışmasında, yine aynı konuda, dedelik kurumunun son yıllardaki değişimi ve yukarıda sayılan işlevlerinin ortadan kalkışını Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet ile yaşanan siyasal ve ekonomik değişim ile 1950 yılından itibaren kırsaldan kente yoğunlaşarak artan göçlere bağlarken; dedelik

⁶¹ Ali Yaman, *Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İst: 2001, s.107-114.

kurumunun köy sosyal yapısına daha uygun olduğu, bu yapının da buna bağlı olarak şekillendiği üzerinde durduktan sonra, kent ortamında bu yapının doğal olarak işlevini kaybettiğini belirtmektedir.⁶²

Dedelerin değişen rolleri ve işlevleri konusunda ampirik bir araştırma yapan Clarke, dedelerin kendi rollerini devam ettirdiklerini söylemelerine karşın devam ettiremedikleri, hatta yetersiz kaldıkları gözleminde bulunmaktadır. Buna karşın dedenin talipleri üzerindeki etkisinin devam ettiğini de belirtmektedir.⁶³

Shankland, uzun süren araştırmaları sonucunda özellikle dede-talip arasındaki ilişkilerde değişim meydana geldiğini belirtmektedir. Yalnız Shankland, modernleşme sürecinin Alevi kurumları üzerinde meydana getirdiği değişime dikkat çektikten sonra, kentlere doğru göç eden Alevilerin köylerle olan ilişkisinin devam ettiğini belirtmektedir. Bunu özellikle dile getiriyor. Çünkü dede ve talip aynı sosyal ve ekonomik koşullara sahiptir. Kent koşullarında bu homojen yapının heterojenleşerek dede-talip ilişkilerinde farklılaşmaya neden olduğuna dikkat çektikten sonra, köyden kente doğru aynı zamanda bir sürekliliğin de olduğunu belirtmektedir.

Bu yeni koşullarda dede yine var ama, köy koşullarındaki fonksiyonlarını yerine getirememektedir. Fakat, kent ortamında yeniden üretilen Alevi kimliğinin önemli bir figürüdür. Ancak, sosyal bir yapı olarak sürdürülen bir Alevilik için durum böyle değil.⁶⁴

⁶² Ali Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İst: 1996, s. 74.

⁶³ Gloria Lucille Clarke, "Bir Dedenin Kimliğinde Müziğin Yeri Ne Kadardır?", *Seçkinlerin Müzik Eğitimi: Türkiye Alevilerinin Manevi Liderlerinin Yetişmesinde Müziğin Rolü*, (Mimar Sinan Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İst: 1998, 212-239.

⁶⁴ David Shankland, "Günümüz Türkiye'si Alevilerinde "Dede" ve "Talip" Arasındaki Değişen Bağ", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 319-327.

3.1.3. Mesleklere Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 24: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

TIMAN			
	N	X	sd
İşçi	20	23,2500	4,95108
Çiftçi	55	29,1636	1,47527
Memur	40	27,6250	2,31702
Serbest Meslek	29	27,5862	3,26800
Ev Hanımı	75	24,7200	4,35443
İşsiz	30	22,8000	2,95250
Öğrenci	62	27,3871	1,89352
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 25: Dinin İnanç Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TIMAN					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1380,243	6	230,041		1-2,1-3,1-4,1-7,2-3,2-4,2-5,2-6,2-7,3-5,3-6,4-5,4-6,5-6,5-7,6-7**
Gruplar içi	2966,316	304	9,758	4,599	
Toplam	4346,559	310			

F: 4,599

sd: 6

P: 0.0001

** 1. İşçi, 2. Çiftçi, 3. Memur, 4. Serbest Meslek, 5. Ev Hanımı, 6.İşsiz, 7. Öğrenci

Tablo 24 ve 25’de verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre meslekler arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=4.599, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın işçi

meslek grubu ile çiftçiler, memurlar ve öğrenciler; çiftçi meslek grubu ile memurlar, serbest meslek, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; memur meslek grubu ile ev hanımları, işsizler; serbest meslek grubu ile ev hanımı ve işsiz; ev hanımı meslek grubu ile işsiz ve öğrenci; işsiz meslek grubu ile öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada İslam'ın temel inançları ve Alevileri Sünnilerden farklılaştıran veya Alevi olmanın ayırıcı unsurlarını ortaya koyan inançlar yer almaktadır.

Buna göre Alevilik inançlarına yönelik tutumlarda çiftçiler, memurlar, serbest meslek sahipleri ile öğrenciler daha olumlu bir tutum içindedirler. Oysa işçi, işsiz ve ev hanımlarında olumsuz bir tutum söz konusudur.

Esasen inançlar konusunda olumlu tutuma sahip olan meslek toplulukları İslam'ın temel inançlarına olumlu bir tutum içerisindeyken; Alevilik temel inançlarına yönelik olumsuz bir tutum içindedirler. Diyarbakır şehir merkezine göç eden çiftçiler, tarım alanındaki yenilikleri takip ettikleri gibi, daha fazla gelir ve ürün talebiyle kurdukları ortaklıklar sonucunda Sünnilerle daha yakın ilişki içerisine girmişlerdir.

Başaran'ın 1963 yılında Diyarbakır köylerindeki tutumların değişmesine yönelik yapmış olduğu araştırmasında Diyarbakır Türkmen Alevilerini mesleki açıdan Çiftçiler ve Sebzeciler olmak üzere iki ana gruba ayırmaktadır. Çiftçileri tahıl ürünleri ile küçük oranda hayvancılık ile uğraşanlar; sebzecileri ise ortakçılık usulünde sulu tarımla uğraşanlar olarak ele almaktadır. Özellikle Diyarbakır Türkmen Alevilerinin toprak mülkiyetleri bakımından az olduğunu, bu nedenle de Dicle boyunca sulu tarıma dayalı olarak sebzeçilik yaptıklarını belirtmektedir. Onun verdiği oranlara bakılacak olursa köylerin yarısının Cenalık adı verilen ortakçılık işi ile uğraştıklarını ortaya koymaktadır. Diyarbakır sebze sektörünün Türkmen

Alevilerinin elinde olduğu göz önünde tutulacak olursa, çok farklı çevrelerle ilişki ve iletişim içerisinde olduklarını rahatlıkla söylemek mümkündür.⁶⁵

Farklı bilgi kaynakları ve çevrelerle ilişkileri bakımından ayrıcalıklı yere sahip olan memurlar ve öğrenciler kendilerinin dışındaki Sünnilerle olan yakın ilişkileri sonucu farklı ilişkiler geliştirmelerine neden olmuştur. Ayrıca kent yaşamının daha ileri düzeyde geliştirdiği ilişkiler ve eğitim imkanları bu meslek gruplarının inançlara yönelik tutumlarında olumlu olmuştur. Çünkü bu meslek grupları geleneksel ilişki ve sosyal çevrenin dışında yeni çevre edinme imkanı sağladılar. Bunun dışında yine geleneksel söylenceye dayalı bilgi akışını sorgulama imkanı da buldular. Ayrıca bunlara ek olarak modern eğitim kurumlarındaki dini inançları sorgulayıcı bir etki yaratarak laik cumhuriyetin düşünce inşası doğrultusunda sekülerleştiler. Burada Alevilerin kendi tarihleri ve inançlarını dönüştürmek yerine, ihmal ederek laik cumhuriyetin aydınlanmacı pozitivist söylemine sahip çıkmasının dini inançlara yönelik tutumlarda önemli ölçüde etkisi olmuştur.⁶⁶

Uzun süre içe kapalı yaşayan Aleviler, farklı meslek kollarının kendilerine sağlamış olduğu yeni ilişkilerle Sünnilere İslam'ın temel inançları noktasında yaklaşırken, Alevilik inançlarından uzaklaşmaktadırlar. Bir başka ifade ile Sünniler ile Aleviler arasındaki farklılaşma, meslek grupları arasında ortadan kalkmaya başlamıştır. Bunun anlamı Aleviler, Sünni olarak tanımladıkları ana grubun inançlarına daha fazla yaklaşmaktadırlar.

⁶⁵ Fatma Başaran, *Diyarbakır Köyleri Vaziyet Ahşların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (A. Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji ve Pedagoji Kürsüsü Doçentlik Tezi), Ank: 1969, s. 74-79.

⁶⁶ Kristina Kehl-Bodrogi, "Alevi İnancının Modern Yorumları", *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih ve Kültürü*, Haz., İbrahim Bahadır, 1992, Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları ss. 307-308.

3.1.4. Yaşlara Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 26: Dinin İnanç Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

TIMAN			
	N	X	sd
15*19	54	27,2963	1,97751
20*29	69	28,0000	2,12132
30*39	54	27,5926	3,11126
40*49	31	25,7097	5,22298
50*59	45	24,8222	3,92711
60 ve Yukarı	58	24,1379	4,39876
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 27: Dinin İnanç Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TIMAN					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	720,402	5	144,080		1-4,1-5,1-6,2-4,2-5,2-6,3-4,3-5,3-6,4-6*
Gruplar içi	626,158	4		2,535	
Toplam	1346,559	310	11,889		

F: 2.535

sd: 5

P: 0.0001

** 1. 15-19, 2. 20-29, 3. 30-39, 4. 40-49, 5. 50-59, 6. 60 ve yukarı

Tablo 26 ve 27’de verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(5, 305)=2.535, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve

yukarı; 30-39 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Alevi inançlarının iki faktörlü oluşu, çoklu karşılaşmada da belirgin bir farklılaşmaya neden olmuştur. Yaş düzeyleri arttıkça Alevilik inançlarına olan tutum değişmiştir. Buna ters orantılı gelişen ise yaş düzeyleri düştükçe İslam'ın temel inançlarına yönelik tutumun olumlu yönde olmasıdır.

Tablolardan da anlaşılabacağı gibi uzun süreli bir farklılaşmanın yaşandığı görülmektedir. Yaş düzeylerinin artması ile Alevilik inançlarına yönelik tutumların da olumsuz yönde gerçekleştiğidir. Bu durum aynı zamanda uzun zamandan beri Alevileri ana grup olan Sünnilerle aynı noktada birleştirirken, İslam'ın temel inançlarında birbirlerine yaklaştıklarını da göstermektedir.

Farklılığa neden olan yaş değişkenine göre Aleviler, Alevilik inançlarını uzun süreden beri anlatmakta sıkıntı çekmektedirler. Çünkü batini boyutu olan bilginin aktarılmasında zorluk çekilmektedir. Sözlü gelenek içerisinde dedeler tarafından aktarılan bilgiler gençler için güncelleştirilememiştir. Dolayısıyla uzun süren ve belirli aşamalardan sonra yine belirli bir olgunluğu ifade eden bu batini bilgi ancak, bu şekilde aktarılabilirdi ve asırlardır bu şekilde aktarıldı.

Ocak, Aleviliğin tarihsel sosyal tabanı ve teolojisi arasındaki ilişkiye dönük yazısında bu konuda şöyle sıralamada bulunmaktadır:

a-Alevilik diğer İslam mezheplerinde olduğu gibi teolojik tartışmalar ve fikir ayrılıklarından oluşmamış,

b-Orta Asya'dan Balkanlar'a birçok din ve kültürden etkiler taşıyan bağdaştırmacı yani senkretik bir teolojidir,

c-Yazılı kültüre aktarılmış, üzerinde tartışmalar yapılmış bir kültürden ziyade

sözlü bir kültüre sahiptir,

d-Açık ve net kavramları olmayıp, sembolik ve mistik bir teolojidir.

Sıralamış olduğu bu özellikleri, Alevilerin okuma-yazma bilmeyen, kabilesel gelenek ve örflerine bağlı bir toplumsal yapıya sahip olmasına bağlamıştır. Buna göre Aleviler, bu sözlü ve mitolojik yapıyı gittiği her yere taşıyan kitlesel bir sosyal yapıya sahiptir.⁶⁷

Bozulan sosyal yapıları ile Aleviler, bilgi kaynakları arasındaki geleneksel ilişkiyi kopardılar. Uzun süreden beri farklı bilgi kaynaklarına dayanan Aleviler, kendi geleneksel bilgi birikimleri ile çatışmaya girdiler. Alevilik yazılı ve sözlü kültürünün yorumlayıcıları tarafından bütünlük içerisinde sunulduğunda sorun yaşanmadı. Sorunun başlangıcı modernleşmeyle başladı. Bu süreçte verilen bilgiler ile tarihsel gerçeklik arasındaki boşluk doldurulamadı ve modernleşme sürecini yaşayan kuşağın bu konudaki ihtiyaçları giderilemedi. Böylece Alevilik temel inançları ile yüzleşen yeni kuşak rasyonelleşirken, Aleviliğin uzun süredir kendi içerisinde oluşturduğu tarihi yeniden sorgulama ihtiyacı duydu ve hem tarihsel olarak hem inançları bağlamında büyük bir değişim meydana geldi. Bu bakımdan Alevilik temel inançlarını sorgulayarak genel İslam inançları içerisinde kaldı.

Sözlü kültür ilk örnekleri içerisinde yazıya aktarıldığında yapısal olarak değişikliğe uğramadan gerçekleşti. Oysa modernleşme sürecinde yeni Alevi eserlerinde geçmiş mistik dünya, daha çok hayali bir dünyanın kurgusu şeklinde

⁶⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Aleviliğin Tarihsel Sosyal Tabanı İle Teolojisi Arasındaki İlişki Problemi", *Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 394-395; Ahmet Yaşar Ocak, "Aleviliğin Çözüm Bekleyen İki Temel Problematik: Tarih ve Teoloji", *Bilgi Toplumunda Alevilik*, Haz., İbrahim Bahadır, Ank: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yay., 2003, ss. 167-172.

sunulmaya başlandı ve uzmanlaşmış bir edebiyat ortaya çıktı.⁶⁸

Taşgın, Doğu Anadolu'dan Tunceli, Erzincan, Muş ve Erzurum'dan Konya Ereğli'ye göç eden Aleviler üzerine yürüttüğü araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmada yaş düzeyleri azaldıkça Alevilik inançlarında olumsuz bir tutum, yaş düzeyleri arttıkça Alevilik inançlarında olumlu bir tutum gözlenirken, yaş düzeyleri arasında farklılaşma vardır.⁶⁹

Cengiz'in Tokat'ın Çamiçi Beldesinde yürüttüğü araştırmasında da Alevi mitolojik inançlarının yaş değişkenine göre farklılıklar gösterdiği ve benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.⁷⁰

Coşkun'un Sivas Altınyayla ilçesinde yürütmüş olduğu çalışmasında kaynak kişileri dedeler ve yaşlılardır. Kaynak kişilerine dayanarak verdiği bilgilere bakılacak olursa temel İslam inançları ile Aleviliğe özgü inançlar bir arada aktarılmaktadır. Kaynak kişiler bilgilerini verirken Alevilik inançlarına yönelik daha çok savuşturmaya veya farklı açıklamalar getirmeye çalışmışlardır. Bu açıklamalar ile grubun kendi aralarında taşıdıkları ve grubun üyesi olmayanlarla paylaşılmayacak olan, hatta grubun üyesi olmayanlar tarafından anlaşılmasının mümkün olmadığı bilgilerle grubun üyesi olmayanlara sundukları bilgiler arasında bir yakınlaşmaya gayret gösterdikleri görülmektedir.⁷¹

Yılmaz, Hasandede Kasabasında yürüttüğü çalışmada temel İslam inançları hususunda yaş değişkenine göre farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Yılmaz

⁶⁸ Tord Olsson, "Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme", *Alevi Kimliği*, Editör: T. Olsson, E. Özdağ, C. Raudvere, Çev., Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., ss. 269-273.

⁶⁹ Ahmet Taşgın, *Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya: 1988, s. 144-148.

⁷⁰ Recep Cengiz, *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Elazığ: 2000, s. 173-4

⁷¹ Hasan Coşkun, *Sivas İli Altınyayla İlçesi Yassıpınar ve Serinyayla Köylerinde Alevilik*, (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: 2001, s. 91-101.

çalışmasında Alevilik inançlarına yönelik tutumları ölçecek soru sormamıştır. Ama amentü olarak bilinen temel iman esaslarına yönelik sorular sorarak bu konudaki tutumları ölçmüştür.⁷²

3.1.5. Eğitim Düzeyine Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 28: Dinin İnanç Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

TIMAN			
	N	X	sd
Okur-yazar değil	46	23,3043	4,07087
Okur-yazar	40	22,7500	3,25616
İlköğretim	93	28,2151	2,45768
Lise ve dengi	92	26,9457	3,45255
Yüksekokul	40	28,1250	1,75685
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 29: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova)

Analizi Sonuçları

TIMAN					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1426,518	4	356,630	21,400	1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5,3-4,4-5**
Gruplar içi	2920,041	306	9,543		
Toplam	4346,559	310			

F: 21.400

sd: 4

P: 0.0001

** 1. Okur-yazar değil, 2. Okur yazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

⁷² Murat Yılmaz, **Bir Alevi Bektaşî Kasabasında Dini Tutumlar (Hasandede Kasabası Örneği)**, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: 1997, s. 87-103.

Tablo 28 ve 29’da verilen eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=2.140, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayan ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; İlköğretim ile Lise ve Lise ile Üniversite arasındaki eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyi yükseldikçe Alevilik temel inançlarına yönelik farklılaşmanın ana nedeni grubun kendi arasında geleneksel olarak dedeler aracılığıyla sözlü olarak aktarılan eğitimin bozulmasıdır. Çünkü bilgi kaynağı olarak tek otorite olan dedenin aynı zamanda geleneksel aktarılan sözlü bilgiye dayanan eğitim modeli yerini modern eğitim kurumlarına bıraktı. Burada iki türlü çatışma yaşanmaya başlamıştır. Bunlardan ilki eğitim modeli ile sözlü olarak aktarılan bilgidir.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevi yerleşim yerlerinde yaşanan okullaşmanın inançların değişiminde büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren okulların kurulduğunu belirtmeliyiz. Yine Başaran’ın araştırmasına göre 1963 yılında sadece köylerden birinde otuz ilkokul öğretmeni, lise düzeyinde muhtelif okullarda okuyan elli öğrenci bulunurken bir mühendis, bir okul müdürü, iki hemşire ve yine muhtelif okullardan mezun sekiz kişi bulunmaktadır. Baba mesleklerine duyulan ilgisizlik ve yeni iş imkanlarını özellikle eğitim düzeyini yükselterek aradıkları ortaya çıkmaktadır.⁷³ Yeni kurumlara muhatap olan yeni kuşak dedenin dışında bir başkasının otoritesini görmüş ve kabul etmiş oldu. Burada sunulan bilgiler ile geleneksel yolla elde edilen bilgiler arasındaki

⁷³ Fatma Başaran, a.g.t., s. 83.

boşluk telafi edilemediği gibi, güncelleştirilemedi de veya güncelleştirilmeye çalışıldıysa da yeterli olmadı.

Dede ve dedenin sunduğu bilgi ile modern kurumlardan ve farklı sosyal çevrelerden elde edilen bilgiler ciddi oranda kendi kimliği ile çatışan yeni kuşak Alevileri oluşturdu. Sunulan yeni imkanlar dedenin etrafında oluşan bütün bir dünyanın sihrini bozdu. Böylece dedenin otoritesi ve sunmuş olduğu bilgiler kuşkuyla karşılandı.

Böylece Alevilik merkezli oluşturulan dünyanın yeniden kurulması, inşa süreci başladı. Artık dede merkezli bilgi ile modern kurumlardan elde edilen ve yazılı kaynaklara dayanan bilgi arasında oluşan boşluk kendiliğinden modern kurumlar tarafından verilenle değiştirilmeye başlandı. Çünkü batini özelliği daha belirgin olan ve grubun üyeleri tarafından paylaşılamayan bu bilgi, içsel bir çatışmaya neden oldu ve geri dönüşünde dedenin otoritesini ve bilgi kaynaklığını sorgular, hatta inkar eder hale geldi.⁷⁴

Yeni konumlarında elde ettikleri yeni bilgi ve kaynakları ile orta bir yer tuturmaya çalışan Aleviler, bir süre sonra modernleşme sürecinin kendilerine sağlamış olduğu bu yeni imkanlarla Alevilik temel inançlarından uzaklaşmaya başladılar. Böylece eğitim düzeyi yükseldikçe ana grubun inançlarına yönelik tutum puanlarında artma görülmeye başlandı.

Taşgın, Ereğli ve çevresinde yürütmüş olduğu çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Burada da eğitim düzeyi arttıkça Alevilik temel inançlarına yönelik farklılaşma görülmektedir.⁷⁵

Cengiz, Çamiçi beldesi Alevilerine yönelik yürüttüğü çalışmasında benzer

⁷⁴ Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 3.bs. İst: Doğan Kitapçılık, 2000, s. 17-20.

⁷⁵ Ahmet Taşgın, a.g.t., s. 145, 149.

sonuçlar elde etmiştir. Özellikle Alevilik inançlarının merkezini oluşturan “Ali” inancının eğitim düzeyi yükseldikçe azaldığını göstermektedir. Mitsel unsurlar olarak belirlediği bu bölümde Alevilik inançlarına özgü ele aldığı konuları birer birer test etmiştir. Aleviliğe has mitsel unsurlar eğitim düzeyi arttıkça azalmaktadır.⁷⁶

“Alisiz Alevilik”⁷⁷ adlı eserle Alevi inançlarının temelini oluşturan söylencenin Ali’si üzerinden açılan tartışmaya Aleviler tepki gösterdiler. Bir grup Alevi aydını tarafından bu tepkiler kitaplaştırıldı.⁷⁸

3.1.6. Medeni Duruma Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 30: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

TIMAN			
	N	X	sd
Evli	232	26,4310	3,93612
Bekar	67	27,4030	1,86726
Dul	12	20,1667	,57735
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 31: Dinin İnanç Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova)

Analizi Sonuçları

TIMAN					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı farklılık
Gruplar arası	533,877	2	266,938	6,189	1-2,1-3,2-3**
Gruplar içi	3812,683	308	12,379		
Toplam	4346,559	310			

F: 6.189

sd: 2

P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekar, 3. Dul

⁷⁶ Recep Cengiz, a.g.t., s.168-172.

⁷⁷ Faik Bulut, *Alisiz Alevilik*, Ank: Doruk Yay., 1997.

⁷⁸ *Alisiz Alevilik Olur Mu?*, İst: Ant Yay., 1998.

Tablo 30 ve 31’de verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durumun Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(2, 308)=6.189, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Evli ile Bekar ve Dul, Bekar ile Dul arasında olduğu görülmektedir.

Alevilik inançlarına yönelik Bekarların ortalamasının Evliler ve Dullara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Çünkü evlilik yaş ortalamaları yüksektir. Dolayısıyla medeni duruma göre doğru orantılı olarak Alevilik inançlarına yönelik tutumlar olumsuzken, genel inançlara yönelik tutumlarda ters orantılı olarak olumlu tutum vardır.

Evlilerin bekarlara oranla inançlara yönelik tutumlarının olumlu oluşunda yaş oranlarının yüksek olması dışında dini inançlara yönelik tutumların daha yoğun olması da etkilidir.

Burada evlilik ile toplumsal statü kazanan bireylerin farklı ritüelleri yerine getirmeleri ve sorumluluklarının dini yönde de artması ile Alevi inançlarının, ibadetlerinin ve kurumlarının evliler üzerinde daha fazla etkili olduğunu da belirtmeliyiz. Çünkü bu konularda yani inanç, ibadet ve kurumlarda evlilik tercih edilen bir durumdur. Özellikle cem törenleri ve onun etrafında gerçekleşen birçok konunun daha çok evlilere yönelik olmasının da etkisi fazladır.⁷⁹

Evliliğin tercih edildiği durum sadece cemle ilişkili olarak görülmemelidir. Çünkü cemin dışında musahiplik ve düşkünlük için de yine evli olmanın önemi fazladır. Aleviliğin temelini oluşturan inançların merkezi evli olmak üzerinde şekillenmektedir.

⁷⁹ Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ank: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., 1996, s. 64.

3.1.7. Yerleşim Yerlerine Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 32: Dinin İnanç Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

TIMAN			
	N	x	sd
Türkmenhacı	59	27,4576	2,47972
Seyit Hasan	57	21,6842	2,55761
Bismil	26	27,1154	1,84015
Şükürlü	31	25,2903	3,81395
Diyarbakır	138	28,0072	3,15187
Toplam	311	26,3987	3,74448

Tablo 33: Dinin İnanç Boyutunun İkamet Yerlerine Göre Varyans (Anova)

Analizi Sonuçları

TIMAN					
	kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar anlamlı fark
Gruplar arası	741,566	4	435,391	50,455	1-2,1-4,2-3,2-4,2-5,3-4,4-5 **
Gruplar içi	604,994	306	8,513		
Toplam	1346,559	310			

F: 50.455

sd: 4

P: 0.0001

** 1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil, 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 32 ve 33’de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yerleşim yerlerinin Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=5.045, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı ile Seyit Hasan, Şükürlü; Seyit Hasan ile Bismil, Şükürlü, Diyarbakır; Bismil ile Şükürlü ve Şükürlü ile Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Ortalamalara bakılacak olursa en yüksek ortalamaya sahip olan Diyarbakır ($X=28.0072$), sonra Türkmenhacı ($X=27.4576$) ve Bismil ($X=27.1154$) şeklindedir. Türkmenhacı ise nüfus ve eğitim oranı en yüksek olduğu gibi, Bismil'e ulaşımı en yakın köydür. Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin yerleşik oldukları yerler arasında Alevilik aktiviteleri bakımından da en yoğun yerleşim yeridir.

Buna göre şehir merkezlerinde ortalamalar daha yüksek çıkmıştır. Kent ortamında Alevilik inançlarında orantılı olarak azalma görülmektedir. Burada esas faktör kent koşullarında sahip olunan imkanların Alevilik sosyal yapısını değiştirdiği ve sosyal ilişkilerde meydana gelen değişimin bir sonucu olarak Sünniler üzerinden inşa edilen inançların büyük oranda değişime uğradığıdır. Alevi bilincinin geleneksel olarak Sünnilik üzerinden inşa edildiğini göz ardı etmemek gerekir. Esasen Alevilik batini ve sembolik bir dil ile tarikat formundadır. Esas olanın inanç olduğu vurgusunun somutlaştırılmış şekli, öteki olan Sünniler üzerinden sunulmaktadır. Onların inançlarının bozuk olduğu, büyük temel yanlışlıklara sahip oldukları bunun nedeninin ise inançlarındaki yanlışlıktan, hatta bunlara sadık kalmamalarından kaynaklandığı üzerine inşa edilmektedir. Çünkü esas inanç Alevilik inancıdır. Sünniler bu inancı sonradan terk ve hakikati inkar etmişlerdir. Alevi inancının merkezini Ali ve onun etrafında ehlibeyt oluşturur. Bu konuda Sünniler sonradan hakikati görmüş olmalarına rağmen inkar ettiler. Böylece görüntünün öz karşısında kıymeti yoktur.

İşte esas sorun burada başlıyor ve Alevilik inancının inşasında örnek model her zaman Sünniler oluyor. Onlarda özü, hakikati görmelerine rağmen reddettiler. Oysa esas olan bu özün, hakikatin korunmasıdır ve onun üzerinde sebat edilmesidir. Kent merkezlerinde Sünniler ile zorunlu olarak başlayan ilişkiler Sünniler hakkındaki

içerden kurulan algıyı büyük oranda değiştirdi. Bu değişimin geri dönüşümü Alevilik temel inançlarının yeniden gözden geçirilmesine, sorgulanmasına ve doğruluğuna duyulan şüpheden dolayı inkarına, bir süre sonra da ihmal edilmesine neden oldu. Dolayısıyla farklı etkenlerle Sünniler ile birlikte olan Aleviler bir süre sonra Sünniler ile Sünnilerden daha çabuk ilişkiye geçtiler. Bunun sonucu olarak da Sünniler üzerinden kurulan inançlarını ortak inançlara terk etmek zorunda kaldılar.

Arabacı'nın Çorum ve çevresinde Alevi-Sünni Farklılaşması üzerine yapmış olduğu çalışması da Alevi-Sünni inançlarının İslam ortak inançlarında da aynı olduğunu göstermektedir. Farklılaşmanın merkezini oluşturan ise Ali ile ilgili inançtır. Çünkü Alevilerin Ali'ye yükledikleri anlam Sünnilerden farklıdır. Bunun sonucu olarak İslam temel inançları Sünniler ve Aleviler arasında farklılık göstermektedir.⁸⁰

3.1.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Alevilik İnançlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 34: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri

TIMAN			
	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	25,5530	3,80501
Zeynelabidin	13	29,0769	1,32045
Battal Gazi	22	27,4545	1,26217
Güzel Şah	10	23,9000	3,95671
Sarı Saltık	44	22,2273	2,83552
Ağu İçen	71	29,3521	1,10968
Dede Garkın	19	29,1579	1,01451
Toplam	311	26,3987	3,74448

⁸⁰ Fazlı Arabacı, Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları, Samsun: Etüt Yay., 2000, s. 137-140.

Tablo 35: Dinin İnanç Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova)**Analizi Sonuçları**

TIMAN

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1804,202	6	300,700		1-2,1-3,1-5,1-6,1-7,2-4,2-5,3-4,3-5,3-6,4-6,4-7,5-6,5-7**
Gruplar içi	2542,357	304	8,363	4,624	
Toplam	4346,559	310			

F: 4.624

sd: 6

P: 0.0001

** 1. Beyazıt Bostan, 2. Zeynelabidin, 3. Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı Saltık, 6. Ağu İçen, 7. Dede Garkın.

Tablo 34 ve 35’de verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=8.363$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan ile Zeynelabidin, Battal Gazi, Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Zeynelabidin ile Güzel Şah ve Sarı Saltık; Battal Gazi ile Güzel Şah, Sarı Saltık ve Ağu İçen; Güzel Şah ile Ağu İçen ve Dede Garkın; Sarı Saltık ile Ağu İçen ve Dede Garkın ocakları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Alevi sosyal yapısını belirleyen en önemli konulardan birisi ocaklar meselesidir. Anadolu kırsalında yaşayan Alevi toplulukları eğer Bektaşî değilse ki, Bektaşîler kendi aralarında Babagan ve Dedegan olmak üzere ikiye ayrılırlar, soyları Peygambere dayanan seyit ocaklarına bağlıdırlar. Ocaklara bağlı olmayan Alevi

yoktur. Mutlaka bir ocağa bağlıdırlar. Sanıldığıının aksine Alevi toplulukları farklı bir sosyal yapıya sahiptirler. Yani her topluluk bir ocağa bağlı olduğu gibi, aynı zamanda pir, rehber, mürşit ve bir de düşkün ocağı bulunmaktadır. Her biri kendi içerisinde ayrı özerkliğe sahip olan bu kurumlarla Alevi sosyal yapısı tamamlanır.⁸¹ Ocaklar aynı zamanda Anadolu'da içlerinde yerleşik olan Türkmenlerin dini sosyal yapısının da en önemli unsurlarındandır. Çünkü on iki ocak bulunur ve her bir ocak da on iki Türkmen boyuna karşılık gelmektedir. Ocaklara bağlı bulunan kimselere talip denir ve ocaklı dedeler ile talipler arasında evlilik olmaz. Çünkü ocaklı dedeler taliplerini evlatları olarak kabul ederler.

Eğer bir ocak devam etmez ise yani dede görevini yerine getirmez veya görevini yerine getirecek dede bulunmaz ise, talipler bir başka ocağa bağlanırlar. Bu bağlanma karşılıklı rıza ile olur. Dedeler kendilerine bağlı olan bütün taliplerini bilirler. Onların nerede yerleşik olduklarına bakmaksızın yıllık olarak ziyaret ederler. Senelik görgülerini yaparlar. Böylece yıllık olarak talipler dedeler tarafından hesaba çekilirler ve kendi aralarındaki sorunların çözüm yolları aranır.

Ocaklar arasında üstünlük meselesi de zaman zaman problem olmuştur ve günümüzde de olmaktadır. On iki imamdan en eskisine bağlı olan ocaklar kendilerini diğerlerinden daha eski ve kıdemli görmektedirler. Mesela Zeynelabidin ocağı, Zeynelabidin'den dolayı kendisini en kıdemli ocak olarak görmektedir.

Alevilerin değişen sosyal yapıları onların ocaklı oluşlarını da değiştirdi. Artık modernleşme sürecinde ocaklı olmaya veya ocaklı olmanın sağladığı bir ayrıcalığa sahip değillerdir. Çünkü bu yapı kırsal kesimdeki önce göçer daha sonra yerleşik hayata geçen Türkmenlerin sosyal yapısına uygundu. Fakat modernleşme sürecinde

⁸¹ Nur Yalman, "Islamic Reform and the Mystic Tradition in Eastern Turkey", *Archives Europeennes De Sociologie*, Tome X, No 1, ss. 53-57.

ocaklara bağıllığın işlevi azalmıştır. Bütün bu değişime karşın günümüze kadar Alevi inançlarının taşıyıcısı olmayı sürdürmektedirler.

Diyarbakır ve çevresindeki ocaklar, Türkiye'nin muhtelif yerlerinde bağlantısı bulunan ocaklardandır. Türkmen topluluklarının uzantılarını Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulmak mümkündür. Günümüzde de bu bağıllık veya ilişki hala sürmektedir. Ocaklar Anadolu Türkmen topluluklarının en önemli göstergelerindendir.

Diyarbakır'daki ocaklar arasındaki farklılıkları oluşturan nedenler, ocaklara bağı olan taliplerin ikamet yeri, eğitim ve yaş değişkenleri yanında, bu ocakların talipleri arasındaki ilişkileriyle de doğrudan alakalıdır. Bugün itibariyle ocağın adı bulunmasına karşın ocağa mensup dedeler tarafından hizmet yürütülmemektedir. Bunun dışında ocaklı dedelerin eğitilmiş olmaları yine talipleri üzerinde farklı etkide bulunmuştur. Hizmeti yürütmeyen ocaklı dedelerin talipleri ile eğitilmiş ocaklı dedelerin talipleri arasında farklılıkların olması muhakkaktır. Bunun gibi farklılıkta etken olan başka bir faktörün de modernleşme sürecinde kentlere göç eden ve ocaklı olmanın önemine dikkat etmeyen talipler için sosyal yapının daha temel olarak değişime uğraması ve Alevilerin kendi aralarındaki sosyal organizasyonun bozulması olduğunu söylemek gerekir.

Sonuç itibariyle ocaklı dedelere bağıllığı formel bir yapıya dönüşen Aleviler, ocaklarıyla olan ilişkilerinin zayıflamasıyla grubun üyeliği ve ortak kültürel birikimde de parçalanmaya uğradılar. Bunun sonucunda grubun içe dönük kontrolünü kaybeden bireyler Alevilik temel inançlarında da farklılık göstermeye başladılar. Böylece ana grup olan Sünnilere ortak temel İslam inançlarında yakınlaşmaya başladılar.

3.2. İbadet

Bu bölümde Aleviliğin ibadetlerine yer verilecektir. Dini hayatın temel özelliklerinden birisi de ibadetlerdir. Dinin farklı boyutlarından birisi olan ibadet, dini tecrübenin tezahürü olarak ortaya çıkar. İnançla ibadet arasında sürekli bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü teorik alt yapısı olmayan bir ibadetin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu bakımdan ibadetlerin inançlarla olan ilişkisi bir sürekliliği de ifade etmektedir. Bu başlık altında Alevi ibadetlerinden cem, oruç, kurban vs. ele alınmıştır.

3.2.1. Cinsiyete Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 36: Dini İbadet Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

cinsiyet	N	X	S	t
Erkek	157	13,2739	3,55292	1.931
Kadın	154	14,1299	4,24218	

t: 1.931

sd: 309

P: 0.0005

Tablo 36'da anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre ibadet tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Kadınların ibadet tutum puanlarının ortalaması ($X=14.1299$) erkeklerin tutum puanlarının ortalamasına ($X=13.2739$) göre daha yüksektir. ($P<.01$).

Araştırma boyunca katılımcı gözlem metodu ile Türkmen Alevi köylerinde elde ettiğimiz veriler de bu farklılığı doğrular niteliktedir. Aleviliğin en temel ibadeti olan ceme bayanların erkeklerden daha fazla katıldıklarını belirtmeliyiz. Yaş

ortalamaları yüksek olan katılımcı grubunu yine erkekler temsil etmektedir. Gerçekleşen cemlerin muhabbet cemi olduğunu, yani sadece cemin belirli bölümlerinin yerine getirildiğini görmekteyiz. Daha çok sohbet, karşılıklı soru cevap ve kitap okuma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bunun dışında talep edenler için yıllık görgü denilen ve bir yılın hesabının verildiği görgü cemi yapılmaktadır. Erkeklerle oranla daha çok kadınlar için cem, bir araya gelinen sosyal bir aktivite anlamına da gelmektedir. Çünkü kahve gibi farklı toplanma mekanlarına karşın kadınlar için aynı imkan yoktur. Bu nedenle cem gibi etkinliklerde kadınlar daha fazla bulunmaktadır.

3.2.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 37: Dini İbadet Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

Dedenin Olup	N	X	S	t
Var	282	13,9255	3,99084	3.239
Yok	29	11,4828	2,29317	

t: 3.239

sd: 309

P: 0.0001

Tablo 37’de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların dede olup olmama durumunun dağılımına göre ibadet tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Buna göre dedeye bağlı olanların ibadet tutum puanlarının ortalaması (X=13.9255); dedeye bağlı olmayanların tutum puanlarının ortalamasına

($X=11.4828$) göre daha yüksektir. ($P<.01$).

Aleviliğin merkezi konumunda dede bulunur. Dede olmadan Alevi dini yaşamına yönelik hiçbir şey yapılamaz ve gerçekleştirilemez. Bu bakımdan ibadetlerin bireyselliği bir yana, dede merkezli olması daha önemlidir. Yapılan cemden kesilen kurban ve tutulan oruca kadar dede merkezi bir yer tutar. Dedenin başkanlığında yürütülen cem onun dualarıyla başlar ve onun dualarıyla biter. Alevi sosyal yapısını belirleyen ve grup üyelerinin kendilerini tanımlamalarının ifadesi olan bu ayinsel durum dede etrafında gerçekleşir.

Dedenin işlevi ve rolünde meydana gelen değişime rağmen özellikle modernleşme sürecinde dedelere yönelik eleştirilere karşın Alevi bireylerin dedeye bağlılık dışında yapabilecekleri bir şey yok. Yani dede kabul etmemenin anlamı Sünnileşmektir. Bu da asla istenmeyen hatta her şeyden daha fazla kaçınılan ve ürküntü duyulan bir durumdur. Bu bakımdan dedelere yönelik eleştiriler dedelik kurumu üzerinden gelişmekle beraber, talip için dedeye bağlılık dışında bir çıkış yolu yoktur. Esasen iki yönlü bir tutum her geçen gün derinleşmektedir. Çünkü dedenin talipleri üzerindeki etkisi ve yerine getirdiği hizmetleri göz önünde tutulunca daha da daralmaktadır. Böyle olunca nikah için resmi işlem, cenaze için Sünni imam, suçluların halli için mahkemeler öne çıkmakta ve en önemlisi geleneksel bilgi aktarımı dedenin kontrolünden çıkmaktadır.

Dedenin zayıflayan işlevine karşın Sünnileşmek olarak gösterilen ve toplumsal bir baskı unsuru ve tehdidi olarak sunulan durum karşısında dedelerin sembolik ve folklorik görüntüye yakın rolü devam etmektedir. Bu bakımdan da dedesi olanların ibadet tutumlarına yönelik puanları yüksek çıkmaktadır.

Yavuz, modernleşme sürecinde Türkiye'deki Alevilerin medya kimliklerinin

ortaya çıkışında sözlü kültürün etkisini kaybederek yerini yazılı kültüre bıraktığını ve yeniden inşa edilen, hatta hayal edilen Aleviliğin yazılı kültürle sunulduğunu ileri sürmektedir. Buna bağlı olarak soya bağlı dedelik kurumu ile sözlü kültüre bağlı dini-sosyalyapı değişim gösterdi. Alevi modernleşmesi, özellikle kentlere başlayan göçlerle beraber kentleşme sürecinde, entelektüel Aleviler ortaya çıkarırken bir de yazılı kültür oluşturmaya başladı. Böylece belirleyici geleneksel karakter olan dedelik yerini entelektüellere ve sözlü kültür de yazılı kültüre bıraktı.⁸²

Dersim Alevileri üzerine araştırma yapan Bumke, bu konuda şunları söylemektedir: “Seyyitlerin yeri kentlerden gelen okumuşlar tarafından alınınca, bu durum, genç Alevi kuşağının da kendi tarihlerini yeniden yorumlamalarına yol açmıştır.”⁸³

Tarihlerini yeniden yorumlayan bu genç nesil geleneksel Aleviliği yaşayabilme gücünden uzaktırlar. Buna karşın yeni kuşak geleneksel Aleviliği yeniden ele aldı ve baştan sona yeni anlamlar yükleyerek 1980 sonrası Alevi uyanışının hazırlayıcısı oldular.⁸⁴

Yeni kuşağın Aleviliğin yeni yorumuna bir örnek olarak nefesler gösterilebilir. Sözlü kültürün en önemli ögesi olan nefesler, modernleşme sürecinde siyasal bir içerik kazandırılarak geleneksel formundan çıkarılmıştır.⁸⁵

⁸² Hakan Yavuz, “Alevilerin Türkiye’deki Medya Kimlikleri: “Ortaya Çıkış”ın Serüveni”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 71-76.

⁸³ Peter J. Bumke, “Dersim’deki Kızılbaş Kürtler Marjinalite (Aykırılışma) ve Rafizilik”, **Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme**, Çev., İlhan Cem Erseven, İst: Ant Yay., 1997, s. 137.

⁸⁴ Paul Dumont, “Günümüz Türkiye’inde Aleviliğe Bakış”, **Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme**, Çev., İlhan Cem Erseven, İst: Ant Yay., 1997 ss. 156-158.

⁸⁵ Ahmet Taşgün, “Ayetten Nefese: Alevi Bektaşî Edebiyatının Dönüşümü”, **Alevi Bektaşî Edebiyatı Sempozyumu**, 6 Eylül Ankara 2002, ss. 28-43.

3.2.3. Mesleklere Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 38: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

TİBADET	N	X	sd
İşçi	20	14,8500	2,20705
Çiftçi	55	13,8545	2,77167
Memur	40	11,5500	2,39604
Serbest Meslek	29	14,3103	3,23047
Ev Hanımı	75	16,8800	3,29603
İşsiz	30	16,0000	3,08500
Öğrenci	62	9,3226	2,38695
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 39: Dinin İbadet Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TİBADET	kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	2328,627	6	8,062	48,138	1-3,1-5,1-7,2-3,2-5,2-6,2-7,3-4,3-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7,5-7,6-7**
Gruplar içi Toplam	2450,962 4779,588	304 310			

F: 48.138

sd: 6

P:0.0001

** 1. İşçi, 2. Çiftçi, 3. Memur, 4. Serbest meslek, 5. Ev hanımı, 6. İşsiz, 7.

Öğrenci

Tablo 38 ve 39'da verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre meslekler arasında Alevilik ibadetlerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=4.813$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın işçi

meslek grubu ile memurlar, ev hanımı ve öğrenci; çiftçi meslek grubu ile memurlar, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; memur meslek grubu ile serbest meslek, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; serbest meslek grubu ile ev hanımı, işsiz ve öğrenci; ev hanımı meslek grubu ile öğrenci; işsiz meslek grubu ile öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Meslek grupları arasında meydana gelen farklılaşma birden fazla değişkene bağlanabilir. Fakat mesleki sınıfın oluşması birbirinden farklı statü oluşumuna neden olmaktadır. Mesleki sınıfın oluşmasında da yaş, eğitim, göç gibi olgular ile yerleşim yerlerinin önemli etkileri olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Ama asıl önemli olan Alevilik ibadetlerine yönelik anlayışın değişmesidir. Sosyal yapının değişmesi, ibadet algısında da önemli değişime neden oldu. Beraberinde kent ortamında ibadetleri yerine getirme imkanı ortadan kalktı. Çünkü grubun üyelerinin bireyselleşmesi ve ortak mekanın olmaması veya yetersiz kalması gibi nedenlere bağlı olarak ibadete yönelik tutumlar azalmaktadır.

Açıkladığımız bu duruma ve ibadet tutum puanlarına yönelik faktörlerin en iyi örnekleri, öğrencilerin ($X=9.3226$) en düşük, ev hanımlarının ise ($X=16.8800$) en yüksek değeri göstermesidir. Öğrencilerde hem eğitim düzeylerine hem farklı mekanlarda bulunuyor oluşlarına bağlı olarak ibadete yönelik farklılaşmanın etkisi daha fazladır. Esasen öğrenciler arasında yeniden inşa edilen Alevi kimliği için söylem olarak “Alevi” olmak yeterlidir. Bu sadece sözel olarak Sünnilik üzerinden farklılıkların tespitinden ibarettir. Böyle olunca da geleneksel olarak davranış kalıpları ya da ibadet edilmeksizin sürdürülemeyecek olan inancın yerini kendini Alevi olarak tanımlamak almıştır. Başka bir ifadeyle ibadetleri yerine getirmeden de Alevi olmak mümkündür. Bu durum iki yönlü bir değişimdir: birincisi algının değişmesi diğeri ibadet edebilme ortamının değişmesidir.

Bu durum ev hanımlarında daha farklıdır. Çünkü hem eğitim düzeyleri hem de sosyal statüleri gereği, mekan olarak daha rahat bir imkana sahiplerdir. Cem ibadetlerine bayanların daha fazla ilgi gösterdiklerine dair gözlemi daha önce aktarmıştık. Burada sosyal bir etkinlik, bir araya gelme ve buluşma gibi belli başlı fonksiyonları ile ele alındığında ev hanımlarının meslek grupları içerisinde sosyal aktivite açısından bu duruma daha fazla ihtiyaç duydukları veya zaman açısından daha uygun oldukları söylenebilir.

Köy ortamında bozulan sosyal yapı beraberinde iş bölümünün fazla olduğu kent ortamında yeni bir sosyal yapıya kaydı. Köy ortamındaki sosyal yapı homojen bir yapıdaydı. Böylece kent ortamında kaybolan homojenlik aynı sosyal, ekonomik tabandan gelen kesimler arasında önemli ölçüde farklılaşmaya ve tabakalaşmaya neden oldu.

Burada belirtilmesi gereken başka bir husus da kırsal kesimde yaşayan Aleviliğin kent ortamında aldığı yeni biçime ek olarak Aleviliğe özgü geleneksel sosyal yapı önemlidir. İşte Aleviliğe özgü bu geleneksel sosyal yapı da değişmiştir. Çünkü konar-göçer bir sosyal yapıya sahip olan Türkmenlerin sosyal yapısını göz ardı etmemek gerekir. Konar-göçerlerin bu sosyal yapısı ile Alevilik örtüşmektedir. Belirli bölgeler arasında hareket eden toplulukların bağlı bulundukları dede ocakları tarafından kontrolünün kolaylığına bir de uğraştıkları hayvancılıktan tarıma geçmiş olmaları da önemli bir değişime neden olmuştur. Esasen yerleşiklik ve tarım ile farklı bölgelere yönelen toplulukların sosyal yaşamlarında meydana gelen sosyal yapıyı değiştirmiştir. İşte bu sosyal yapı kentleşme ile yeniden değişime bu nedenden dolayı uğramıştır.

3.2.4. Yaşlara Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 40: Dinin İbadet Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

TİBADET			
	N	X	S
15*19	54	9,2037	2,31793
20*29	69	11,7971	2,47089
30*39	54	13,2037	2,83096
40*49	31	14,2581	3,03280
50*59	45	17,8000	2,59019
60 ve Yukarı	58	17,1207	2,23275
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 41: Dinin İbadet Boyutunun Yaş Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TİBADET					
	kareler toplamı	Sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar aras	2799,620	5	559,924	6,685	1-2,1-3,1 4,1-5,1-6 2-3,2-4,2 5,2-6,3-4 3-5,3-6,4 6,4-6**
Gruplar içi	1979,969	305	6,492		
Toplam	4779,588	310			

F: 6.685

Sd: 5

P: 0.0001

**1. 15-19 yaş arası, 2. 20-29 yaş arası, 3. 30-39 yaş arası, 4. 40-49 yaş arası,

5. 50-59 yaş arası, 6. 60 ve yukarısı

Tablo 40 ve 41’de verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında Alevilik ibadetlerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(5, 305)=6.685$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 30-39 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 60 ve yukarı; 50-59 yaş grubu ile 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

İbadet tutum ortalama puanlarının en düşük 15-19 yaş grubu ($X=9.2037$) ile en yüksek 50-59 (17.8000) ve 60 ve yukarı ($X=17.1207$) yaş grubu arasında olduğu görülmektedir. Yaş düzeyleri arttıkça ibadetlere yönelik tutum puanları artmakta buna ters orantılı olarak yaş düzeyleri düştükçe ibadet tutum puanları düşmektedir.

Geleneksel Alevi sosyal yapısı içerisinde yetişen kuşak ile modernleşme sonrası yetişen kuşak arasında ibadetleri yerine getirmede farklılıklar ortaya çıkmıştır. Çünkü geleneksel yapıyı kısmi olarak da olsa yaşayan yaşlı kuşak, inançları ile ibadetleri arasında bir ilişki kurduğu gibi, yerine getirdikleri ibadetlerini Alevilikleriyle aynileştirmektedirler. Bu da “Eline, diline, beline sahip ol” ilkesi ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla yaş düzeyi ileri olanların ibadet algıları, Alevilik algıları ile aynı paraleldedir. Yani ibadetler onların aynı zamanda varlık nedenidir. Bu haliyle sadece Allah rızası gözetilerek yapılır.

Oysa yaş düzeyleri düşük olanların geleneksel yapı içerisinde olmamaları ve farklı sosyo-ekonomik sosyal yapı içerisinde yetişmiş olmaları, ibadet algılarında bir farklılığa neden oldu. Dolayısıyla yeni algı, kendine uygun yeni bir Alevilik tanımı ve ibadet anlayışı ortaya koydu.

Böylece gelenekten kopuk ve geleneğin etrafında oluşturulan kolektif bilinçten uzak kalındı. Buna karşın bu kuşak kent ortamında yeniden inşa ettiği Alevilik ile yeni bir kolektif bilinç oluşturdu. Bu durumu açıklayıcı en çarpıcı örnek,

inançların ibadetlerle olan bütünlüğü, inanç ve ibadetlerin kendi aralarındaki ilişkisi geleneksel yapıdan farklı bir zeminde ve farklı bir anlamda kurulmaya başlandı. Bu nedenle yerine getirilemeyen, hatta daha da fazla folklorik bir özellik kazanan içeriğe yöneldi.

Kentleşme sürecinde fonksiyonlarını yitiren Alevi ibadetleri daha çok folklorik bir içerik kazanırken, yeni inşa edilen Alevi kimliğinin varlık göstergesi haline geldi. Bunun en güzel örneği kentlerde cem, semah ve muharrem matemindeki törenlerdir.

3.2.5. Eğitim Düzeyine Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 42: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

TİBADET	N	X	S
Okur-yazar değil	46	18,0870	2,44791
Okur-yazar	40	17,4000	2,38371
İlköğretim	93	12,6344	3,67064
Lise ve dengi	92	11,8804	2,96812
Yüksekokul	40	11,6000	2,41576
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 43: Dinin İbadet Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova)

Analizi Sonuçları

TİBADET	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	2019,48	4	504,870	6,685	1-3,1-4, 1-5,2-3, 2-4,2-5,
Gruplar içi	2760,11	306	9,020		
Toplam	4779,59	310			

F: 12.893

sd: 4

P: 0.0001

** 1. Okur-yazar değil, 2. Okur yazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

Tablo 42 ve 43’de verilen eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında Alevilik ibadetlerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=6.685, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayan eğitim düzeyi ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar eğitim düzeyi ile İlköğretim, Lise ve Üniversite eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyine göre ibadet tutum ortalama puanları en düşük olan yüksekokul ($X=11.6000$), en yüksek olan eğitim düzeyi ise okur-yazar olmayan ($X=18.0870$) şeklinde farklılaşmaktadır. Bu da göstermektedir ki eğitim düzeyi düştükçe ibadetlere yönelik tutumlar olumlu; buna ters orantılı olarak eğitim düzeyi yükseldikçe ibadetlere yönelik tutumlar olumsuzdur. Farklılaşmanın ilk nedeni eğitim imkanı bulanların farklı şehirlerde eğitim görmeleri söylenebilir. Çünkü yılın bütününe özellikle kış aylarına rastlayan dönemlerde ibadet yoğunluğu eğitim için grubun bulunduğu mekan zorunlu olarak terk eden birey, ibadetleri yerine getirme sürekliliğini ve sıklığını kaybetmektedir.

Bir diğer sebep ise Cumhuriyetin laik söylemine sahip çıkan ve eğitim kurumlarında dinin sosyal hayattan uzaklaştırılması gerektiğine dair söylemin 1960 yılından itibaren sol-sosyalist Marksist söylemle bütünleştikten sonra ibadetlere yönelik eleştiri ve beraberinde yerine getirmeme sonucunu doğurdu. Bir diğer sebep 1950 yılından itibaren kentlere doğru yapılan göçlerdir. Bu göçler aynı sosyal yapı ve çevreye sahip olan bireyin farklı mekanlarda farklı insanlarla birlikteliği, kendini gizlemeye ve ibadetlerini ihmal etmeye neden oldu. Bunlara eklenecek bir başka neden ise şehirlerde elde edilen yeni ilişki biçimi bireyselleşmeye yol açtı.

Bütün bu faktörler bir araya getirildiği zaman eğitim düzeyi yükseldikçe ibadetlere yönelik olumsuz bir tutum gerçekleşmektedir. Temel sorun geleneksel yapının bozulması ve şehirlerde karşılaşılan yeni sorunlara yönelik çözüm üretilmemesi, hatta ibadetlerin sembolik, batini anlamlarının güncelleştirilememesidir. Bu gibi farklı nedenlerle her geçen gün Alevi ibadetlerine yönelik tutumlarda azalma meydana gelmektedir. Çünkü ibadetler hayatın bütününe kapsadığı gibi grup üyelerinin bütününe de içine almaktadır. Parçalanmış sosyal hayat ve bireyselleşme Alevi ibadetlerinin daha geri planda kalmasına ve gerçekleştirilememesine neden olmaktadır.

3.2.6. Medeni Duruma Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 44: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

TİBADET			
	N	X	sd
Evli	232	14,6767	3,40661
Bekar	67	9,5224	2,45170
Dul	12	18,0833	2,71221
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 45: Dinin İbadet Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova)

Analizi Sonuçları

TİBADET					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1621,201	2	810,601	12,912	1-2, 1-3, 2-3**
Gruplar içi	3158,387	308	10,255		
Toplam	4779,588	310			

F: 12.912

sd: 2

P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekar, 3. Dul

Tablo 44 ve 45’de verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durumun Alevilik ibadetlerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(2, 308)=12.912, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Evli ile Bekar ve Dul, Bekar ile Dul arasında olduğu görülmektedir.

Gruba dahil olmak ergen olmadan başlar. Çocuklar için kuşak kuşanma cemi düzenlenir. Bununla beraber grubun doğal bir üyesi haline gelir. Bundan sonra devamlı cemlere iştirak eder. Böylece sürekli ve kontrollü devam eden eğitim süreci başlar. Kuşak kuşanmak grubun doğal üyesi olmayı sağladığı gibi kuşanmamak da grup dışında bırakır. Kuşak kuşanmayanlar, grubun bütün etkinliklerinden mahrum kalırlar. Kazancı helal sayılmaz, nikahı kıyılmaz, kestiği helal olmaz, cenazesi kılınmaz vs. gibi doğrudan hayatı etkileyecek parçalarından mahrum kalır. Gruba üyelik böyle başlar. Düzenlenen muhabbet cemleri ve yıllık görgü ile devam eder. Alevi bireyin gruba dahil olup cem ibadetinin bütün çeşitlerine dahil olabilmesi de evli olmasına bağlıdır.

Esasen Alevi dini sosyal yapısından bahsederken önce dede talip ikilisi içerisinde tabakalaştığını belirtmiştik. Taliplerin kendi aralarındaki tabakalaşmaları ise kuşak kuşanmadan, görgü ceminden musahipliğe ve düşkünlüğe kadar devam eden bir süreci içine alır. Bu yapının temelini aile teşkil eder. Esas nokta evli bireyler üzerinde yükselir ve onlarla devam eder.

Alevi dini sosyal yapısının bir başka ayırt edici ya da belirleyici konularından birisi de taliplerin evli olmalarıdır. Bu konuda herhangi bir zorlayıcı kural yok ise de yapılanma gereği evli olmak zorunlu hale gelmektedir. Bir Alevinin evleneceği kişinin kendi inançlarından hatta aynı ocaktan olması gerekir. Aleviler arasında yakın

zamana kadar düşkün olmanın en büyük sebepleri arasında Alevi olmayan birine kız vermek bulunmaktaydı. Yani Alevi olması gerekir. Kur'an'da evlenilmesi yasak olan kimselerle evlilik yasaktır. Bunun dışında bir de dede talip evlenemez.

Tablo 35 ve 36'da ortaya çıkan farklılaşma bu yönü itibariyle doğaldır. Çünkü evli bireyler üzerine kurulu dini sosyal yapının ibadet boyutunun da evliler lehinde olması bekarlar aleyhine olması doğaldır. Burada belirtilmesi gereken bir başka husus evlilik yaşlarının ilerliyor oluşunun da etkili olmasıdır. Ayrıca kentleşme sürecinde yetişen kuşakların grubun doğal üyesi yapılması için gereken törenler hemen neredeyse yapılmamaktadır. Bu bakımdan değişim sürecini yaşayan bekar kuşak için ibadetlerin yerine getirilmesinin grubun üyesi olup olmamak ile ilişkili değildir. O ibadetlerini yerine getirmeden de söylem itibariyle grubun üyesidir.

Dulların oranlarının yüksek çıktığı görülmektedir. Çünkü dul kalan insanların yeniden evlenme imkanlarının zor olduğu bir gerçektir. Buna bir de özellikle yaş düzeyleri yüksek bireylerin, eşlerinin ölümleri üzerine dul olduklarını eklemeliyiz. Hem yaşlarının ileri düzeyde olup da ibadete yönelik tutumlarının yüksek oluşu hem de zamanlarının daha fazla oluşu önemli faktörler arasındadır. Çünkü ibadet mekanları aynı zamanda buluşma ve sohbet etme mekanları işlevi de görmektedirler. Bizim Diyarbakır ve çevresindeki köylerde yaptığımız gözlemlerde bunu doğrulamaktadır. İbadetleri yerine getirenler özellikle yaş düzeyi yüksek olanlar olduğu gibi, ibadet mekanlarına gelenler de yine yaş düzeyi yüksek olanlardır. Bu mekanlar yaş düzeyi yüksek bireylerin görüşme yerleri işlevini de üstlenmektedirler. Ayrıca zamanlarını geçirebilecekleri bir mekan işlevi de görmektedir.

3.2.7. Yerleşim Yerlerine Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 46: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

TİBADET			
	N	X	sd
Türkmenhacı	59	13,8475	3,22070
Seyit Hasan	57	17,7719	2,59820
Bismil	26	10,4231	2,06249
Şükürlü	31	13,2581	4,73264
Diyarbakır	138	12,6667	3,46270
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 47: Dinin İbadet Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova)

Analizi Sonuçları

TİBADET					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1378,978	4	344,744	28,573	1-2,1-3,1-5,2-3,2-4,2-5,3-4,3-5**
Gruplar içi	3400,611	306	11,113		
Toplam	4779,588	310			

F: 28:573

sd: 4

P: 0.0001

1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil. 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 46 ve 47’de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yerleşim yerlerinin Alevilik ibadetlerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=28.523$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı yerleşim yeri ile Seyit Hasan, Bismil ve Diyarbakır; Seyit Hasan

yerleşim yeri ile Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır; Bismil yerleşim yeri ile Şükürlü ve Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Diyarbakır şehir merkezi ile Bismil ilçe merkezinde ikamet edenlerin ibadet tutumlarına yönelik ortalama puanları düşük, köy merkezinde oturanların ise ibadete yönelik tutum puanları yüksektir. Çünkü köylerde eski önemini yitirmiş olsa da birçok ibadet sürdürülmektedir. Günümüzde bütün bu önemine rağmen katılımcı sayısının az olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın şehirdekiler, ibadetlerin bazılarını yerine getirememektedirler. Yerine getirilen ibadetlerde ise kuralların tam anlamıyla uygulanamadığını gözlemledik.

Cemler, kurbanlar, ziyaretler gibi ibadetlerin köylerde olanlarca şehir merkezinde olanlara göre daha fazla sürdürülme gayreti vardır. Çünkü çok eski tarihten beri yerleşik olunan mekan, köylerdir. Şehirlerdeki yerleşim son yıllarda gerçekleşmiştir. Bu bakımdan grubun var oluşunun en delillerinden olan ziyaret yerleri gibi kutsal mekanlar, köylerde dir. Şehirlere göç eden Alevilerin kent merkezlerinde ziyaret yerleri oluşturma gibi bir imkanları yoktur. Oysa ziyaret yerleri ile kurban arasında doğrudan bir ilişki vardır ve kurbanlar büyük oranda ziyaret mekanlarında kesilmektedir.

Diyarbakır ve çevresinde yerleşik olan Aleviler muhabbet cemi ve görgü cemi olarak köylerde yapmaktadırlar. Seyit Hasan ve Türkmenhacı köylerinde cemler halen yürütülmektedir. Zaman zaman şehir merkezinden gelip katılanlar olmaktadır. Ağırlıklı olarak bayramlarda katılımcılar daha fazla olmaktadır. Bayramlar aynı zamanda bir araya gelme ve görüşme zamanları olduğu için katılım daha fazla olmaktadır. Bir diğer sebep ise bayramlarda cemevinde kılınan Halka namazıdır.

Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramında akşam ve sabah olmak üzere Halka Namazı⁸⁶ kılınmaktadır. Halka Namazı için katılım biraz daha fazla olmaktadır. Bu bayramlardan daha fazla öneme sahip olan ve büyük bayram olarak adlandırılan Kurban Bayramıdır.⁸⁷ Ayrıca burada belirtmemiz gereken bir başka husus da, Aleviler için Kurbanın önemidir. Hemen her fırsatta her ibadet için kurban kesilir ve topluluk birlikte pişirir ve birlikte yerler. Özellikle her fırsatta –tabi ki imkanlar ölçüsünde- cemlerde kurban kesilir. Bunun dışında adak kurbanları kesilir. Yapılan ziyaretlerde kurban kesilir. Kurban bayramında kurban kesilir.

Aktaş tarafından Hacı Bektaş ve Şah Kulu Dergahlarında Türkiye'nin muhtelif yerlerinden katılan 1623 kişi üzerinde yürütülen çalışmada da kurbana ayrı ihtimam gösterildiği ortaya konmuştur.⁸⁸

Bozkuş'un Sivas ve çevresinde yürütmüş olduğu çalışmada ise Alevilerin kurbana yönelik tutumlarına Sünnilerin gözlemlerini de vermiş ve Alevilerin arasında kurban kesmenin yaygın olduğunu tespit etmiştir.⁸⁹

⁸⁶ Halka Namazı: Bayram arefesinde akşam ve sabah olmak üzere iki kere kılınmaktadır. Cem ve muhabbet sofrasından sonra ve sabah güneş doğmak üzereyken yine cemevinde kılınmaktadır. Merkezi konumda dede bulunmaktadır. Dedenin etrafında sıralanan cemaat, yüz yüze durur ve el ele tutuşurlar. Dedenin okuduğu düvazde imamlara katılırlar. Birbirlerini niyazlarla tamamlanır.

⁸⁷ Diyarbakır'da araştırmamız için bulunduğumuz süre içerisinde her iki bayramda Halka Namazına katıldık. Kurban Bayramındaki halka namazına katılım fazlaydı. Ayrıca yapılan muhabbet cemlerine iştirak azdı. Katılımcılar ise daha çok bayanlar ve yaşlılardan oluşmaktaydı.

⁸⁸ Ali Aktaş, "Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, (22-24 Ekim-1998), Ank: G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1999, s. 468.

⁸⁹ Metin Bozkuş, **Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik**, Sivas: Vizyon Matbaacılık, 2000, s. 190-196.

3.2.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Alevilik İbadetlerine Yönelik Tutumlar

Tablo 48: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Betimsel İstatistikleri

TİBADET	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	17,9621	4,19452
Zeynelabidin	13	14,9231	1,49786
Battal Gazi	22	10,0909	2,24476
Güzel Şah	10	10,8000	4,04969
Sarı Saltık	44	10,8182	2,70463
Ağu İçen	71	14,3521	2,41483
Dede Garkın	19	12,3158	3,23269
Toplam	311	13,6977	3,92658

Tablo 49: Dinin İbadet Boyutunun Ocaklara Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TİBADET	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası farklılık
Gruplar arası	1283,59	6			1-2,1-3,1-4,1-5,1-6,1-7,2-3,2-4,2-5,2-6,2-7,3-4,3-5,3-6,3-7,5-4,5-6,5-7,6-7**
Gruplar içi	3496,00	304	11,500	14,277	
Toplam	4779,59	310			

F: 14,277

sd: 6

P: 0.0001

**1. Beyazıdı Bostan, 2. Zeynelabidin, 3. Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı

Saltık, 6. Ağü İçen, 7. Dede Karkın

Tablo 48 ve 49'da verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında Alevilik ibadetlerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. F (6, 304)=14.277, P<.05.

Gruplar arasında yapılan çoklu karıştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan Ocağı ile Zeynelabidin, Battal Gazi, Güzel Şah, Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Zeynelabidin Ocağı ile Battal Gazi, Güzel Şah ve Sarı Saltık, Ağu İçen, Dede Garkın; Battal Gazi Ocağı ile Güzel Şah, Sarı Saltık ve Ağu İçen; Güzel Şah Ocağı ile Sarı Saltık; Sarı Saltık Ocağı ile Ağu İçen ve Dede Garkın; Ağu İçen Ocağı ile Dede Garkın ocakları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Alevi dini-sosyal belirleyici unsurlardan birisinin de ocaklar olduğunu daha önce belirtmiştik. Esasen dedeler, soyları on iki imamlara çıkan ocaklara bağlıdır.

Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin ibadet tutumlarına yönelik ortalamalarının farklılığını ocakların halen bağlı bulunduğu talipleri üzerindeki etkinliğiyle açıklayabiliriz. Bir başka ifade ile ocaklarını halen aktif bir şekilde sürdüren dedelerin bağlı bulundukları ocakların ibadet tutum puanları daha yüksek çıkmıştır. Bu da bu ocakların halen ibadetleri sürdürdüğünü ve talipleriyle olan bu anlamdaki bağı koruduğunu göstermektedir.

Beyazıt Bostan, Zeynelabidin Ocakları Türkmenhacı ve Seyit Hasan köylerinde özellikle ceme devam etmektedir. Ağu İçen Ocağı dedesi ise Diyarbakır'da olmasına rağmen bölgedeki en büyük ziyaret yeri onun bağlı olduğu ocağa aittir ve taliplerin dini ibadetlerine yönelik etkinlik de bu ziyaret etrafında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla dedenin talipleri ile olan yakın ilişkisi, köyle bağlantısı devam eden talipleri ibadetlerine daha fazla bağlılığa yöneltmektedir.

İbadetlere yönelik tutum puanları düşük olan ocakların ise ya dedeleri yok ya da dedeleri olmasına karşın özellikle cem kurmamaktadırlar. Böylece cem dışında da taliplerle ya hiç görüşmemekte ya da belirli gün ve zamanlarda görüşülmektedir. Bu da taliplerin ibadet yapma sıklıklarına yansımaktadır.

Bunun dışında bağı olunan ocakların mensuplarının Diyarbakır ve Bismil merkezinde yerleşik olmaları da ibadetlerine yönelik tutumlarının olumsuz olmasında önemli bir faktördür. Çünkü uzun süre önce şehre göç edenler dede-ocak ilişkisinden uzak kaldığı için temel ibadetleri yerine getiremez ve katılamaz oldu. Böylece şehirde farklı bir sosyo-ekonomik yapı içerisine giren bireyin ibadetlerine yönelik ilişkisi de bir süre sonra yavaş yavaş kopmaya başladı.

3.3. Kurumlar

Bu bölümde Aleviliğin temel kurumlarına yönelik tutumların bulgularına yer verilecektir. Kurumlar, sosyal grubun varlığını yürütebilmesi, görevlerini yerine getirebilmesi için kurup geliştirdiği veya kendisini içinde bulduğu kurallardan oluşmaktadır. Alevilik kurumları olarak bu başlık altında Dedelik, Musahiplik ve Düşkünlük ele alınmıştır. Ele alınan bu kurumlar Aleviliğin temel kurumlarıdır ve Alevi sosyal yapısının temel unsurlarıdır. Bu kurumlar olmadan Alevilikten bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bireyin grubun bir üyesi olabilmesi ve bu üyeliğini sürekli kılması bu kurumların işlevsel oluşuna bağlıdır. Bu kurumların işlevsel oluşu da aynı şekilde grubun sürekliliğini ve bütünlüğünü sağlamaktadır.

3.3.1. Cinsiyete Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 50: Dini Kurum Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

cinsiyet	N	X	S	t
TKURUM Erkek	157	14,8535	5,07863	1.970
Kadın	154	13,7403	4,88134	

t: 1.970

sd: 309

P: 0.050

Tablo 50’de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre kurum tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. ($P<.05$).

Erkeklerin kurum tutum puanları ($X=14.8535$) kadınların ($X=13.7403$) kurum tutum puanlarından da anlaşıldığı üzere kadınların kurum tutum puanları düşüktür.

İnançlar itibariyle kadınlara önemli bir yer veren Alevilik, uygulamalarda bunu gösterememektedir. Bütün ibadetlerde erkeklerle birlikte yer almasına karşın erkek ileride kadın geride yer alır. Bu durum Alevilik temel kurumlarında daha da ön plana çıkar. Cem yapılırken sıralanmadan musahip olmadaki sıralamaya kadar kadınlar erkeklerden sonra yer alır. En önemli kurum olan dedelik için kadınlar asla dede postuna oturamazlar. Ancak dedelerden sonra bulunurlar.

Esasen modern söylemlere sahip çıkarak yeni yapılanma içerisinde kendisine meşru bir yer aramaya çalışan Aleviler, geleneksel sosyal yapılarıyla çatışır hale geldiler. Çatışma sonucunda geleneksel yapıyı görmezden gelmelerinin yanında reddettiler. Bunların belli başlıca olanı kadın konusudur. Anadolu kırsalında yaşayan Alevilerin kadın erkek ilişkilerinde tutumları Sünnilerle aynıdır. Fakat modernleşme sürecinden sonra Aleviler, yeniden inşa ettikleri Alevilik öğretisi içerisinde kadına verilen önemi ön plana çektiler. Hayali olarak inşa edilen Alevi kadını tiplemesi, sosyal gerçeklikle ilişkili gerçekleştirilmedi.

Burada dile getirilmesi gereken bir başka nokta son on yıl içerisinde yeniden yapılanma içerisine giren Aleviler, kentlerde dernekler eliyle örgütlenmektedirler. Yeniden yapılanma ve örgütlenme faaliyetlerini erkekler yürütmektedir. Bu bakımdan da yeniden inşa edilen Alevi kimliğinin aktörleri erkeklerdir ve onlar da

yakın tarihe kadar eleştirilen kurumların farkına vararak farklılıklarını ortaya koymaya çalışırken bu kurumları ön plana çıkardılar. Bu durum geleneksel kurumlar içerisinde yer almayan Alevi kadınına modern kurumlar içerisinde yer verilmesini de doğurdu.

3.3.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilik Kurumlarına

Yönelik Tutumlar

Tablo 51: Dini Kurum Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

Dedenin Olup	N	X	S	t
TKURUM Var	282	14,0745	5,15988	4.875
Yok	29	16,5172	2,13174	

t. 4.875

sd: 69.3

P:0.0001

Tablo 51’de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitsizliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgilerden araştırmaya katılanların dedenin olup olmama durumu dağılımlarına göre kurum tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Dedesi olmayanların kurum tutum puanlarının ortalaması (X=16.5172) dedesi olanlara (X=14.0745) göre daha yüksektir. (P<.01).

Aleviliğin ana merkezini teşkil eden dedelik kurumudur. Doğal olarak dedeye bağlı olmayanların dedelik kurumuna yönelik tutumları olumlu değildir. Çünkü günümüzde Aleviler bu kurumları gelişmelerinin önündeki en büyük engel, ayak bağı olarak görmektedirler. Dolayısıyla dede etrafında şekillenen diğer kurumları da eleştirerek reddetmekte ve geçerliliğini yitirdiğini ifade etmektedirler. Aslında onlara göre bu kurumlar dini sosyal hayattan doğal olarak, kendiliğinden kalktı. Çünkü yapısal fonksiyonel olarak dedelik bir otorite olmaktan uzaklaştı ve farklılaşan

sosyo-ekonomik yapıdan dolayı eşit haklara dayalı kardeşlik anlamındaki musahiplik kurumu ve sorunların mahkemelerde çözümlenmesi nedeniyle genel sorunları çözüme kavuşturucu düşkünlük kurumu işlevini yitirmiş oldu.⁹⁰

3.3.3. Mesleklere Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 52: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

TKURUM	N	X	sd
İşçi	20	15,9500	2,81864
Çiftçi	55	18,8182	2,24508
Memur	40	16,5250	3,11314
Serbest Meslek	29	17,5172	4,43703
Ev Hanımı	75	13,3867	5,37233
İşsiz	30	10,2333	4,16623
Öğrenci	62	9,9032	2,36581
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 53: Dinin Kurum Boyutunun Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TKURUM	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	3432,668	6	572,111	7,148	1-2,1-5,1-6,1-7,2-3,2-5,2-6,2-7,3-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7,5-6,5-7**
Gruplar içi	4332,921	304	14,253		
Toplam	7765,588	310			

F: 7.148

sd: 6

P: 0.0001

** 1. İşçi, 2. Çiftçi, 3. Memur, 4. Serbest meslek, 5. Ev hanımı, 6. İşsiz, 7. Öğrenci

Tablo 52 ve 53’de verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans

⁹⁰ Kristina Kehl-Bodrogi, “Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik”, Çev., Tanıl Bora, **Birikim**, S. 88, 1996, s. 62.

(anova) sonuçlarına göre meslekler arasında Alevilik kurumlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6,304)=7.148, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın işçi meslek grubu ile çiftçi, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; çiftçi meslek grubu ile memur, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; memur meslek grubu ile ev hanımı, işsiz ve öğrenci; serbest meslek grubu ile ev hanımı, işsiz ve öğrenci; ev hanımı meslek grubu ile işsiz ve öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Mesleklere göre grupların Alevi kurumlarına yönelik tutumlarındaki farklılığı ortaya çıkaran önemli faktör, grup üyelerinin kendilerini tanımlamada merkezi konuma kurumları yerleştirmiş olmalarıdır. Yani “Alevilik nedir?” gibi can alıcı bir soruya olumlanarak verilen cevabın merkezine kurumlar yerleştirilmektedir. Çünkü bir Alevi için böyle bir soruya inanç ve ibadetleri ile tarihleri bakımından vereceği cevabın zor olduğu bir gerçektir. Bu bakımdan da bu konularda konuşmak, izahta bulunmak yerine kurumları açıklamak daha kolaydır. Bir başka ifade ile böyle bir sorunun inanç, ibadet ve tarih ile verilecek cevabının netameli oluşu, başka soruları beraberinde getireceği gibi açıklamayı daha da karmaşık hale getirecektir. Yani inanç, ibadete ilişkin bir açıklama imkanının olmayışı, geleneksel yapıyla ilişkilidir. İki boyutlu “sır” ile karşı karşıya kalınmaktadır. Biri, inancın bilinemezliği ve grubun kendine has konuları grubun dışındakilerle paylaşmamalarına yönelik yasakla ilgili sırdır. Buna bir de söylencenin oluşturduğu tarih eklenmelidir. Söylencenin tarihindeki “Alevilik” ile tarihsel Alevilik arasında kurulamayan paralellik hem sorunun kendisi hem de sorunun başlangıcıdır. Bu bakımdan sorun, grubun dışındakilerle kurulan ilişkilerde de belirleyici olmaktadır. Sorunun aşılması bu konuların gündeme getirilmemesiyle geçiştirilmektedir. İşte bu noktada Alevilik

kurumlarına yönelik açıklama gündeme gelmekte ve grubun ayırt edici hatta üstünlüğüne yönelik bir sunumla aktarılmaktadır. Çünkü sosyal yapıyı rasyonelleştirilmiş ve nesneleştirilmiş bir ifade ile sunmak daha kolaydır.

Bu konu ile ilişkili bir başka konu da ana grubu oluşturan Sünnilere karşı, grubun kendi kimliğini bu karşıtlık üzerinden izah etmeye çalışması ve varlığını bunun üzerine inşa etmesidir. Dolayısıyla “Alevilik nedir?” sorusunun cevabı böyle bir karşıtlık üzerinde yürüdüğü için daha da önemlidir. Öyleyse burada verilecek cevabın ana grubu ikna etmesi gerekmektedir. Bu durum Alevilerin kendilerine yöneltilen sorunun cevabıdır ve Alevileri ilgilendirdiği kadar Sünnileri bu boyutta ilgilendirmemektedir.⁹¹

“Alevilik nedir?” sorusuna aranan cevabın tarihi arka planı vardır. Öteden beri Sünni-Alevi arasında anlaşmazlık nedeniyle cemaatlerin birbiri hakkında güvensizlik mevcuttur. Aleviler hakkında çeşitli eserlerde eleştiriler getirilmektedir.⁹² Dolayısıyla Aleviler öteden beri eleştiriler yönelten Sünnilere karşı kendilerini yeniden anlatma imkanı buldular. Ama bu farklı biçimde oldu ki değişim sürecinde cemaat üyesi olmayanlar “yabancı”, “yezit”, “mervan” diye isimlendirilmektedir.

Sözlü kültürden beslenerek yazılı kültürle yeni bir Alevi kimliği inşa ederken Aleviler için bir başka zorluk da “Alevilik” karşısında böylesine yoğun bir “Sünnilik” literatürünün bulunmayışıdır. Hatta Sünni yayın olarak nitelenebilecek İslam içerikli yayınların “Alevilik” karşıtlığı olmadığı görülebilir. Tam tersine Hz. Ali ve ailesine yapılan muameleye karşı tavır sergilendiği söylenebilir.⁹³

Ayrıca modern söylemlere sahip çıkan Alevilerin kendi varlıklarını

⁹¹ Mehmet Akif Ersoy, “Alevi Kimliğinin Gelişimine ve Alevi Sünni İlişkisine Psikanalitik Bakış”, **Doğu Batı**, Yıl 2, S. 8, 1999, ss. 89-104.

⁹² Ahmet Taşgın, “Bektaşilik-Kızılbaşlık Eleştirileri”, **Folklor Edebiyat Alevilik Sayısı-I**, S.29, 2002/1, ss.75-90.

⁹³ Yasin Aktay, **Türk Dininin Sosyolojik İmkânı**, İst: İletişim Yay., 1999, s.95-97.

söylencelere dayandırması, yine onların yeni kimliklerine ilişkin inşaya ters düşmektedir. Böyle olunca da kendilerini daha rasyonel olabilecek sosyal hayata yönelik olumlanan dini sosyal bir yapı üzerinden yürümelerini sağladı.

Diyarbakır ve çevresindeki Alevilerin kendileri dışındaki gruplarla olan ilişkileri tarım ve ticarete dayalı olarak uzun yıllar önce başlamıştır. Bu durum Alevileri Sünnileşme gibi bir dönüşüme karşılık, kendi kurumlarına yönelik tutumlarında olumlu bir tutuma yöneltirken, beraberinde eleştirel bir bakış oluşturmaktadır. Çünkü mevcut kurumların ihtiyaçlara yönelik vereceği cevabın olmaması veya bu cevabın geç gelmesi, kurumlara yönelik tutumlarda farklılığa neden olmuştur.

Günümüzde taliplerin en fazla eleştirdiği kurum dedelik kurumudur. Musahiplik ve Düşkünlük sadece isim olarak vardır. Dedelik kurumunun önemli olduğunu, hatta Aleviliğin varlık sebebi olduğunu söylemelerine karşın dedelerin yetersiz olduğuna yönelik tutumları daha fazladır. Çünkü Sünniler ile olan yeni ilişkilerin, Sünnilik üzerinden veya Sünni karşıtlığı üzerinden anlatılması, uygulanması ve özellikle de dedenin otoritesini bunun üzerinden kurması dedelere yönelik güvensizliği hazırlamıştır.⁹⁴

Bunun ana nedenleri arasında köy hayatına uygun olan Alevi kurumları yeni sosyo-ekonomik yapı içerisinde uygunluk arz edemedi. Çünkü grubu oluşturan kurumların merkezi oluşu, belirleyiciliği ortadan kalkmaya başlamıştır. Artık kendini yeni edindiği imkanlarla ifade etme, tanımlama imkanı bulan bireyler kurumlara ve temsilcilerine yönelik ağır eleştiriler getirmeye başladılar. Oysa köy yaşamı içerisinde gayet uyumluydu. Dedelik, Musahiplik ve Düşkünlük, grup üyelerinin

⁹⁴ Şahin Alpay, "David Shankland ile Söyleşi", *Türkiye Günlüğü*, S. 24, 1993, s. 86.

kendilerini merkezi konuma yerleştirdikleri sosyal yapıyı oluşturmaktaydı.

Artık yurtiçi-yurtdışı göçleri ve eğitim imkanları ile farklı sosyal çevrelere açılan Alevilerin sosyal yapılarında değişim meydana geldi. Bu durum iş bölümünün getirdiği yeni sınıflamayla ve sosyo-kültürel-ekonomik farklılaşmayla sonuçlandı. Diğer tarafta kurumları işlevsiz hale getirirken grubun yeni kimlik inşasında önemli figürlere dönüşümünü de sağlamıştır.

3.3.4. Yaşlara Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 54: Dinin Kurum Boyutunun Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

TKURUM			
	N	X	sd
15*19	54	9,0000	,00000
20*29	69	17,7246	2,56035
30*39	54	17,2778	3,15880
40*49	31	16,8387	4,32124
50*59	45	12,4444	5,38329
60 ve Yukarı	58	12,4828	5,30555
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 55: Dinin Kurum Boyutunun Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TKURUM					
	kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	3351,20	5	670,240	46,308	1-2,1-3,1-4,1-5,1-6,2-5,2-6,3-5,3-6,4-5,4-6**
Gruplar içi	4414,39	305	14,473		
Toplam	7765,59	310			

F: 46,308

sd: 5

P: 0.0001

** 1. 15-19, 2. 20-29, 3. 30-39, 4. 40-49, 5. 50-59, 6. 60 ve yukarı

Tablo 54 ve 55’de verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında

istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(5, 305)=46.308, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 50-59, 60 ve yukarı; 30-39 yaş grubu ile 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 50-59, 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Yaş düzeyine göre kurumlara yönelik tutum ortalaması en düşük olan 15-19 yaş grubu ($X=9.000$), en yüksek olan 20-29 ($X=17.7246$) ayrıca bu iki grup arasında ($X=12.4828$) şeklindedir. Ortalamalara bakıldığı zaman üçlü bir tasnif dikkati çekmektedir. Bunun sebebi en düşük tutum ortalamasına sahip olan yaş grubu için kurumların fazla bir önemi yoktur. Hatta kendilerine sorulan kurumlarla ilgili soruları bilmedikleri ya da araştırmacıdan bu konuda bilgi istedikleri görülmüştür. En yüksek tutum puanına sahip grup için kurumların önemi değişim sürecinde inşa edilen Alevilik için varlık sebebi oluşudur. Son yıllarda yoğun olarak gündeme gelen Alevilik, gündemin merkezinde bulunan aktörleri için önemli ölçüde enforme edilmeye neden oldu. Bu yeniden bilgilenme kent ortamında Aleviliği yeniden tanımlamaya yol açarken Alevilik için belirleyici olan kurumların farklılığın ana kaynağı olarak sunulmasını da sağladı. Böylece sadece slogan olarak sunulan ve folklorik bir anlam ifade eden kurumlar, kendi varlık sebeplerine yönelik olarak gündeme taşıyan aktörler için bağlı bulundukları yer veya bağlayıcı etken değildir. Çünkü dedelik, musahiplik ve düşkünlük gibi temel kurumların uygulama yaş ortalaması çok yüksektir. Başka bir ifade ile günümüzde musahibi olan şahıslarla düşkün olan şahıslar azınlıktadır.

Burada sağlıklı olarak Alevi kurumları konusunda bilgi, görgü ve tecrübeye sahip olan grup üçüncü ortalamaya sahip olan gruptur. Çünkü kurumların son

işlevsel dönemlerinin son görgü tanıkları oldukları gibi göçlerle kentleşmeye doğru başlayan değişimin ortasında duranları görenlerdir.

Alevi dini-sosyal yapısının değişmeye başlamasının tanıkları ile yeniden inşa sürecini yaşayan tanıklar arasında kurumlara yönelik tutumlarda farklılık vardır. Geleneksel yapının her geçen gün daha fazla değiştiğini gören kuşak ile yeni sosyo-ekonomik yapı içerisinde kendi kimliğini bilgi üzerine inşa eden kuşak arasında farklılık vardır. Gündelik yaşamları itibariyle fonksiyonlarını yitirmiş kurumların yaş ortalaması düşük grubu ana gruba yaklaştırmaktadır.

Yılmaz, Ankara'ya yerleşen Aleviler üzerine yürütmüş olduğu çalışmasında Alevilik kurumlarına yönelik tutumların özellikle yaşları yüksek kişiler arasında daha fazla olduğunu, buna karşın yaş oranı düştükçe Alevi kurumlarına yönelik tutumlarda da düşme görüldüğünü tespit etmiştir.⁹⁵

3.3.5. Eğitim Düzeyine Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 56: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

TKURUM			
	N	X	sd
Okur-yazar değil	46	12,0000	4,98888
Okur-yazar	40	9,3000	3,41340
İlköğretim	93	15,5699	4,77857
Lise ve dengi	92	15,7065	4,53445
Yüksekokul	40	15,7750	3,77908
Toplam	311	14,3023	5,00503

⁹⁵ Hulusi Yılmaz, **Kentleşme Sürecinde Alevilik-Bektaşılık**, (S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Isparta: 1998, 74.

Tablo 57: Dinin Kurum Boyutunun Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova)**Analizi Sonuçları**

TKURUM					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1662,342	4	415,585	12,372	1-2,1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5 **
Gruplar içi Toplam	6103,247 7765,588	306 310	19,945		

F: 12.372

sd: 4

P: 0.0001

** 1. Okur-yazar değil, 2. Okur yazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

Tablo 56 ve 57’de ,eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=12.372, P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayan eğitim düzeyi ile okur-yazar, İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar eğitim düzeyi ile İlköğretim, Lise ve Üniversite arasındaki eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyine göre kurumlara yönelik tutumlarda farklılığın eğitim düzeyi yükseldikçe arttığı, buna ters orantılı olarak eğitim düzeyi düştükçe azaldığı görülmektedir. Buna göre okuma, bilgilenme ile oluşturulan yeni Aleviliğin eğitim düzeyine bağlı olarak arttığı görülmektedir. Çünkü yeniden inşa edilen kimlik için kurumların da yeniden tanımı gerekecektir. Böylece ana grup içinde kendi kimliğine ait ayırt edici özellikler ön plana çekilirken farklılık ortaya konulmuş olmaktadır.

Burada dile getirilmesi gereken bir başka husus ise kurumlara yönelik eğitim kişilerin getirdiği yeni tanımla beraber eleştirel bir yaklaşımla gerçekleşmesidir.

Çünkü geleneksel dini-sosyal yapı ile günümüz koşullarında yaşamanın mümkün olmadığı ve bu kurumların yenilenerek güncelleştirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bu eleştiriler yeniden tanımlanmadan gereksizliğine kadar varan birçok görüşü içine almaktadır. Fakat asıl gerçek, bu kurumlar eğitilmiş insanların ihtiyaçlarını, bilgilenmelerini karşılayamamaktadır. Farklı bir bilgi düzeyine sahip olan eğitilmiş kişiler söylencelere dayalı kurumların gündelik yaşamlarını yönlendiremeyecekleri eleştirisine sahiptirler.

Esasen Alevi dini-sosyal yapısının değişmesinin karşısında modern eğitim kurumlarında geleneksel bilgi kaynaklarından beslenen kişiler, geleneksel kurumlara karşı kayıtsız kaldılar. En başta dedelik kurumuna eleştiri getirdiler ve dedenin otorite oluşunu kabul etmediler. Daha çok dedelerin yetersizliği üzerinde durarak mevcut bilgileri ile önderlik edemeyeceklerini söylediler. Ardından artık eğitim düzeyi değişen kişilerin musahip tutma ihtiyacı olmadığı gibi ifadelerle modern kurumlara olumlu bakışa sahip oldular. Kendi aralarında çözümleyemedikleri sorunları için mahkemelere başvururlarken düşkünlük kurallarının günümüz için geçerli olmadığını söylediler.

Yılmaz, Ankara'nın muhtelif semtlerine göç eden Faraşlı Köyünün Alevi sakinlerini konu alan bir araştırma yapmıştır. Araştırmasında adı geçen köylülerin kentleşme sürecinde okuma-yazma oranının fazlalaşması sonucu Alevi bireylerin Alevilik ile ilgili bilgilerini daha çok okuma-araştırma yoluyla elde ettiklerini tespit etmiştir. Giderek Dedelerin bilgi kaynağı olma özelliğini yitirdiğini ortaya koymuştur.⁹⁶

⁹⁶ Hulusi Yılmaz, agt., s. 71.

3.3.6. Medeni Duruma Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 58: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

TKURUM			
	N	X	sd
Evli	232	15,6638	4,76993
Bekar	67	10,5672	3,35850
Dul	12	8,8333	1,94625
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 59: Dinin Kurum Boyutunun Medeni Duruma Göre Varyans (Anova)

Analizi Sonuçları

TKURUM					
	kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1723,698	2	861,849	3,912	1-2,1-3
Gruplar içi	6041,890	308	19,617		**
Toplam	7765,588	310			

F: 3.912

sd: 2

P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekar, 3. Dul

Tablo 58 ve 59’da verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durumun Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(2, 308)=3.912$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Evli ile Bekar; Evli ile Dul arasında olduğu görülmektedir.

Medeni duruma göre kurumlara yönelik tutum puanlarına göre en yüksek tutum evli ($X=15.6638$) gruba aittir. Kurumlar evlilik temeli üzerinde yükselmekte ve bu nedenle kurumlara yönelik en yüksek tutum puanı evlilerden gelmiştir.

Aleviliğin temel kuralları içerisinde evlenmeye ilişkin kesin bir emir olmamasına rağmen Alevilik kurumlarının evlilik temeli üzerine kurulu oluşu, toplumun en küçük birimi olan aile ile yürütülüyor oluşu, yükümlülük ve sorumluluğu da evlilik üzerinden tamamlamaktadır. Çünkü aile bireylerinden ziyade evli olan bireylerin yerine getirmeleri gerekenler ve sadece evlilerin iştirak edebilecekleri bazı temel kurallar, gizli bir evlilik şartı meydana getirmektedir. Bir başka neden ise kırsal hayatta yaşayan grupların, evliliğin ekonomik fonksiyonuna olan ihtiyaçlarını da daha ileri düzeyde tutmalarının etkili olduğunu belirtmeliyiz.

Musahiplik ancak evlilerden olabilmektedir. Yukarıda diğer bölümlerde de değindiğimiz gibi sadece musahiplik değil, cem ibadeti, düşkünlük kurumu gibi temel konularda da evlilik tercih edilmektedir. Sadece yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerden kastımız, aile bireylerinin ortak sorumluluğu üstlenmiş olmalarını da ekliyoruz. Yoksa sadece belirli kurallarının yerine getirilmesi değil, sorumlulukları da üstlenmek anlamına gelmektedir.

3.3.7. Yerleşim Yerlerine Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 60: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

TKURUM			
	N	X	sd
Türkmenhacı	59	17,8475	3,11179
Seyit Hasan	57	8,5263	1,54810
Bismil	26	10,7308	3,69386
Sükürlü	31	10,6452	3,32213
Diyarbakir	138	16,6667	4,04055
Toplam	311	14,3023	5,00503

Tablo 61: Dinin Kurum Boyutunun Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova)**Analizi Sonuçları**

TKURUM					
	kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	4160,872	4	1040,218	29,620	1-2, 1-3, 1-4, 1-5, 2-3, 2-4, 2-5, 3-5, 4-5**
Gruplar içi Toplam	3604,716	306	11,780		
	7765,588	310			

F: 29.620

sd: 4

P: 0.0001

** 1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil, 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 60 ve 61’de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yerleşim yerlerine göre Alevilik kurumlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=29.620$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı yerleşim yeri ile Seyit Hasan, Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır; Seyit Hasan yerleşim yeri ile Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır; Bismil yerleşim yeri ile Diyarbakır; Şükürlü yerleşim yeri ile Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Yerleşim yerlerine göre kurumlara yönelik tutumlardaki farklılığı birkaç noktada açıklayabiliriz. Bunlardan ilki yerleşim yerlerinde Aleviliğin gündelik yaşama yönelik bakışı ile ilgilidir. Özellikle yürütülen kısmi törenlerin dedelerin performansına bağlı olduğudur. Sözlü kültürün bütün yapısal değişimine rağmen otorite olarak varlığını koruyan dedenin dedelik kurumu ile etkili olduğunu söylemeliyiz. Burada Türkmenhacı dedesinin kurumlara yönelik eleştirisi kurumların var olması gerektiği şeklinde olumlu bir yaklaşım sergilemesidir. Oysa Seyit Hasan

dedesinin kurumlara yönelik eleştirisi kurumların gerekliliğine yönelik olmasına karşın farklı bir üslup ile ele almış olması konu ile tutumu belirlemektedir. Esasen Alevilerin kurumlara yönelik tutumları kurumların mevcut şartlar içerisinde yetersiz olduğu, ihtiyaçları karşılayamadığı üzerinedir. Burada dedelerin göstermiş olduğu performansın yukarıdaki örnekte olduğu gibi etkili olduğudur.

Kurumların değişen dini-sosyal yapıya yönelik yetersiz kaldığı; özellikle grubun sosyo-kültürel-ekonomik yeni yapısı etkili olarak kurumları işlevsiz kalmıştır. Burada ikili bir tutum gelişmektedir. Köylerde gelişen ve yetersizliği üzerine özellikle geçmişle karşılaştırarak bugünü belirleyen örneklerin etkili olduğudur. Köy hayatına daha uygun bir yapıya sahip olan kurumların yine köylerdeki geçmişteki örnekler seçilmesi de bunun göstergesidir. Çünkü şehirlerde gelişen ikinci tutum daha çok kent merkezinde kendini yeniden keşfeden Alevilik, kent koşullarına yönelik kimlik inşasında kendisini tanımlayacak aynı zamanda olumlayacak bir kurum tanımına ve eleştirisine sahiptir. Kurumların şehir koşullarına uyarlanması bir gerçektir ama bu kurumlar aynı zamanda Alevi kimliğinin vazgeçilmez öğeleridir. Şehirlerde bu haliyle kendini inşa eden kurumlar uygulama imkanına sahip değildir. İşlevi sadece önemli bir figür olarak tanımlamada yer almakta ve grubun kendisini yeniden ürettiği yeni süreçte olumlanarak kazandırılan yeni anlamıyla da başat role sahiptir.

Bal'ın Isparta ve Burdur'un Bektaşiliğinin iki kolu olan Babagan ve Dedegan kollarına ait iki köyde yapmış olduğu karşılaştırmalı çalışmasında Aleviliğin temel kurumlarının son yıllarda işlevini yitirdiğini tespit etmiştir.⁹⁷

Kentleşme sürecinde Alevilik üzerine yürüttüğü çalışmasında Yılmaz,

⁹⁷ Hüseyin Bal, *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*, İst: Ant Yay., 1997, 183-184.

Alevilik kurumlarının önemli olduğu ve bu kurumlar olmadan Aleviliğin olamayacağını tespit etmiştir. Fakat kurumlara yönelik tutumlara gelince günümüzde özellikle kent ortamında kurumların yetersiz kaldığı ve bazı kurallarının değiştirilmesi hatta daha fonksiyonel hale getirilmesini tespit etmiştir. Özellikle dedelerin kentleşme sürecinde fonksiyonlarını yitirdiği gibi geleneksel olarak dedelere yönelik tanımlanan rollerinde önemli oranda değişimin olduğu görülmektedir.⁹⁸

Shankland, Sünni ve Alevi köyleri üzerine karşılaştırmalı bir araştırma yürütmüştür. Bu çalışmasında Alevilik kurumlarından olan Dedelik kurumunun fonksiyonlarını yitirdiğini tespit etmiştir. Ona göre “Dedelik” fonksiyonlarının bir kısmını “Muhtara” terk etmiştir.⁹⁹

Naess, Dereköy isimli Alevi köyünde yürütmüş olduğu çalışmasında Aleviliğin temel kurumlarının işlevsiz olduğu gözleminde bulunmaktadır.¹⁰⁰

3.3.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Alevilik Kurumlarına Yönelik Tutumlar

Tablo 62: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri

TKURUM	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	13,9773	4,59583
Zeynelabidin	13	18,1538	3,13172
Battal Gazi	22	10,1818	2,64820
Güzel Şah	10	11,6000	3,47051
Sarı Saltık	44	8,6591	2,52378
Ağu İçen	71	18,4366	2,78636
Dede Garkın	19	17,7368	4,18784
Toplam	311	14,3023	5,00503

⁹⁸ Hulusi Yılmaz, agt., s. 72.

⁹⁹ David Shankland, *Alevi and Sünni in Rural Turkey; Diverse Paths of Change*, Cambridge: Darwin College, 1993, s. 78-105.

¹⁰⁰ Ragnar Naess, “Being an Alevi Muslim in South-western Anatolia and in Norway: The Impact of Migration on a Heterodox Turkish Community”, *The New Islamic Presence in Western Europe*, Editör: Tomas Gerholm and Yngve Georg Lithman, London: Mansell Publishing Limited, 1988, ss. 182-185.

Tablo 63: Dinin Kurum Boyutunun Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova)**Analizi Sonuçları**

TKURUM					
	kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	3492,256	6	582,043	7,780	1-2,1-3,1-5,1-6,1-7,2-3,2-4,2-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7,5-6,5-7*
Gruplar içi	4273,332	304	14,057		
Toplam	7765,588	310			

F: 7.780

sd: 6

P: 0.0001

** 1. Beyazıt Bostan, 2. Zeynelabidin, 3. Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı

Saltık, 6. Ağu İçen, 7. Dede Garkın

Tablo 62 ve 63'de verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6,304)=7.780$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan Ocağı ile Zeynelabidin, Battal Gazi, Güzel Şah, Sarı Saltık; Zeynelabidin Ocağı ile Battal Gazi, Güzel Şah ve Sarı Saltık, Ağu İçen, Dede Garkın; Battal Gazi Ocağı ile Ağu İçen ve Dede Garkın; Güzel Şah Ocağı ile Ağu İçen, Dede Garkın; Sarı Saltık Ocağı ile Ağu İçen ve Dede Garkın ocakları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Ocaklara mensubiyete göre kurumlara yönelik tutumların farklılığını şöyle açıklayabiliriz. Kent merkezine taşınan ocaklar ile dedelerinin hizmeti yürütmeyen

ocak mensupları kurumların temel ihtiyaç olduğu konusunda olumludur. Aynı zamanda kent merkezinde kendilerini tanımlamada kullanılan önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bu nedenle aynı zamanda yetersizliği, yeni ihtiyaçları karşılayamamaları veya cevap verememeleri dolayısıyla eleştirel yaklaşmaktadırlar. Buna karşın günün koşullarına uyarlanması ihtiyaca göre yeniden biçimlendirilmesinden yana tutum sergilemektedirler.

Köylerde yerleşik olan ocaklar ise bizatihi bu kurumların etkisi altında olduklarından grubun homojen olması karşısında kent merkezinde yeniden inşa çabası içerisinde olan ocak mensuplarına karşın günlük yaşamlarına çözüm beklentisi içerisinde. Yani kendilerini tanımlamada bir figür olarak kullanmaktan ziyade bizatihi geçmişin ihtişamını yeniden yaşatmasını istemekteler.

Hem ocakların kent merkezine taşınmasına, hem dedelerin hizmeti yürütmemesi dolayısıyla kent hayatı içerisinde farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip olan ocak mensupları homojenliğin bozulmasına karşı olarak kurumların bütünleyici olduğu üzerinde durmaktalar. Belli beklentiler köylerde yerleşik olan grup üyeleri arasında da geçerlidir. Esasen sosyo-ekonomik farklılaşmanın farkındalar. Bu bakımdan da farklılaşmanın kurumlara yönelik tutumları olumsuz etkilediğini belirtmektedirler.

Aleviler arasında kendilerini ocaklarına göre tanımlayan bireyler, grubun üyeliğini ocağa mensubiyet ile almaktalar. Çünkü bu kurumlar ancak Alevi birey için geçerlidir. İşte modernleşme sürecinde birey olarak kendilerini ocaklara mensubiyete göre tanımlamamaktadırlar. Bu tanımlamama onlara belirli sorumlulukları da yerine getirmeme imkanı vermektedir. Oysa yeniden inşa sürecinde aynı bireyler tarafından kurumlar kimliğin farklılığını ortaya koyan önemli öğeler sunulmaktadır.

3.4. Sosyal İlişkiler

Bulguların dördüncü bölümünde Alevilerin Sünnilerle olan sosyal ilişkilerine yer verilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerine göre Alevilerin Sünnilerle ilişkilerinde meydana gelen farklılaşma bu bölümde yer almaktadır. Aynı zamanda cemaatten cemiyete geçişte Alevi topluluğun cemaatin dışında kalan ana grup olan Sünnilere karşı değişen tutumlarını gösterecektir. Sosyal ilişkiler içerisinde sünnet, düğün, cenaze gibi törenlerle, kız alıp verme bulunmaktadır. Bunun dışında kamusal alanda siyasal ve idari olarak Alevilerin katılım süreçleri ile talepleri yer almaktadır. Esasen bu bölüm geleneksel tutum ile modern arasında dinin modernleşme sürecinde etkisinin görülebileceği alanlardan birisidir.

3.4.1. Cinsiyete Göre Alevilerin Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumları

Tablo 64: Sosyal İlişkiler Boyutunun Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

cinsiyet	N	X	S	t
TSOSYAL Erkek	157	8,4586	2,41653	0.387
Kadın	154	8,3442	2,79444	

t: 0.387

sd: 309

P: 0.006

Tablo 64'de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımlarına göre sosyal ilişkiler tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır ($P > .05$).

Cinsiyete göre sosyal ilişkilerde farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında grup mensubiyetinin yüksek oluşu yer almaktadır. Grubun kendi içerisindeki farklılaşmanın inançları bakımından olmadığı görülmüştür. Oysa

ibadet ve kurumlarda bir farklılaşma vardı. Grubun kendileri dışında kalan grup, yani Sünniler konusunda geleneksel tanım hala geçerliliğini korumaktadır. Bununla eş güdümlü olan cinsiyet farkı gütmeyen grubun Alevilik üzerinden yürütmesi ve davranmasıdır. Alevilik ve Sünnilik iki ayrı grup olarak ayrıldığında kendi sınırlarına dönerek Alevilik grubuna olan mensubiyeti üzerinden hareket etmektedirler. Grubun kendi içerisindeki cinsiyet farklılaşması kentleşme ile gerçekleşmektedir. Kentleşme sürecinde özellikle kadınlar üzerinden yürütülen propagandaya bakılacak olursa bu konuda değişimin olduğu görülmektedir. Fakat bu, Aleviliğin geleneksel tanımı üzerinden değil de modern tanımları üzerinden hareket ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla geleneğinin modernleştirilmesi ile değil bilakis gelenek terk edilerek modern tanımlarla kendini tanımlama çabasıyla gerçekleşmektedir.

Aleviler, kendi aralarında sosyal ilişkilerini dede merkezli sağlamaktadırlar. Cinsiyete yönelik olarak inançlardan başlamak üzere git gide kadının yeri azalarak belirlenmektedir. İnançlarda kadına ayrı bir yer verilirken ibadetlerde biraz daha az, kurumlarda ise iyice sınırlandırılmaktadır. Sosyal hayat içerisinde kadının yerini kırsal bölgelerin koşullarının belirlediğini ve daha da daraldığını görmekteyiz. Modernleşme kadına yönelik olarak Sünni karşıtlığı üzerinden yürütülmektedir.

Diyarbakır ve çevresindeki köylerde doğumla ilgili inanç ve tutumlar üzerine araştırma yapan Elmacı, yirmi beş yıl sonra Alevi köyünde araştırmasını yenileyerek geçen süre içerisinde doğumla ilgili tutumları yeniden gözlemler. Yirmi beş yıl önceki çalışmasını farklı üç köyde karşılaştırmalı olarak yürütmüştür. Yirmi beş yıl sonra bu köylerden Alevi olanı üzerine yeniden bir çalışma yürüterek değişimi gözlemlemiştir. Araştırma sonucuna göre Alevi köyünde büyük bir değişimin meydana geldiğini belirtir. Bu değişimi Sünniler üzerine yapılan çalışmaları ile

karşılaştırır ve farklılaşmayı tespit eder. Farklılaşmanın nedeni olarak ise Alevilerin kadınlara verdiği önemi gösterir. Cinsiyet ayrımının asgari düzeye inmesini eşler arası iş bölümünün ileri düzeyde olmasına bağlar.¹⁰¹

Türkiye’de Alevi ve Sünniler arasında cinsiyete yönelik değişen tutumlar üzerine de gözlemlerde bulunan Shankland, Alevilerin Sünnilere karşın daha rahat olduklarını söylerken, özellikle örtüyü örnek olarak vermektedir. Modernleşme sürecinde Sünnilerin kentlerde de başlarını örttüklerini, bunun yanında kırsalda yaşayan, geleneğe bağlı Alevilerin de örtündüklerini aktarmaktadır. Buradan yola çıkarak Alevilerin cinsiyet ilişkilerini üç ana başlık altında toplarken, kentlerde Alevi erkeklerin aile içi iş bölümüne katıldıkları ama ev reisliğini yine ellerinde tuttuklarını belirtmektedir. Birincisi Sünni İslam’ın belirleyiciliği içinde olmadıkları; ikincisi devletin resmi söylemine sahip çıktıkları, böylece kadın hakları konusunda da buna göre davranış geliştirdikleri; üçüncüsü Aleviliğin kadın konusunda söyledikleri ile modern dünyaya dahil olmada Kemalist düşüncenin etkili olduğu gözlemlerini aktarmaktadır.¹⁰²

Acar’ın gecekondü aileleri üzerinde yaptığı araştırmasının değişkenleri arasında mezhep farklılığı da yer almaktadır. Gecekondü ailelerinde aile içi cinsiyet rollerine göre Alevi ve Sünniler arasında anlamlı farklılıklar bulmuştur. Araştırmaya göre aile içi cinsiyet rollerinde Alevilerin Sünnilere göre daha az geleneksel olduğu ve cinsiyete dayalı davranış kalıplarından daha uzak olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Nuran Elmacı, “Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünü ve Bugünü”, **Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı II**, S. 30, 2002/2, s. 345.

¹⁰² David Shankland, “Changing Gender Relations Among Alevi and Sunni in Turkey”, **Turkish Families in Transition**, Editör: Gabriele Rasuly-Paleczek, Frankfurt: Peter Lang, 1996, ss. 92-93.

¹⁰³ Feride Acar, “Bireylerarası İlişkiler ve Cinsiyet Roller”, **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, Editör: Birsan Gökçe ve diğerleri, Ank: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay., 1993, ss. 223-225.

3.4.2. Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre Alevilerin Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumları

Tablo 65: Sosyal İlişkiler Boyutunun Dedenin Olup Olmama Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

Dedenin Olup	N	X	S	t
TSOSYAL Vâr	282	8,1489	2,45221	5.591
Yok	29	10,8621	2,82494	

t: 5.591

sd: 309

P: 0.0001

Tablo 65’de anlamlılık (t) değeri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde araştırmaya katılanların dedenin olmama durumunun dağılımlarına göre sosyal ilişkiler tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Dedesi olmayanların sosyal ilişkiler tutum puanlarının ortalaması ($X=10.8621$), dedesi olanların inanç tutum puanlarının ortalamasına ($X=8.1489$) göre daha yüksektir. ($P>.01$).

Aleviliğin anahtar konumundaki kurumlarından birisi olan dedelik, beklentilere cevap verememesi ve güncelleştirilememesine karşın, sosyal hayatı belirlemede etkilidir. Çünkü gündelik hayatın hemen her aşamasında belirleyiciliği söz konusudur. Bu belirleyicilik modernleşme sürecinde azalmasına karşın devam edecektir. Çünkü yeni inşa edilen Aleviliğin yeni başat figürlerinin merkezinde de dedeler bulunmaktadır. Bu nedenle dedenin sosyal ilişkilere yönelik etkisi bulunacaktır. Bu bakımdan dedesi olmayanların sosyal ilişkilere yönelik tutum puanlarının düşük olmasının nedeni de bunu göstermektedir. Grubun kendi

içerisindeki ilişkileri ile grubun kendi dışındaki grup ile ilişkilerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Shankland, dedenin geleneksel otoritesinin modern Türkiye’de devam etmeyeceğini belirtmekte ve bunun devletin insanlar üzerindeki baskısından değil bilakis insanların devlete bağlı kalmak istemelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Türk halkı giderek bütünleşmekte ve modernleşmeden mümkün olduğu kadar yararlanmak istemektedir. Bu durumun ise ancak merkezi hükümetin otoritesini kabul ederek ve doğal olarak dede talip arasındaki bağı kopararak, Sünniliğe getirilen geleneksel eleştiriler hususunda oluşturulan söylencelerden vazgeçerek gerçekleşeceğini ilave etmektedir.¹⁰⁴

Gençler, Diyarbakır Alevi köylerinde geleneksel statünün yerini zenginlik, eğitim ve mesleğe bırakarak geleneksel değerlerin zayıfladığını tespit etmiştir. Dini rollere sahip olan kişilerin din sahası dışında etkisinin kalmadığını ve köyle ilgili sorunlar için yasal yollara başvurulduğunu da tespitleri arasına eklemiştir. Dolayısıyla geleneksel olarak yaşamın bütününe hakim olan kişilerin sadece dini rolü olan kişilere dönüşmesi cemaat üzerindeki işlevini yitirdiğini göstermektedir.¹⁰⁵

Gençler, bir başka yerde dedelere yönelik tespitinde: “Eskiden toplumsal hayatlarında önemli yeri olan dini liderlerinin (Dede) bugün otorite ve fonksiyonu çok azalmıştır; sadece hürmet edilen kişiler olarak dikkati çekmektedir.”¹⁰⁶

Arslan, Diyarbakır’daki toprak mülkiyeti ve toplumsal değişme arasındaki ilişkiye yönelik araştırmasında da Alevi köylerinde toplumsal tabakalaşmanın

¹⁰⁴ David Shankland, “Anadolu Kırsalında Alevilik ve Sünnilik”, **G.Ü. Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, , Çev., Sinan Olgun-Zeynep Yedigün, S. 4, 1997, s. 29.

¹⁰⁵ Ahmet Gençler, **Diyarbakır ve Çevresinde Sosyalleştirilmiş Sağlık Hizmetlerini Etkileyen Toplumsal ve Kültürel Faktörler**, (T.C. Diyarbakır Ü. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü, Doktora Tezi), Diyarbakır: 1974, s. 47.

¹⁰⁶ Ahmet Gençler, “Diyarbakır İlinde Farklı Köy Toplamlarının Etnografik İncelenmesi”, **Antropoloji**, S.8 (1973-1974), Ank: 1978, s.86.

değişime uğrayarak muhtar ve dede arasında paylaşıldığını tespit eder. Bunun sonucu olarak dedeye duyulan sembolik saygıya karşılık dedenin yerine getirmiş olduğu görevleri veya başka bir ifade işlevi kaybolmuştur. Özellikle hukuki sorunların dede aracılığı ile çözümlenmemesi bunun en güzel örneklerindendir.¹⁰⁷

Gaziantep Yavuzeli ilçesi Sarılar köyünde araştırma yapan Mcelwain geleneksek yapının değiştiğini ve işlevini yitirmeye başladığını belirttikten sonra bunun aşamalarını anlatmaktadır. Buna göre önce dedelik ile başladığını, özellikle ölen dedenin yerine geçen oğlunun bu ihtiyacı karşılayamadığını, Gaziantep'e göç ettiğini ve daha çok ekonomik aktivite içerisinde bulunduğunu tespit etmiştir. Böylece dedenin liderlik özelliğinin son yıllarda kaybolduğunu belirtmektedir. Bunlara ek olarak gençlerin Marksist felsefeden etkilenerek radical bir tutum içinde olduklarını, dini sosyal yapıyı eleştirdiklerini de belirtir. Ayrıca Alevi dini sosyal yapısında meydana gelen değişimde bir başka faktör de Sarılar'da yerleşik olan Alevilerin Sünnilerle olan diyaloglarının onlar üzerinde bir değişime neden olduğu üzerinde durmaktadır.¹⁰⁸

3.4.3. Mesleklere Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 66: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Betimsel İstatistikleri

TSOSYAL			
	N	X	sd
İşçi	20	10,1000	1,83246
Çiftçi	55	7,9091	2,43640
Memur	40	11,0750	2,78630
Serbest Meslek	29	8,0345	2,69235
Ev Hanımı	75	6,5867	1,91080
İşsiz	30	7,6667	2,82029
Öğrenci	62	9,2903	,83739
Toplam	311	8,4019	2,60691

¹⁰⁷ Rıfki Arslan, **Diyarbakır'da Toprakta Mülkiyet Rejimleri ve Toplumsal Değişme**, Ank: Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yay., 1992, s.165.

¹⁰⁸ Thomas Mcelwain, "Ritual Change in a Turkish Alevi Village", **The Problem Ritual**, Editör Tore Ahlback, Finland: The Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 1993, ss.138-139.

Tablo 67: Sosyal İlişkilerin Mesleklere Göre Varyans (Anova) Analizi**Sonuçları**

TSOSYAL					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	673,045	6	112,174	23,785	1-2,1-4,1-5,1-6,2-3,2-5,2-7,3-4,3-5,3-6,3-7,4-5,4-7,5-6,5-7,6-7**
Gruplar içi Toplam	1433,713 2106,759	304 310	4,716		

F: 23.785

sd: 6

P: 0.0001

** 1. İşçi, 2. Çiftçi, 3. Memur, 4. Serbest Meslek, 5. Ev hanımı, 6. İşsiz, 7. Öğrenci.

Tablo 66 ve 67'de verilen mesleklerin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre meslekler arasında Alevilik kurumlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=23.785$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın işçi meslek grubu ile çiftçi, serbest meslek, ev hanımı, işsizi; çiftçi meslek grubu ile memur, ev hanımı ve öğrenci; memur meslek grubu ile serbest meslek, ev hanımı, işsiz ve öğrenci; serbest meslek grubu ile ev hanımı ve öğrenci; ev hanımı meslek grubu ile işsiz ve öğrenci; işsiz meslek grubu ile öğrenci arasında olduğu görülmektedir.

Meslek gruplarının sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları iki yönlü ele alınabilir. Birincisi, eğitilmiş kişilerin yeni kazandığı sosyal ilişkilere bağlı olarak geleneksel ilişkiyi sorguladıkları ve eleştirdikleri, bu yönleriyle de sosyal ilişkilere yönelik ikili bir yapı ortaya koyduklarıdır. Farklı çevrelerle olan ilişkilerin ve eğitimin getirdiği yeni sosyal ilişkilerin sağladığı imkanlar meslek grupları arasında

farklılaşmaya neden olmuştur. Aynı şekilde grup üyelerinin içe dönük olarak geliştirdikleri davranış biçimi ise karşı karşıya kalınan yeni sorunlara yönelik çözüm arayışlarıdır. Bu çözüm arayışları da iki yönlü gelişmektedir. Grup üyelerinin kendi kimliklerini korumaları öncelikli hedeftir. İkinci olarak grubun dışında kalan geleneksel olarak güvensizlik duyulan ve inançları bakımından eleştirilen hatta gerçek Müslüman olarak görülmeyen Sünni gruba yönelik yeni ilişkilerdir.

Elmacı'nın araştırmasında yapmış olduğu tespitlere göre, Alevilerin yurtiçi göçleri yanında yurtdışı göçlerinin yüksek oranı dikkat çekicidir. Yurt dışına özellikle Almanya'ya gitmişlerdir.¹⁰⁹ Almanya tecrübesinin Aleviler üzerinde önemli oranda değişikliklere neden olduğunu ise daha sonraki çalışmasında tespit eder.¹¹⁰

Arslan, Diyarbakır'daki toprak rejiminin Alevi köylerinde önemli oranda değişime uğradığını tespit eder. Bu değişimin belli başlı faktörleri arasında Alevi köylerinden Almanya'ya yapılan göçleri gösterir. Çünkü aile bireylerinden Almanya'da işçi olarak bulunan aileler, yurtdışındaki aile bireylerinden ek kaynak almaktadırlar. Köylerdeki aileler için tarım dışı sağlanan ek gelir, köyde diğer aileler arasında önemli ölçüde toplumsal farklılaşmaya neden olmuştur.¹¹¹

Alevilerin Almanya tecrübeleri ve bu tecrübenin Türkiye'deki Alevilerin kendilerini yeniden tanımlamalarına hatta kendilerine daha fazla güvenmelerine yol açtığı gibi Alevilerin yeniden yapılanmalarına maddi manevi katkı sağlamıştır.

Tokat ve çevresinde Almanya'ya işçi olarak gidip kesin dönüş yapan Aleviler üzerinde yaptığı çalışmasında Rittersberger-Tılıç, yurda döndükten sonra Alevilerin yeni oluşumlara büyük katkılarının olduğunu tespit etmektedir. Özellikle Alevi

¹⁰⁹ Nuran Elmacı, **Diyarbakır Kentinin Üç Farklı Köysel Grubunda Doğumla İlgili Değer ve Tutumlar**, (Diyarbakır Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü Sosyal Antropoloji, Doktora Tezi), Diyarbakır: 1976

¹¹⁰ Nuran Elmacı, "Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünü ve Bugünü", s.344.

¹¹¹ Rifki Arslan, age., s. 165.

dernek ve vakıflarının kuruluşu ve sürekli kılınışında önemli rol aldıkları, hatta bu kuruluşlar için maddi kaynak sağladıklarını ortaya koymuştur. Derneklerin ideolojik yapılanması da yine aynı grup tarafından gerçekleştirilmektedir.¹¹²

Meslek grupları geleneksel alan ile modern alan içerisinde kendine güvenli bir yer aramaktadır. Çünkü grubun kimlik olarak ortaya çıkışını sağlayan Sünnilik üzerinden geliştirilen ilişkilerdir. Bu ilişki biçimi Sünnilik eleştirisi üzerinden gerçekleşmektedir. Diğer yandan modern imkanların sağladığı ilişkilerle eleştirilen ana grubun üyeleri ile farklı mekanları zorunlu olarak paylaştılar. Bu zorunluluk ile ilişkilere farklı anlamlar yüklenerek yeniden kurulmaya başlandı. Aleviler, kendilerinin Sünnilere yönelik eleştirilerini dini alandan sosyal alana taşıyarak onlar tarafından dışlandıkları üzerinden yürütmeye başladılar. Böylece modernleşme sürecinde dini eleştiriler sosyal alana yönelik olarak yeniden kurgulandı.¹¹³

3.4.4. Yaşlara Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 68: Sosyal İlişkilerin Yaşlara Göre Betimsel İstatistikleri

TSOSYAL			
	N	X	sd
15*19	54	9,0556	,35907
20*29	69	11,0000	2,56102
30*39	54	9,8333	2,35324
40*49	31	6,8387	1,77194
50*59	45	6,0889	,59628
60 ve yukarı	58	6,0000	,00000
Toplam	311	8,4019	2,60691

¹¹² Helga Rittersberger-Tılıç, “‘Almancı’ Kimliğinin Alevi Kimliğine Dönüştürülmesi”, **Alevi Kimliği**, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çev., Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., s.94-95.

¹¹³ Kristina Kehl-Bodrogi, “Türkiye’de Alevilik: Dini Bir Cemaatin Oluşumu ve Şimdiki Konumuna Dair”, **Nefes**, S. 2, Çev., Filiz Ang, s. 45.

Tablo 69: Sosyal İlişkilerin Yaşa Göre Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

TSOSYAL					
	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	1250,588	5	250,118	33,176	1-2,1-3,1-4,1-5,1-6,2-3,2-4,2-5,2-6,3-4,3-5,3-6,4-6**
Gruplar içi	856,171	305	2,807		
Toplam	2106,759	310			

F: 33.176

sd: 5

P: 0.0001

** 1. 15-19, 2. 20-29, 3. 30-39, 4. 40-49, 5. 50-59, 6. 60 ve yukarı

Tablo 68 ve 69'da verilen yaşların betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre yaşlar arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(5, 305)=6.685$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın 15-19 yaş grubu ile 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 20-29 yaş grubu ile 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 30-39 yaş grubu ile 40-49, 50-59, 60 ve yukarı; 40-49 yaş grubu ile 60 ve yukarı yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Yaş düzeyine göre sosyal ilişkilere yönelik tutum puanlarının ortalamaları düşük düzeyden yukarıya doğru artmaktadır. Gençler arasında, özellikle son on yıl içerisinde gündeme taşınan Alevilik ile ilgili çalışmaların etkili olduğunu belirtmeliyiz. Kendilerini yeniden Alevi kimliği ile kamuya taşıma imkanı sağladılar. Artık farklı ilişkiler ile ana grup arasında yer almaktadırlar.

Gençler arasında da sosyal ilişkilere yönelik ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi son on yılda gündeme getirilen ya da yeniden inşa edilen Alevilik ile buna bağlı olarak geliştirilen ilişkilerdir. Yeniden kurgulanan Alevilik, farklı

ilişkiler üzerinde gelişmiştir. Buna bağlı olarak Sünnilerle farklı mekan ve zamanı paylaşma süreci daha da fazlalaşmıştır. Mesela politik alanda ortak partileri paylaşmaları bu duruma iyi bir örnektir.¹¹⁴ Bunun dışında kurgulanan Alevilik ile geleneksel Alevilik arasındaki mesafenin gençlere yönelik daha da açılması, bu ilişkilerin olumlu olmasını etkilemiştir. Geleneksel tanımlar üzerinden yürüyemeyen -ki bu imkanları zaten yok- genç kuşak, modernleşme sürecinin sağladığı yeni sosyalleşme ile yeni ilişkiler kurmaya başladılar. Bu bakımdan bu yeni ilişki biçimi Sünnilerle olan yakınlaşmayı beraberinde getirdi.

Bir diğer nokta ise modernleşme süreci Alevilerin Sünnilerle olan ilişkilerini geliştirmekle kalmadı; aynı zamanda kendilerine yönelik yeni sosyal ilişki kurmaya da itti. Bu çabaya en fazla itilenler genç kuşak oldu. Çünkü Sünniler ile olan yeni ilişki içerisinde kendi kimliğine yönelik inşa sürecinde kendini yeniden fark etti. Bu fark etmeye bağlı olarak yeni talepler geldi. Bu taleplere yönelik çözüm arayışları da modernleşme sürecinin sağladığı imkanlarla giderilmeye başlandı. Diyanet, din eğitimi gibi birçok konu bu süreçte gündeme geldi. Bütün bunlarla beraber kendini açıklama ihtiyacı veya tanımlama ihtiyacı duyan yeni kuşak bunu gerçekleştirmede zorlandı ve kendilerine yönelik eğitim talepleriyle başlayan bir dizi talepte bulundu. Böylece sosyal ilişkiler iki boyutlu gelişmeye başladı.

¹¹⁴ Harald Schüller, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik*, İst: İletişim Yay., 1999, 159-185.

3.4.5. Eğitim Düzeyine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 70: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

TSOSYAL			
	N	X	sd
Okur-yazar değil	46	6,0000	,00000
Okur-yazar	40	6,4750	1,60108
İlköğretim	93	8,0968	1,94525
Lise ve dengi	92	9,7283	2,44097
Yüksekokuł	40	10,7500	2,82616
Toplam	311	8,4019	2,60691

Tablo 71: Sosyal İlişkilerin Eğitim Düzeyine Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TSOSYAL					
	Kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	804,948	4	201,237	1,572	1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5,3-4,3-5,4-5**
Gruplar içi	1301,811	306	4,254		
Toplam	2106,759	310			

F: 1,572

sd: 4

P: 0.0001

** 1. Okur-yazar değil, 2. Okur yazar, 3. İlköğretim, 4. Lise, 5. Üniversite

Tablo 70 ve 71’de verilen eğitim düzeyinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre eğitim düzeyleri arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=1.572$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Okur-yazar olmayanlar ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; Okur-yazar ile İlköğretim, Lise ve Üniversite; ilköğretim eğitim düzeyi ile lise ve üniversite; lise ile üniversite arasındaki eğitim düzeyleri arasında olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeylerinin sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları eğitim düzeyi düşük okur-yazar olmayandan başlamak üzere tutum puanları düşük, eğitim düzeyi arttıkça buna bağlı olarak tutum puanlarının yükseldiği görülmektedir. Meydana gelen farklılaşmayı yine iki boyutlu açıklayabiliriz. Bunlardan ilki modernleşmenin sağladığı yeni sosyalleşme ile yine modernleşmenin bir sonucu olarak dini yapının yeniden ele alınmasına yönelik yeni geliştirilen tutumdur.

Bunlardan ilki modern tutumun gelişmesini sağlayan modern eğitim kurumlarıdır. Bunun için modern eğitim kurumları, farklı sosyo-kültürel-ekonomik çevre ile yeni ilişkiler kurmayı sağlamaktadır. Özellikle Diyarbakır ve çevresindeki Aleviler arasında modern eğitim kurumlarındaki eğitime yönelik tutum uzun süre önce başlamıştır. Yeni eğitim kurumlarının sağladığı yeni bilgi akışı veya yeni mekanlarda karşılaşılan bireylerle yeni imkanlar sağladı. Bu imkanlar ise geriye dönüşü ana grup ile kurulan yeni ilişkilerle gerçekleştirdi. Aynı zamanda eğitimin sağladığı imkanlarla geleneksel anlayış eleştirildi ve yerine yeni kazanılan sosyal ilişkiler oturtuldu. Burada kökten bir reddediş olduğu söylenebilir. Bir başka açıdan geleneksel yapı, kendi içerisinde modernize edilerek yeni karşılaşılan koşullara uyarlanamadı.

Bunun farklı nedenleri vardır. Bunlardan ilki ana grup arasında bir şekilde dışlanan Aleviler, kendileri için sunulan yeni imkanlara sonuna kadar sahip çıkarak bu yeni durumla örtüştüler. Böylece ana grup arasındaki netameli konumlarını meşrulaştırmanın yolunu aradılar. Eğitim kurumlarına yönelik olumlu tutumun ana merkezinde meşrulaşma çabası yatmaktadır. Bunu gerçekleştirmek üzere ana grubun kendi içerisinde yürüttüğü çağdaşlaşma hareketlerine karşın Aleviler, kendi geleneksel kültürel yapılarını inkara başladılar. Bunda özellikle 1960 yılından sonra

gelişen ve Aleviler arasında da önemli oranda yer bulan sol-sosyalist hareketin etkisi fazladır.¹¹⁵ Alevilerin, Sünnilerle ortak mekan ve zamanı paylaşmaları ve bu paylaşmanın ortak noktaları ise siyasal, ideolojiktir. Hatta bu ideolojik paylaşım bir süre sonra ideolojik evlenmelerle ortaya çıktı.

Ayşe-Güneş Ayata'ya göre, kentlere göçen Alevilerin cemaatçi davranışları siyasal amaçlar için hareket noktası olarak elverişli bir durum oluşturdu. Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin siyasal bir yapılanma içine girdiler. Siyaset gündelik yaşamın bir parçası olarak görülmektedir. Öyle ki aynı siyasi görüşe sahip olanlarla yapılacak evlilik aynı dini inanışa sahip olanlarla yapılacak evlilik ile eş değer görülmektedir. Buna bağlı olarak aynı siyasal görüşü paylaşan Aleviler, Sünnilerle evliliği rahatlıkla kabul etmektedirler. Böylelikle farklı gruplar arasında yeni bağların ve ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır.¹¹⁶

Bunun dışında özellikle eğitim görmek için kent merkezine giden Aleviler, burada edindikleri çevre içerisinde yeni arkadaşlıklar kurdular. Arkadaşlıkların dışında "Sünnilik" ile tanımlayamadıkları yeni ilişkilerde başlatılmıştır. Bir kısmı burada Alevi-Sünni ayrımı gözetmeksizin evlilik gerçekleştirdiler.

Ayrıca kentleşme sürecinde değişime uğrayan Aleviler, evlilik konusunda yeni tutuma sahip olmuşlardır. Geleneksel olarak Sünni ile evlenmek düşkünlük gerekçesidir. Oysa bu kural şehirlerde eğitilmiş Alevileri artık bağlamamaktadır. Bu konudaki tutumlar Sünnilerle evlenmenin bir sakıncası olmadığı tutumunu geliştirmektedir.

¹¹⁵ Özellikle Sosyalist Sol Alevilik ilişkisi üzerine hatıraların anlatıldığı, kendisi de örgütün kurucusu da Alevi olan Ali Taşyapan'ı ve İbrahim Kaypakkaya'yı anlatan esere bakınız; Ali Taşyapan, **Kaypakkaya İle Birlikte...**, İstanbul: Belge Yay., 1997.

¹¹⁶ Ayşe Güneş-Ayata, "Kentsel Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Etnik Kimlik Aleviler ve Soydaşları Örneği", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Haz., Nuri Bilgin, Çev., Ayşegül Baydar Aydıngün, İst: Bağlam Yay., 1997, s. 201.

Amasya, Havza, Balıkesir ve Isparta’da Alevi-Bektaşiler üzerine araştırma yapan Ünal, kent merkezinde oturanların Sünnilerle evlilik konusunda daha olumlu bir tutum sergilediklerini tespit etmiştir. Buna göre eğitim, yaş ve yerleşim yeri gibi değişkenlere bağlı olarak Sünnilerle evlenme konusunda değişim gözlemiştir.¹¹⁷

1980’li yıllardan sonra kamusal alana çıkan Alevilerin bu çıkışlarında büyük kentlerde eğitim almış, sol hareket içerisinde bulunan yeni Alevi aydınlarının büyük etkisi olmuştur. Kentlere başlayan göçler ve eğitimin sağladığı yeni imkanlar, yeni bir sınıfın oluşmasına neden olmuştur. Bu sınıf, yeni koşullarda elde edilen bu değerleri bir imkan olarak kullanma yollarını aradılar ve kentlerde Alevilerin kendilerini sundukları yeni yüzleri oldular. Alevilerin bu yeni imkanlarına karşılık, geleneksel yapılarının değişmesine neden olmuştur. Beraberinde de geleneksel yapı içerisinde olmayan yeni bir sınıfın oluşmasına da neden olmuştur.

Bu çıkışın en büyük göstergelerinden diğeri de hızlı bir şekilde kitap ve dergi yayınlarının oluşturulmasıdır. Yayın hayatında etkili olanlar da yine bu yeni Alevi aydınlarıdır. Esas olarak bu yayınların temel amaçları arasında yeni Alevi toplumsal gerçekliğinin oluşturulmasını sağlamaktır.¹¹⁸

3.4.6. Medeni Duruma Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 72: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Betimsel İstatistikleri

TSOSYAL			
	N	X	sd
EVli	232	8,2155	2,85070
Bekar	67	9,4776	1,06399
Dul	12	6,0000	,00000
Toplam	311	8,4019	2,60691

¹¹⁷ A. Bülent Ünal, *Türkiye’de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma*, İzmir: 2001, s. 56-70.

¹¹⁸ Karin Vorhoff, “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, *Alevi Kimliği*, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çev., Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., s. 42.

Tablo 73: Sosyal İlişkilerin Medeni Duruma Göre Varyans (Anova) Analizi**Sonuçları**

TSOSYAL

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı farklılık
Gruplar arası	154,818	2	77,409	8,837	1-2,1-3,2-3**
Gruplar içi	1951,941	308	6,337		
Toplam	2106,759	310			

F: 8.837

sd: 2

P: 0.0001

** 1. Evli, 2. Bekar, 3. Dul

Tablo 72 ve 73’de verilen medeni durumun betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre medeni durumun Alevilik sosyal ilişkilerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(2, 308)=8.837$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın evli ile bekar ve dul; bekar ile dul arasında olduğu görülmektedir.

Medeni durumun sosyal ilişkilere yönelik tutumdaki farklılığın nedenleri arasında bekarların yaş düzeylerinin düşüklüğüne bağlı olarak Sünniler ile olan ilişkileri daha fazladır. Bir başka konu, evliler arasında Sünnilere yönelik tutum farklılığında, Sünni-Alevi arasındaki evliliştir. Diğer bir konu evliler ile dullar arasındaki farkın bir başka nedeni, dulların yaşlarının yüksek oluşudur.

Bunun dışında Alevi kimliğine yönelik beklentilerinde Alevi ailesinin modern formatı üzerinden yürütülüyor oluşu daha fazladır. Kırsal kesimde yaşayan Alevilerin kırsal kesimdeki aile içi yapıları kent merkezinde modernleşmeyle beraber farklı beklentilere yönelmiştir. Hatta Aleviliğin “çağdaşlık” ile kurulan ilişkisi, ailenin ve aile içi ilişkilere yönelik kurgu üzerinden yürütülmektedir.

3.4.7. Yerleşim Yerlerine Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 74: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Betimsel İstatistikleri

TSOSYAL			
	N	X	sd
Türkmenhacı	59	8,0000	3,06257
Seyit Hasan	57	6,0000	,00000
Bismil	26	9,8077	1,60048
Şükürlü	31	8,4194	1,91092
Diyarbakır	138	10,4420	2,50261
Total	311	8,4019	2,60691

Tablo 75: Sosyal İlişkilerin Yerleşim Yerlerine Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TSOSYAL					
	Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	531,136	4	132,784	25,788	1-2,1-3,1-4,1-5,2-3,2-4,2-5,3-4,3-5,4-5*
Gruplar içi	1575,62	306	5,149		
Toplam	2106,76	310			

F: 25.788

sd: 4

P: 0.0001

** 1. Türkmenhacı, 2. Seyit Hasan, 3. Bismil, 4. Şükürlü, 5. Diyarbakır

Tablo 74 ve 75’de verilen yerleşim yerlerinin betimsel istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre sosyal ilişkiler arasında Alevilik kurumlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(4, 306)=25.788$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Türkmenhacı yerleşim yeri ile Seyit Hasan, Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır, Seyit Hasan yerleşim yeri ile Bismil, Şükürlü ve Diyarbakır, Bismil yerleşim yeri ile

Şükürlü ve Diyarbakır; Şükürlü yerleşim yeri ile Diyarbakır arasında olduğu görülmektedir.

Yerleşim yerlerine göre sosyal ilişkilere yönelik tutum ortalamalarına bakıldığında İl, ilçe ve köyde oturanlar şeklinde bir bölünme olduğu görülmektedir. Diyarbakır il merkezi ile Bismil ilçe merkezinde oturanların tutum ortalama puanları yüksektir. Buna karşın köylerde oturanların tutum ortalama puanları düşüktür.

Diyarbakır ve çevresinde araştırma yapan Elmacı, Diyarbakır Alevi köyünün yüksek oranda göç verdiğini tespit eder. Göçler yurt içi ve yurt dışı olmak üzere iki yönde gerçekleşmektedir. Yurt dışına Almanya'ya işçi olarak gidilirken yurt içinde ise mevsimlik işçi ile bazı devlet kurumları tercih edilmektedir. Köy dışına giden erkeklerden bazıları ise eşlerini ve çocuklarını köyde yakın akrabalarının yanında bırakmaktadırlar.¹¹⁹

Kentleşme sürecinin sosyo-kültürel-ekonomik yapı üzerindeki etkisi sonucu Alevilik dini-sosyal yapısını değiştirmiştir. Zorunlu olarak yapısal bir değişime uğrayan Aleviler, geleneksel kurumların fonksiyonel olma özelliğini yitirmesi sonucu kentleşme sürecinde grubun dışına yönelik yeni ilişkiler geliştirdiler. Esasen bu ilişkiler sonucu kentleşme sürecinde grubun kendi içine yönelik sosyal ilişkilerinde meydana gelen değişim farklı bir açılım da sağlamış oldu. Bu ilişkiler sonucunda yeni bir Alevilik de oluşturulmaya başlandı.

Gerçekte Aleviler kent ortamında ana gruba karşı kendilerini yeniden anlatma veya tanıtmaya çalıştılar. Geleneksel olarak Kızılbaşlık tanımına yüklenen anlam ile Aleviler, Sünniler ile ilişkilerinde problem yaşamaktadırlar. Buna karşın geleneksel bilgi ile donanan Alevilerde Sünnileri dini yapılanmalarından dolayı

¹¹⁹ Nuran Elmacı, agt., s. 22.

olumsuzlamaktadırlar. Burada karşılıklı bir güven sorunu vardır.

Buna karşın kentlere doğru hareket eden farklı bir dini-sosyal yapıya sahip olan Aleviler, kendilerini anlatmaya hatta Müslüman olduklarını ispat etmeye çalıştılar. Bir süre sonra da çağdaş modern insanlar oldukları çabası içerisine girdiler. Bu durum görünüşte modern değerlere sahip çıkmak olarak sunulurken geleneksel yapıyı yani grubun içine yönelik bir eleştiriyi içermektedir.

Diyarbakır ve çevre köylerinde araştırma yapan Gençler, Alevi köylerinin çevre köylerle ilişkilerinin zayıf olduğunu, bunun da dini inançlarının farklılığına bağlı olduğunu söylemektedir. Bu nedenle de şehir merkeziyle daha fazla ilişkilidirler.¹²⁰

Aleviler, Sünnilere karşı Alevi imajlarına yönelik çabalarını yine kent ortamında sürdürerek geleneksel Alevi imajına yönelik açıklamalarda bulundular.¹²¹

Alevilerin kentlerde kendilerini anlatmalarının diğer bir yolu da, kurulan Alevi dernek ve vakıflarıdır. Bu yolla hem basın yayın gibi faaliyetleri, hem de ibadetlere yönelik faaliyetleri sürdürdüler. Fakat bu faaliyetlerinin yanında bu örgütler daha çok siyasi yönleriyle tanındılar ve kendilerini de böyle tanıttılar.¹²²

Shankland'a göre Türkiye'de meydana gelen sosyo-ekonomik değişim kırsal alanı birebir etkiledi. Kentleşme süreci başlamadan önce kırsalda yaşayan Aleviler de bu değişimden etkilendiler. Bir süre sonra da dini-sosyal yapıda meydana gelen değişim yeni ilişkiler sağlarken beraberinde ritüellere yönelik ihmali de getirdi. Alevilerin modernleşmeden taleplerine, yani istedikleri yeni ilişkilere karşılık olarak

¹²⁰ Ahmet Gençler, agt., s.47.

¹²¹ İsmail Engin, "Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıları", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 275-302.

¹²² İlyas Üzümlü, "Günümüz Alevi Örgütlenmeleri ve Geleneksel Alevilikle İlişkisi", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 335-375. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İst: İsam Yay., 1997, s. 29-65.

geleneksel değerlerini korumalarını terk etmek zorunda kaldılar.¹²³ Esas olarak geçmişte belirsiz olan sınırlar belirginleşme sürecine girmiştir. Böylece geçmiş basitleştirmeyle karşı karşıya kalmıştır.¹²⁴

Duben'in Çağlayan'da Sünni ve Alevi göçmenler üzerine yaptığı araştırma sonuçlarına göre araştırma grubu arasında cemaate ve sınıf yapısına göre bir yapılanma olduğu görülmektedir. 1960-1970 yılından itibaren kırsaldan kente başlayan göçler, kentte cemaate, hemşehriliğe ve akrabalığa bağlı ilişkileri güçlendirerek aynı mekanlarda kümeleşmeyi sağladı.

Aslında aynı değerleri paylaşan topluluklar için güvenli bir ortam sağlamaktadır. Kentlerde ileri düzeyde gelişen iş bölümüne göre küçük ölçekli iş verenler ilk öncelikle kendi değerlerine yakın kişileri “dürüstlük” ve “güven” için tercih etmektedirler. Fakat sınıfların oluşmasını sağlayan kriterler bu değerlere bağlılığı aştığı noktadan itibaren cemaate bağlılığı aramamaktadır.

Esasen mesleki farklılaşma beraberinde sınıflaşmayı oluşturmaktadır. Bunun geriye dönüşümü farklı ilişkilerin doğmasına neden olmaktadır. Böylece kent merkezinde ikili bir yapı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Cemaate ait yapıyı güçlendiren diğer bir faktör de siyasal partilerdir.¹²⁵

Samsun ve çevresindeki Aleviler üzerine araştırma yapan Doğan, Samsun ve çevresindeki Alevileri üç grupta toplamakta: Aleviliğini yaşatanlar, Aleviliğini unutanlar, Alevilik ile birlikte Sünniliği yaşayanlar. Samsun ve çevresindeki Alevilerin Sünnilerle olan ilişkilerinin fazlalığı Sünnilere daha fazla yaklaşmalarını

¹²³ David Shankland, “The Emergence of the Alevi”, *Islam and Society in Turkey*, England: The Eothen Press, 1999, ss. 154-157.

¹²⁴ David Shankland, “ Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevi Hareketinde Etnografyanın Yeri”, *Alevi Kimliği*, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çev., Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., s. 23.

¹²⁵ Alan Duben, “İstanbul’da Sınıf ve Cemaat”, *Kent, Aile, Tarih*, Çev., Leyla Şimşek, İst: İletişim Yay., 2002, ss. 24-35.

sağlarken Aleviliğe dair uygulamaları zayıflatmaktadır.

Böylece Doğan temel ibadetleri uygulama oranının düştüğünü tespit etmiştir.¹²⁶

3.4.8. Ocaklara Bağlılığa Göre Sosyal İlişkilere Yönelik Tutumlar

Tablo 76: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Betimsel İstatistikleri

TSOSYAL			
	N	X	sd
Beyazıt Bostan	132	9,3106	2,65908
Zeynelabidin	13	11,5385	1,05003
Battal Gazi	22	9,6818	1,55491
Güzel Şah	10	9,1000	3,24722
Sarı Saltık	44	6,4773	1,78480
Ağu İçen	71	7,2113	1,99224
Dede Garkın	19	7,0000	1,24722
Toplam	311	8,4019	2,60691

Tablo 77: Sosyal İlişkilerin Ocaklara Bağlılığa Göre Varyans (Anova) Analizi

Sonuçları

TSOSYAL					
	kareler toplamı	sd	kareler ortalaması	F	Gruplar arası anlamlı fark
Gruplar arası	578,782	6	96,464	7,292	1-2,1-5,1-6,1-7,2-3,2-4,2-5,2-6,2-7,3-5,3-6,3-7,4-5,4-6,4-7*
Gruplar içi	1527,977	304	5,026		
Toplam	2106,759	310			

F: 7.292

sd: 6

P: 0.0001

** 1. Beyazıt Bostan, 2. Zeynelabidin, 3. Battal Gazi, 4. Güzel Şah, 5. Sarı Saltık, 6.

Ağu İçen, 7. Dede Garkın

Tablo 76 ve 77'de verilen Alevi ocaklarına bağlılıklarının betimsel

¹²⁶ İsa Doğan, *Anadolu'da Aleviliğin Doğuşu ve Samsun Alevileri*, Samsun: Aksiseda Matbaası, 1990, s. 95-105.

istatistiksel ve varyans (anova) sonuçlarına göre ocaklar arasında Alevilik inançlarına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. $F(6, 304)=7.292$, $P<.05$.

Gruplar arasında yapılan çoklu karşılaştırmaya göre, söz konusu farkın Beyazıt Bostan Ocağı ile Zeynelabidin, Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Zeynelabidin Ocağı ile Battal Gazi, Güzel Şah, Sarı Saltık, Ağu İçen, Dede Garkın; Battal Gazi Ocağı ile Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın; Güzel Şah Ocağı ile Sarı Saltık, Ağu İçen ve Dede Garkın ocakları arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Ocaklara mensubiyete göre sosyal ilişkilere yönelik tutum puanlarında meydana gelen farklılık, ocakların halen etkin oluşu ile ilişkilidir. Dedeleri var olan ve faal olan ocaklara mensup bireylerin sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları daha yüksektir. Çünkü ocağa mensup bireyler değişim sonucu meydana gelen farklılaşma neticesinde kendilerini yeniden tanımlama ihtiyacı duydular. Bunu da yine bu kurumlar üzerinden yürütmek istemektedirler. Ayrıca Alevilik kimliğinin daha belirgin hale gelmesini sağlayan veya Alevi olarak kalmayı sağlayan en önemli unsur ocaktır. Bu bakımdan hem grubun kendi iç ilişkilerine yönelik yeniden geleneğe uygun bir yapılanma talebinde bulunulmak, hem de grubun dışında ve birlikte yaşamak zorunda olunan grup ile iyi ilişkiler kurulmak zorundadır. Bu aynı zamanda grupta meydana gelen değişimle duyulan endişe arasında bir ilişkiyi de göstermektedir. Çünkü değişim sonucu artık geleneği sürdüren Alevi olmadığını, hatta Sünnilerle aralarında bir farkın kalmadığını belirtmektedirler. Böyle olunca da Alevi olarak kalmanın bir başka yolu iyi, açık ilişkiler tezi üzerinden gelişmektedir.

Ocağa mensubiyet ile sosyal ilişkiler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Aynı ocağa mensubiyet bağından doğal bir ilişki doğar ki, bu da ocakların işlevsiz hale

gelmesiyle değişime uğramıştır. Artık ocakların bazıısı hizmeti yürütmemektedir. Böylece ocağa bağlı taliplerin homojen yapısı konu edilemez hale gelmiştir.

Aynı zamanda grubun dışına yönelik yeni ilişkiler kurulması da bu süreçten etkilenmiştir. Grubun öncelikle birbirine bağlılığını ifade eden husus aynı ocağa bağlı olmaktır. Öncelikle ilişkilerde bağlılık burada aranır. Ocağa mensubiyetin zayıfladığı süreçten itibaren Aleviler, ocak farklılığına bakmaksızın Alevi kimliği etrafında bir ilişki geliştirmeye başlamışlardır. Esasen grubun dışını anlatan ortak ifade, yani “Sünnilik” ise ortak kimlik karşısında bir bütün olarak ele alınmaktaydı. Fakat değişim sürecinde adeta homojen bir Alevilik oluştururken Sünniliğin ortak veya homojen yapısı bozulmuştur. Böylece ocaklara mensubiyet geleneksel ile modern arasında hem grup içi hem grup dışı ilişkilerde köprü rolü oynamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçları, “**Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat**” isimli tez çerçevesinde Dini Hayatı İnanç, İbadet, Kurumlar ve Sosyal İlişkiler olarak dört bölümde değerlendirdik.

Araştırmanın bağımsız değişkenleri cinsiyet, dedenin olup olmama durumu, meslekler, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, yerleşim yerleri ve ocaklara bağlılık şeklindedir. Bağımsız değişkenlere bağlı olarak bağımlı değişkenler arasındaki farklara yönelik elde edilen verileri dört bölümde ele aldık.

Araştırmada fark testi (hipotez) kullanılmıştır. Fark testlerinden Ki Kare ve Anova ile frekans dağılımları da verilmiştir.

İnanç:

- Cinsiyet değişkenine göre inançlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır. Cinsiyete yönelik olarak Alevi inançlarında ayırım yapmadan kadına ayrı bir yer verilir ve söylencelerin başat figürü olarak sunulur. Bu bakımdan Alevi inançlarında cinsiyet değişkenine göre bir farklılık çıkmamıştır. Aynı zamanda grubun üyeleri için temel inançlara bağlılık şarttır. Bu bakımdan inançlarda bir farklılık görülmemiştir.

- Dedenin olup olmama durumuna göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma çıkmıştır. Alevi inançlarının temel taşı dedelik kurumudur. Çünkü dede, on iki imam soyundan gelir ve on iki imamların taşıdığı dini liderliği taşımaktadır.

Dolayısıyla dede olmadan inançların tam anlamıyla anlaşılması, sürdürülmesi ve kabullenilmesi mümkün değildir. Dedesi olmayanların inançlara bağlılığının olmadığı görülmektedir. Bu da doğrudan Alevi inançlarının kalıcılığı dedeye olan bağlılıkla ilişkili olduğunun göstergesidir.

- Mesleklere göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde yaşayan grubun sosyal farklılaşmaya geçmesi, elde ettiği yeni imkanlarla ortaya çıkmaktadır. Meslek grubunun mesleklerinin niteliklerine göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Ekonomik, sosyal çevre ve eğitim gibi geleneksel yapıdan farklılaşarak mesleklerle kazanılan yeni statüler, inançlarda farklılaşmaya yol açmaktadır.

- Yaşlara göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi inançlarında farklılaşmanın ortaya çıktığı yaş değişkeninde, yaşları düşük olanların inançlara yönelik tutumlarının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum geleneksel olarak yaşatılan Alevilik ile ilişkilerinin zayıfladığı ve temel inançların dahi aktarılamadığı için yeni kuşak Alevilik inançlarında farklı tutum sergilemektedir. Buna ters orantılı olarak, yaş düzeyi yükseldikçe Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumlu olmaktadır.

- Eğitime göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Kırsal alanda yaşayıp ve geleneksel inançlarını sürdüren Aleviler, temel eğitimle başlayan yeni bilgi akışıyla geleneksel bilgi kaynaklarını değiştirmişlerdir. Buna bağlı olarak Aleviler, söylencenin bilgisi ile tarihsel bilgi arasında kalmışlardır. Doğal olarak tarihsel bilgiyi tercih ederlerken inançlarında farklılaşma meydana gelmiştir. Çünkü söylencenin bilgisini anlama, açıklama ve yorumlama imkanları ortadan kalkmıştır. Ortadan kalkışın bir başka nedeni de her iki bilgi arasında yapılan

tercihin yeni bilgi kaynağına duyulan kati inançtır. Buna bağlı olarak da sessiz ve çekinden hatta konuşulmaması tercihiyle, söylencenin bilgisinden uzaklaşmışlardır. Bir başka neden ise sözlü kültürün dayandığı sosyal yapı ile yazılı kültürün dayattığı sosyal yapı arasındaki farklılaşmadır. Eğitim düzeyi yüksek olanların Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumsuz olurken, eğitim düzeyi düşük olanların Alevilik inançlarına yönelik tutum puanları olumlu olmaktadır.

- Medeni duruma göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilik, kesin bir emir olmamakla beraber, evlilik üzerine kuruludur. Bireylerin tek başına bir varlığı yoktur ve grubun üyesi olmakla anlam kazanırlar. Üyeliğin temel niteliği bireyin evli birey olarak katılmasıyla kazanılmaktadır. Ailenin bütün bireyleri ile başlayan bu süreç toplumsal tabakalaşma ile daralmaktadır. Çünkü tabakalaşmanın ortaya çıktığı temel faktörler arasında evlilik olduğu gibi, aynı zamanda evlilik şartına da bağlıdır. Alevi inançlarının sürdürülebilirliği evlilik kurumu ile daha kolaydır. Böylece evli bireylerin Alevi inançlarına yönelik tutum puanlarında olumlu olurken, buna karşın bekarlarda Alevi inançlarına yönelik tutum puanları olumsuz olmuştur.

- Yerleşim yerlerine göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi inançlarının sürdürülebilir oluşunun temel koşullarından birisi de yerleşim yerleridir. Grubun üyelerinin dedenin etrafında oluşturduğu kolinilerde inançların sürdürülme imkanı daha fazladır. Çünkü kontrolü kolay olduğu gibi, grubun üyeliğinden niteliksiz bireye dönüşmemektedir. Esasen her kazanılan yeni çevre inançta yeni değişime neden olmaktadır. Alevi inançlarının Sünnilik üzerinden kazandığı anlam ile Sünnilerle başlayan yeni ilişkiler Alevi inançlarına yönelik değişime neden olmaktadır.

- Ocaklara bağlılığa göre inançlara yönelik tutumlarda farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi inançlarının sürdürülebilme koşullarından diğer önemli bir husus her Alevi bireyin bağlı olduğu dede ocaklarıdır. Ocaklar, peygamber soyundan gelir ve on iki imamın temsilcileridirler. Her Alevi birey mutlaka bir ocağa bağlıdır. Esasen ocağa bağlı olmakla Alevi olmak arasında tam bir bütünlük vardır. Dolayısıyla ocağa bağlı olanların Alevi inançlarına yönelik tutum puanları olumlu olurken ocağa bağlı olmayanların tutum puanları olumsuz olmaktadır.

İbadet:

- Cinsiyete göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. İnançlarda bir farklılık gözetmeyen Alevilik, ibadetlere yönelik farklılık ortaya koymaktadır. İbadetlerin erkekler üzerinden yürütülmesi ve sorumluluğun yine erkeklere yüklenmesi daha belirgindir. Kırsal kesimde yaşayan ve yaşadıkları çevrenin koşullarına göre biçimlenen Alevilik, inançta gözetmediği ayrımı bir anlamda sosyal statüyü de belirleyen ibadetlerde göstermektedir. İbadetler, kadının sosyalleşme aracı olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak değişim sürecinde kimlik inşası kadın üzerinden yapılmaktadır. Burada esas unsur Aleviliğin kadınlara ayrı bir önem verdiği vurgusu güçlüdür. Bu nedenle kadınların ibadetlere gösterdikleri tutum erkeklere göre daha fazladır. Alevi ibadetlerine yönelik tutum puanları kadınlarda daha olumlu olurken erkeklerde olumsuz olmuştur.

- Dedenin olup olmama durumuna göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. İbadetlerin sürdürülebilmesinin temel koşullarından birisi de dedelerdir. Esasen dede olmadan Alevi ibadetlerine yönelik hemen hiçbir şey yapılamaz. Çünkü dedelik kurumu inancın merkezinden ibadetin merkezine

doğru bir seyir izler ve bütün ibadetler dedenin manevi şahsının etrafında tamamlanır. Bu bakımdan dedesi olanların ibadet tutum puanları yüksek çıkarken, dedesi olmayanların ibadet tutum puanları düşük çıkmıştır.

- Mesleklerle göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde yaşayıp aynı sosyal yapıya sahip olan grubun üyeleri arasındaki farklılaşma grubun dini kimliği üzerinden oluşmaktadır. Oysa değişim sürecinde kazanılan yeni imkanlarla grubun üyeliğinden bireye doğru izlenen seyirde sosyal yapıda meydana gelen değişim farklılaşmaya neden olmuştur. Özellikle ekonomik gelişmişlik ve eğitim ile sağlanan yeni imkanlar grup üyeleri arasında farklılaşmaya neden olmuştur. Buna bağlı olarak kazanılan yeni statüler ibadetlere yönelik tutum puanlarını doğrudan etkilemiştir. Yeni sosyal çevre, eğitim ve ekonomik gelişmişlik gibi faktörler ibadete yönelik tutumu etkilemektedir.

- Yaşlara göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi ibadetlerine yönelik tutumların yaşları düşük olanlarda daha az olduğu görülmektedir. Meydana gelen değişim özellikle genç kuşak arasında daha fazla etkili olmuştur. Geleneğin içerisinden gelmeyen ve Aleviliğin ibadetlerini yerine getirmeyen yeni bir Alevi grubu oluşmuştur. Artık üretilen yeni kimlik içerisinde ibadetleri yerine getirme ihtiyacı duymayan; ama kendisini Alevi olarak farklılaştıracak unsurları ön plana çıkaran bir kuşak oluşmuştur. Dolayısıyla yaş düzeyi düştükçe ibadetlere yönelik tutum puanları da olumsuz olmakta, yaş düzeyi yükseldikçe ibadete yönelik tutum puanları olumlu olmaktadır.

- Eğitime göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Cemaatin cemiyete dönüşmesinin belirgin özelliklerinden birisi de eğitimidir. Yaygın ve eşit eğitim imkanları ile yeni imkanlar elde eden bireyler, grup içerisinde yeni

statüler elde ettiler. Bir başka hususta eğitim ile yeni bilgi kaynağı ve yeni bilgi kazandılar. Böylece tarihsel olanla mitolojik olan arasındaki farkı görmüş ve kendi bilgi kaynaklarına ve bilgilerine yönelik eleştirilerde bulundular. Bir süre sonra eğitilmiş bu çevre bağımsız hareket alanı oluşturarak kendilerini merkez haline getirdiler. Dolayısıyla geleneksel olarak otorite olan dede, aynı zamanda bilgi kaynağı olma özelliğini de kaybetmiştir. Bu bakımdan eğitim düzeyi yükseldikçe ibadet tutum puanları olumsuz olurken, eğitim düzeyi düştükçe ibadet tutum puanları olumludur.

- Medeni duruma göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi ibadetleri daha çok evliler üzerinde kurulmaktadır. Daha doğrusu aile üzerinden yürütülmektedir. Buna bağlı olarak evlilik ile kazanılan yeni statü ibadetlere yönelik de yeni sorumluluk getirmektedir. Bu bakımdan da evlilerin ibadet tutum puanları olumlu olurken, bekarların tutum puanları daha düşük çıkmıştır.

- Yerleşim yerlerine göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi ibadetlerinin sürdürülebilme imkanlarından birisi de yerleşim yerleridir. Kırsal kesimde ve dedenin etrafında oluşmuş geleneksel yerleşim yeri göçlerle kontrol edilemez bir alanda genişlemiştir. Bu hem dede hem de talip açısından yeni sorumluluklar yüklemiştir. Dolayısıyla dededen uzak olan talibin ibadetlerini yerine getirme imkanı daha düşüktür. Yeni yerleşim yerinde kendi ocağından kimsenin olmaması, buna bağlı olarak ibadet mekanlarının olmayışı, ibadete yönelik tutumları etkilemektedir. Şehirlerde oturanların ibadet tutum puanları düşük çıkarken, köylerde oturanların ibadet tutum puanları yüksek çıkmaktadır.

- Ocaklara bağlılığa göre ibadetlere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Her Alevinin bir ocağı olması gerekir; yani Alevi bireyin tek başına

ocaktan bağımsız olma imkanı yoktur. Ocağı olma ve ocağa bağlılık arasında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Ocağı var ama, ocağa bağlı değil. Bunun iki nedeni var: ya dede ocağı sürdürmüyor ya da birey artık ocak bağı ile ilişkisini koparmıştır. Aksi halde ibadetlerin sürdürülebilme imkanı yoktur. Çünkü ibadetler, her talibin bağlı olduğu ocağın dedesi ile birlikte/öncülüğünde yerine getirilmektedir. Böyle olunca da ocağa bağlı olanların ibadet tutum puanları olumlu olurken, ocağa bağlı olmayanların tutum puanları olumsuz olmaktadır.

Kurumlar:

- Cinsiyete göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi kurumları daha çok evliler üzerinde şekillenmektedir. Bunun içerisinde de erkek, kadınlara göre daha fazla yer almaktadır. Alevi kurumlarının erkekler üzerinde şekillenme sebeplerinden birisi, kırsal bölgelerde yaşayan grubun toplumsal koşullara uyumunu kolaylaştırması sayılabilir. Bu bakımdan da cinsiyet ayrımı gözetmemekle beraber, kadının sorumluluğunu erkeğe vermektedir. Erkeklerin kurum tutum puanları olumlu olurken, kadınların kurum tutum puanları olumsuz olmuştur.

- Dedenin olup olmama durumuna göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilik kurumları dedelik kurumuna bağlı olarak şekillenmektedir. Dedeliğin kendisi de kurumlar arasında yer almaktadır ve diğer kurumların sürdürülebilme imkanı da dedeliğin kendisi üzerinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan dedesi olanların kurum tutum puanları olumlu olurken, dedesi olmayanların kurum tutum puanları olumsuz olmaktadır.

- Mesleklere göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya

çıkmiştir. Cemaatin geleneksel statüsü değişim sürecinde yerini yeni statülere bırakmıştır. Bunlar arasında en etkili olanı ekonomik ve eğitim ile kazanılanlar gelmektedir. Bu durumda kurumlara yönelik eleştiri, ilgisizlik gibi yeni koşulların sağladığı imkanlarla sosyal yapı değişmiştir. Bu bakımdan homojen grubun değişen iş bölümü ile elde ettiği yeni statü de farklılığa neden olmuştur.

- Yaşlara göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi kurumlarını süreç içerisinde sürdüren kuşak ile kurumların işlevsizliğini yaşayan kuşak arasında önemli bir farklılaşma meydana gelmiştir. Geleneksel yapı içerisinde kurumların bütününe yönelik uygulama titizliği gösterenler, göçler başlamadan önceki son kuşak olmaktadır. Artık değişen koşullarda Aleviliğin kurumları işlevsel özelliğini kaybetmiştir. Çünkü Alevilerin sosyal yapılarında değişim meydana gelmiştir. Burada meydana gelen değişimin temel unsurları özellikle göç, eğitim ve ekonomik iyileşme gibi belli başlı sebepler sayılabilir. Bu bakımdan yeni kuşak artık yerine getirilemeyen kurumların isimlerini bilmekte; buna karşın yerine getirmemekte ve yeni kimlik inşasında bu isimler üzerinden kendi varlığını inşa etmektedir. Bu bakımdan yaş düzeyleri yükseldikçe kurumlara yönelik tutum puanları artış göstermekte, yaş düzeyleri düştükçe kurum tutum puanları olumsuz olmaktadır.

- Eğitime göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Aleviliğin söylencelere dayanan kurumları, eğitilmiş kişiler tarafından önce eleştirilmiş; sonra yeni kimlik inşasında yeni anlam kazandırılarak Alevi kimliğin önemli figürleri haline getirilmiştir. Böylece geleneksel tanımı ile kimliğin inşasında yeniden kurgulanan/icat edilen kurumlar arasında farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmanın temel nedenlerinden olan eğitim, cemaatin üyeleri için yeni bilgi

kaynağı sağladığı gibi, sözlü kültürden kurtararak yazılı kültürün dayattığı sosyal yapıyı kabul etmek durumunda kaldılar. Esasen eğitim sağladığı yeni bilgi, bilginin kaynağı olan dedenin dışında yeni bir alan oluşturdu. Bu da Alevi kurumları arasında yer alan dedelik kurumu da dahil, kurumlara yönelik olumsuz bir tutum oluşmasına neden oldu. Yeniden inşa edilen kurumlarla geleneksel kurumlar arasında önemli farkın gözüktüğü yer, bu ikili yapının temsilcileri arasında görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olanların kurum tutum puanları olumsuz olurken eğitim düzeyi düşük olanlarda olumlu olmuştur.

- Medeni duruma göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevi kurumaları için temel unsurlardan birisi de evli olma koşuludur. Bu koşul bütünü için yazılı olmamakla beraber uygulamanın evliler üzerinden olması bakımından önemlidir ve evlilere daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Böylece evliler ve bekarlar arasında kurumlara yönelik tutumlarda farklılık meydana gelmektedir. Bu bakımdan da evlilerin kurum tutum puanları olumlu olurken, bekarların kurum tutum puanları olumsuz olmaktadır.

- Yerleşim yerlerine göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplumsal yapı, göçlerden önceki yerleşik olunan yerdir. Göçlerle beraber Alevi kurumlarının uygulanma imkanı ortadan kalkmıştır. Yeni yerleşim yerlerinde sağlanan yeni sosyal ilişkilerde yeni kimliğin oluşturulmasında önemli bir faktör olarak yeniden kurgulanmıştır. Bu bakımdan şehir merkezlerinde yerleşik olanlar kurumların uygulanmasına yönelik olumsuz tutum geliştirmiştir. Oysa aynı kurumlar, inşa edilen kimlik için kentlerde yeniden yorumlanarak kamuoyuna sunulmuştur. Böylece şehir merkezlerinde kurumlara yönelik tutum puanları olumsuz, ama köylerden daha farklı bir anlama yönelikken, köylerde

oturanların ise kurum tutum puanları olumlu ama uygulamaya yöneliktir.

- Ocaklara bağlılığa göre kurumlara yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Ocaklara bağlılık dedelik kurumunun temel taşıdır. Alevi kurumlarının yürütülebilmesi ocağa bağlılığı beraberinde getirmektedir. Aksi halde Alevi kurumlarının uygulanma koşulları ortadan kalkar. Cemaatin üyesi olma koşulu ocağa bağlı olmakla ilişkilidir. Birey grubun üyeliğini ocağa bağlılıkla elde etmektedir. Bu bakımdan ocağa mensup olanların kurumlara yönelik tutum puanları olumlu olurken, ocağa bağlı olmayanların kurumlara yönelik tutum puanları olumsuzdur.

Sosyal İlişkiler:

- Cinsiyete göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma görülmemiştir. Alevi inançlarında kadına yönelik olumlu bir yerin olmasına karşın ibadetlerde ve kurumlarda daha çok erkeklerin sorumluluk alanı içerisinde bırakılmaktadır. Sosyal hayat içerisinde kadının yeri kırsal koşullara uygun gelişmiştir. Fakat kadının yeri Alevi modernleşmesinde ön plana çıkarılmıştır. Alevilerin farklı çevrelerle sağladığı sosyal ilişki daha çok kadınlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Esasen olumlanarak yeniden yorumlanan Alevilik, kadın için modern söylemlere uygun yeni bir yer vermektedir. Bir başka neden ise Alevi grubun dışında yeni sağlanan ilişkiler ile Alevi-Sünni ayrımının ortadan kalkarak yeni ilişkilere yol açması hatta evliliklerle sonuçlanmasıdır. Bu bakımdan da cinsiyet değişkenine göre, sosyal ilişkiler bakımından farklılaşma gözlenmemektedir.

- Dedenin olup olmama durumuna göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilerin grup içi sosyal ilişkilerinin belirleyici unsuru dedelerdir. Değişim sürecine kadar dedeler, grubun dışında geliştirilecek

sosyal ilişkilerin de belirleyiciydi. Bu süreçte dede, grup dışı sosyal ilişkilerin belirleyici unsuru olma özelliğini kaybetmiştir. Çünkü farklı sebeplerden dolayı, özellikle Sünnilerle sağlanan iletişim, grubun üyelerini Sünnilere yaklaştırarak daha olumlu tutuma itmiştir. Bu bakımdan dedesi olmayanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumlu, dedesi olanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuzdur.

- Mesleklere göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Aleviler arasında meydana gelen farklılaşmanın temel faktörlerinden birisi mesleklerdir. Meslekler, grubun kendi içerisinde yeni bir statü kazandırırken beraberinde yeni ilişkiler kurulmasına da imkan sağlamıştır. Alevilerin, başta ekonomik nedenler olmak üzere Sünni gruba açılmalarını sağlayan temel faktör mesleklerdir. Meslekler aracılığıyla yeni ilişkiler kurulmuş ve grubun üyeleri grubun dışında kalanlar hakkında yeni bilgi edinme imkanı sağlamışlardır. Bu bakımdan ekonomik etkinlik ile eğitime dayalı elde edilen meslekler gruplarının sosyal ilişkiler tutum puanları olumlu olmuştur.

- Yaşlara göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Yaş düzeylerine göre sosyal ilişkilere yönelik farklılaşmanın nedenleri arasında geleneksel Aleviliğin tanımlarına, referanslarına bağlı olmamaktır. Hatta grup içi belirlenen sosyal ilişkilere yönelik ise ilgisizlik söz konusudur. Yeni kuşak farklı birçok nedenden dolayı yeni sosyal ilişkilere girmiştir. Bu bakımdan yaş oranları düştükçe sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları olumlu olurken, yaş oranları yükseldikçe sosyal ilişkilere yönelik tutum puanları olumsuzdur.

- Eğitime göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilerin sosyal ilişkilerini belirleyen referansları modern eğitim ile yeniden gözden geçirilmiş ve eleştirilerek yeniden kurgulanmıştır. Özellikle eğitilmiş

bireylerin yeni bilgi kaynakları ile eğitim süreçlerinde sağlanan sosyal ilişkiler ile grubun bağlayıcı olan sınırları aşılmıştır. Bu bakımdan eğitim oranı yükseldikçe sosyal ilişkiler tutum puanları olumlu, eğitim düzeyi düştükçe sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuz olmaktadır.

- Medeni duruma göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Sosyal ilişkilerin sağlanmasında en önemli faktörlerden birisi de medeni durumdur. Alevilerin Sünnilere yönelik olumsuz tutumları, yeni kurulan ilişkiler ve bu ilişkiler sonucunda gerçekleşen evliliklerle değişmiştir.

- Yerleşim yerlerine göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Sosyal ilişkilerin yeniden kurulmasını, hatta yeniden tanımlanmasını sağlayan önemli faktörlerden birisi de yerleşim yerleridir. Alevilerin göçlerle sağladıkları yeni ilişkiler, onların komşuları olan Sünnileri daha yakından tanıma imkanı sağlamıştır. Bunun sonucunda Sünniler hakkındaki olumsuz tutumlarında önemli ölçüde değişim meydana getirmiştir. Şehir merkezlerinde oturanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumlu olurken, köylerde oturanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuz olmaktadır.

- Ocaklara bağlılığa göre sosyal ilişkilere yönelik tutumlarda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Alevilerin sosyal ilişkilerini belirleyen temel unsurlardan birisi de ocaklardır. Öyle ki ocaklar kendi bağlılarının başka ocaklarla olan ilişkilerini bile sınırlamaktadır. Ocaklara bağlılık bu bakımdan grubun kendi üyelerinde etkin rol oynamasına karşın artık yeni sağlanan sosyal ilişkilerle bireyler kendilerini ocaklarına mensubiyetle tanıtmamaktadırlar. Yani Alevi grubunun dışında, ocaklara mensubiyetle sağlanan bir ilişki söz konusu değildir. Böyle bir mecburiyet olmadığı için de, grubun dışındakilerle daha kolay iletişim kurma imkanı sağlamıştır. Bu

bakımdan ocaklara mensup olanların sosyal ilişkiler tutum puanları olumsuz olurken, ocaklara mensup olmayanların tutum puanları olumlu olmaktadır.

Diyarbakır ve Çevresi Türkmen Alevilerinde Dini Hayat çalışmasında bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında aranan fark, varsayımları doğrular nitelikte sonuçlanmıştır. Buna bağlı olarak Aleviler inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerinde değişim sürecine girmiştir. En büyük etkenler arasında sözlü kültüre dayalı sosyal yapının, yazılı kültüre doğru evrilmesi sayılabilir. Bunun sonucu olarak söylencenin Aleviliği ile yazılı kaynakların Aleviliği arasında farklılaşma oluşmuştur. Daha derinlerde olan ve söylenceden beslenen Alevilik, tarihsel Alevilik ile yüzleşince çatışma meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak bilginin kaynağı ve otoritesi olan dedenin bu konumunu kaybetmesi yine değişimin önemli öğelerindendir. Dede, sadece bilgi kaynağı olma özelliğini değil; Alevi dini-sosyal yaşamı üzerindeki etkisini kaybetmiştir. Artık dedenin yerinde modernleşme sürecinde oluşan Alevi aydınları yer almaktadır. Dolayısıyla kentlerde Aleviliği bu aydınlar temsil etmektedir.

Aleviliğin modernleşme sürecine uyum sağlayamaması sonucu kurumları işlevsel özelliğini kaybetmiştir. Özellikle düşkünlük gibi yasal bir organ olan kurumun, kentleşme sürecinde geçerliğini kaybetmesi, dedelerin grup üyeleri üzerindeki yaptırımını da kaybetmesine neden olmuştur.

Son on yıl içerisinde kamusal alana çıkan Aleviliğin önemli aktörleri eğitim görmüş aydınlardır. Alevi aydınların kamuya taşıdığı Alevilik, geleneksel Alevilikten farklı olmasına karşın, yöntem olarak aynı yolu izleyerek kendisini kamuya taşımıştır. Farklı bir sosyal yapıya sahip olmasına rağmen Aleviler, bu yapısı üzerinden değil de Sünnilik üzerinden bir aktarım gerçekleştirmektedirler.

Bir başka unsurda Alevilerin, Sünnilikten farklı oluşunun İslam dışılık olarak sunulmasıdır. Modernleşme sürecinde Alevi aydınları Aleviliğin geleneksel yapısını bir kenara iterek İslam ile Sünniliği aynileştirmektedirler. Buna bağlı olarak da Aleviliği İslam dışılığa iterlerken Aleviliğin Sünnilikten farklı bir İslam yorumu sunduğunu göz ardı etmektedirler.

Kamusal alana daha çok tören, kutlamalarla çıkan Aleviler, buralarda Alevilik temel unsurları olan cem ve semah gibi törenleri folklorik bir figür olarak sunmaktadırlar. Artık kent yaşamında sürdürülme imkanı daralan Alevilik, bu tören ve kutlamalara sıkıştırılmıştır. Çünkü Aleviler, inanç, ibadet ve kurumların arkasındaki söylencelere dayalı bilgileri paylaşmak istememektedirler. Bunun nedeni geleneksel olarak grup içerisinde dönüp dolaşan bilginin grup dışında kazandığı anlamdan kaçılmasıdır. Esasen hangi anlama/anamlara denk düştüğü konusunda açıklama imkanı bulamadılar. Özellikle sufi geleneğin kendi biçiminden uzaklaşan Aleviler, bu yöntemi kullanmadan hatta anlamadan açıklama imkanına sahip değillerdir.

BİBLİYOGRAFYA

ABBASLI Mirza, “Safevilerin Kökenine Dair”, **Belleten**, S. 158, Ank: T.T.K. Yay., 1976, ss. 287-329.

ACAR Feride, “Bireylerarası İlişkiler ve Cinsiyet Roller”, **Gecekondu**larda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Editör: Birsen Gökçe ve diğerleri, Ank: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay., 1993, ss. 195-247.

AKA İsmail, “Diyarbakır’da Akkoyunlu Hakimiyeti”, **Türk Kültürü**, S. 325, 1990, s. 296-303.

AKTAY Yasin, **Türk Dinin Sosyolojik İmkânı**, İst: İletişim Yay., 1999.

AKTAŞ Ali, “Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi”, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, (22-24 Ekim-1998)**, Ank: G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1999, ss.449-482.

ALPAY Şahin, “David Shankland ile Söyleşi”, **Türkiye Günlüğü**, S. 24, 1993, ss. 85-89.

ARABACI Fazlı, **Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları**, Samsun: Etüt Yay., 2000.

ARSLAN Rıfkı, “Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu”, **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz.: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, ss. 81-107.

_____, **Diyarbakır'da Toprakta Mülkiyet Rejimleri ve Toplumsal Değişme**, Ank: Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yay., 1992.

ARSLANTÜRK Zeki, Tayfun Amman, **Sosyoloji**, İst: M.Ü.İ.F.V Yay., 1999.

AYATA Ayşe Güneş, "Kentsel Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Etnik Kimlik Aleviler ve Soydaşları Örneği", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik Haz.**, Nuri Bilgin, Çev., Ayşegül Baydar Aydıngün, İst: Bağlam Yay., 1997, ss. 197-205.

AZİZ Aysel, **Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim**, Ank: İletişim Araştırmaları Derneği Yay., 1990.

BAL Hüseyin, **Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar**, İst: Ant Yay., 1997.

BARCAN Ömer Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ank: 1942, ss.279-353.

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İ.Ü.İ.F. Mecmuası**, c.11,13,14, No:1-4, 1949-50-51-52-53-54, ss.524-519, 56-78, 209-237.

BAŞARAN Fatma, **Diyarbakır Köyleri Vaziyet Alışların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-Sosyal Bir Araştırma** (A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji ve Pedagoji Kürsüsü Doçentlik Tezi), Ank: 1969.

BAYART Jean-Francois, "The Alevi Question in Modern Turkey", **Islam and the State in the World Today**, Editör, Olivier Carre, Manohar: 1989, ss. 95-107.

BEYSANOĞLU Şevket, "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz.: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, ss.39-79.

_____, **Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar**, C. I, Ank: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yay., 1997.

_____, **Kültürümüzde Diyarbakır**, Ank: Ziya Gökalp Derneği Yay., 1992.

BİLGİSEVEN Amiran Kurtkan, **Sosyal İlimler Metodolojisi**, 3.bs., İst: Filiz Kitabevi, 1989.

BİRDOĞAN Nejat, **Anadolunun Gizli Kültürü Alevilik**, 2. bs., İst: Berfin Yay., 1994.

BİRGE John Kingsley, **Bektaşilik Tarihi**, Çev., Reha Çamuroğlu, İst: Ant Yay. 1991.

BİSATİ, **"Menakıb'ül-Esrar Behcet'ül-Ahrar"**, Konya Mevlana Müzesi, No: 1172.

BOZKUŞ Metin, **Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik**, Sivas: Vizyon Matbaacılık, 2000.

BUMKE Peter J., **"Dersim'deki Kızılbaş Kürtler Marjinalite (Aykırılışma) ve Rafizilik"**, **Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme**, Çev., İlhan Cem Erseven, İst: Ant Yay., 1997.

BUYRUK, Der., **Sefer Aytekin**, Ank: Emek Basım-Yayımevi, 1958.

BUYRUK, Haz., **Fuat Bozkurt**, İst: Anadolu Matbaası, 1982.

BUYRUK, Haz., **Adil Ali Atalay**, İst: Can Yay., 1992.

CENGİZ Recep, **Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, (F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Elazığ: 2000.

COŞKUN Hasan, **Sivas İli Altınyayla İlçesi Yassıpınar ve Serinyayla Köylerinde Alevilik**, (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: 2001.

ÇAMUROĞLU Reha, **Değişen Koşullarda Alevilik**, 3.bs. İst: Doğan Kitapçılık, 2000.

ÇEVİK Adnan, **XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi**, (M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi), İst: 2002.

DARKOT Besim, "Diyarbakır", **İ.A.**, c. 3, İst: M. E. B.Yay., 1979, ss. 601-605.

DOĞAN İsa, **Anadolu'da Aleviliğin Doğuşu ve Samsun Alevileri**, Samsun: Aksiseda Matbaası, 1990.

DUBEN Alan, "İstanbul'da Sınıf ve Cemaat", **Kent, Aile, Tarih**, Çev., Leyla Şimşek, İst: İletişim Yay., 2002, ss. 23-37.

DUMONT Paul, "Günümüz Türkiye'sinde Aleviliğe Bakış", **Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme**, Çev., İlhan Cem Erseven, İst: Ant Yay., 1997 ss.142-161.

ELMACI Nuran, "Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünyü ve Bugünü", **Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı II**, S. 30, 2002/2, ss. 329-346.

_____, **Diyarbakır Kentinin Üç Farklı Köysel Grubunda Doğumla İlgili Değer ve Tutumlar**, (Diyarbakır Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü Sosyal Antropoloji, Doktora Tezi), Diyarbakır: 1976.

ENGİN İsmail, “Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıları”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 275-302.

ERDEBİLLİ ŞEYH SAFİ VE BUYRUĞU, Haz., Mehmet Yaman, İst: Ufuk Matbaası, 1994.

ERSOY Mehmet Akif, “Alevi Kimliğinin Gelişimine ve Alevi Sünni İlişisine Psikanalitik Bakış”, **Doğu Batı**, Yıl 2, S. 8, 1999, ss. 89-104.

ESAD EFENDİ, **Üss-i Zafer**, İst: Süleyman Efendi Matbaası, 1243.

GENÇLER Ahmet, **Diyarbakır ve Çevresinde Sosyalleştirilmiş Sağlık Hizmetlerini Etkileyen Toplumsal ve Kültürel Faktörler**, (T.C. Diyarbakır Ü. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Kürsüsü, Doktora Tezi), Diyarbakır: 1974.

_____, “Diyarbakır İlinde Farklı Köy Toplumlarının Etnografik İncelenmesi”, **Antropoloji**, S.8 (1973-1974), Ank: 1978, ss.77-91.

GÜNAY Ünver, **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, İst: Erzurum Kitaplığı, 1999.

_____, **Din Sosyoloji**, İst: İnsan Yay., 1998.

GÜNELİ Zülküf -Türkan Kejanlı, “Diyarbakır Osmanlı Dönemi Mimari Yapılarından Günümüzde Ayakta Kalan Hanlar ve Özellikleri”, **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz.: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, ss. 253-257.

GÜVENÇ Bozkurt, “Değerler, Tutumlar ve Davranışlar”, **Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem**, (Derleyen: Ruşen Keleş), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1976.

GÖYÜNÇ Nejat, “Diyarbakır”, **İ.A.**, c. 9, İst: T.D.V.Yay., 1994, ss.464-469.

_____, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.

_____, “Kanuni Devri Başlarında Güney-Doğu Anadolu”, **Atatürk Konferansları V-1971-72**, 1975, ss. 61-74.

_____, “XVI. Yüzyılda Güney-Doğu Anadolu’nun Ekonomik Durumu”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, 8-10 Haziran 1973, Editör Osman Okyar-H.Ünal Nalbantoğlu, ss. 71-98.

_____, “Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı, 7, 1968, ss. 76-80.

HONIGMANN Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, Çev., Fikret Işıltan, İst: İ.Ü.E. F. Yay., 1970.

İLHAN M. Mehdi, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Vakıfları: 1518 ve 1540 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerinden Notlar”, **A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.16, S.27, s.45-113.

KARASAR Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**, Ank: Matbaş Matbaacılık, 1982.

KEHL-BODROĞI Kristina, “Alevi İnancının Modern Yorumları”, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih ve Kültürü**, Haz., İbrahim Bahadır, 2002, Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları ss. 307-308.

_____, “Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik”, Çev., Tanıl Bora, **Birikim**, S. 88, 1996, ss.,52-63.

_____, “Alevilik Üzerine”, **Cem**, S. 6, 1991, ss.21-24.

_____, “Türkiye’de Alevilik: Dini Bir Cemaatin Oluşumu ve Şimdiki Konumuna Dair”, **Nefes**, S. 2, Çev., Filiz Ang, ss. 42-45.

KONYAR Basri, **Diyarbakir Yıllığı**, Cilt 3, Ank: Ulus Basımevi, 1936.

KOŞTAŞ Münir, **Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış**, Ank: T.D.V. Yay., 1995.

KÖKTAŞ M. Emin, **Türkiye’de Dini Hayat (İzmir Örneği)**, İst: İşaret Yay., 1993.

KÖROĞLU Kemalettin, **Üçtepe I Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır/Üçtepe ve Çevresinin Yeni Assur Dönemi Tarihi Coğrafyası**, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1998.

KUNT İ.Metin, **Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbakir, 1670-71**, İst: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1981.

KURT Yılmaz, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakir Eyaletinde Sanayi ve Ticaret”, **Tarih İncelemeleri Dergisi V**, İzmir: E. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., 1990, s.191-200.

LEWIS Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, çev., Metin Kıratlı, 6.bs., Ank: T.T.K. Yay., 1996.

MARDİN Şerif, **Türkiye’de Din ve Siyaset**, 3.bs., İst: İletişim Yay., 1993.

MCELWAIN Thomas, “Ritual Change in a Turkish Alevi Village”, **The Problem Ritual**, Editör Tore Ahlback, Finland: The Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 1993, ss 131-168.

MELIKOFF İrene, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Çev., Turan Alptekin, İst: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998.

MORGAN Clifford T., **Psikolojiye Giriş** 13. bs, Çev., Hüsnü Arıcı ve diğerleri), Ankara: H. Ü. Psikoloji Bölümü Yay., 1999.

NAEES Ragnar, "Being an Alevi Muslim in South-western Anatolia and in Norway: The Impact of Migration on a Heterodox Turkish Community", **The New Islamic Presence in Western Europe**, Editör: Tomas Gerholm and Yngve Georg Lithman, London: Mansell Publishing Limited, 1988, ss. 174-195.

NORTON John David, "The Development on the Annual Festival at Hacıbektaş 1964-1985", **Bektachiyya: Etudes sur l'Ordre Mystique des Bektachis et les Groupes Relevant de Hadji Bektach**, Editör: Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, İst: 1995, ss. 191-200.

OCAK Ahmet Yaşar, "Aleviliğin Çözüm Bekleyen İki Temel Problematigi: Tarih ve Teoloji", **Bilgi Toplumunda Alevilik**, Haz., İbrahim Bahadır, Ank: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yay., 2003, ss. 160-173.

_____, "Aleviliğin Tarihsel Sosyal Tabanı İle Teolojisi Arasındaki İlişki Problemi", **Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 385-398.

_____, "Alevilik Bektaşilik Gerçeği ve Bazı Tezler" **Türkiye Günlüğü**, S.31, Ank: 1994, ss.115-120.

OLSSON Tord, "Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme", **Alevi Kimliği**, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çev., Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., ss. 260-275.

OTTER-BEAUJEAN Anke, "Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not", **I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri 26-27 Nisan 1993 Antalya**, Ank: Kültür Bakanlığı Yay., 1995, ss. 1-8;

_____, "Schriftliche Überlieferung versus mündliche Tradition: Zum Stellenwert der Buyruk-Handschriften im Alevitum", **Syncretistic Religious Communities in The Near East Collected Papers of the International Symposium "Alevism in Turkey and Comparable Syncretistic Religious Communities in the Near East in the Past and Present" Berlin, 14-17 April 1995**, Editör: Kristina Kehl-Bodrogi, Barbara Kellner-Heinkele, Anke Otter-Beaujean, Çev., İbrahim Bahadır, Leiden: Brill, 1997, ss. 213-226.

RITTERSBERGER-TILIÇ Helga, "'Almancı' Kimliğinin Alevi Kimliğine Dönüştürülmesi", **Alevi Kimliği**, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çev., Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., ss. 84-95.

SCHÜLER Harald, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik**, İst: İletişim Yay., 1999.

SEVİM Ali, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989.

_____, "Diyarbakir Bölgesinin Büyük Selçuklu İmparatorluğuna Katılması", **Atatürk Konferansları V (1971-1972)**, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1975, ss. 299-307.

SEVİN Veli, **Excavations At Üçtepe Kazıları**, İst: Arkeoloji ve Sanat Yay., 1989.

SHANKLAND David, "Günümüz Türkiye'si Alevilerinde "Dede" ve "Talip" Arasındaki Değişen Bağ", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 319-327.

_____, “ Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevi Hareketinde Etnografyanın Yeri”, **Alevi Kimliği**, Editör: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Çev., Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1999, ss. 20-31.

_____, “The Emergence of the Alevis”, **İslam anda Society in Turkey**, England: The Eothen Press, 1999, ss. 132-228.

_____, “Anadolu Kırsalında Alevilik ve Sünnilik”, **G.Ü. Hacı Bektaş Araştırma Dergisi**, S. 4, Çev., Sinan Olgun-Zeynep Yedigün, 1997, ss. 23-32.

_____, “Changing Gender Relations Among Alevi and Sunni in Turkey”, **Turkish Families in Transition**, Editör: Gabriele Rasuly-Paleczek, Frankfurt: Peter Lang, 1996, ss.83-97.

_____, **Alevi and Sünni in Rural Turkey; Diverse Paths of Change**, Cambridge: Darwin College, 1993.

SOYYER Yılmaz, **Sosyolojik Açidan Alevi Bektaş Geleneği**, İst: Seyran Yay., 1996.

SUBAŞI Nejdet, “Türk Modernleşmesi ve Alevilik”, **Folklor Edebiyat Alevilik Özel Sayısı I**, 2002/1, ss. 91-122.

_____, “Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları”, **İslamiyat**, C. 4, S. 4, 2001, ss. 147-164.

_____, “Alevilik, Aleviler ve Modernleşme”, **Bilgi Toplumunda Alevilik**, Haz., İbrahim Bahadır, Ank: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yay., 2003, ss. 175-192.

TAŞĞIN Ahmet, “Diyarbakır’da Geleneksel Bir Meslek: Puşicilik”, **Folklor Edebiyat**, Sayı 35, 2003/3, ss. 65-73.

_____, “Ayetten Nefese: Alevi Bektaşî Edebiyatının Dönüşümü”, **Alevi Bektaşî Edebiyatı Sempozyumu, 6 Eylül Ankara 2002**, ss. 28-43.

_____, “Bektaşîlik-Kızılbaşlık Eleştirileri”, **Folklor Edebiyat Alevilik Sayısı-I**, S.29, 2002/1, ss.75-90.

_____, **Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat**, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya: 1997.

TAŞYAPAN Ali, **Kaypakkaya İle Birlikte...**, İstanbul: Belge Yay., 1997.

TAVŞANCIL Ezel, **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi**, Ank: Nobel Yay., 2002.

TEMREN Belkıs, **Bektaşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**, 2.bs., Ank: Kültür Bakanlığı Yay., 1995.

TOLAN Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ank: Kalite Matbaası, 1975.

TUNCEL Metin, “Bugünkü Diyarbakır”, **İ.A.**, c. 9, İst: T.D.V.Yay., 1994, ss. 469-472.

TUNCER Orhan Cezmi, “Diyarbakır Camileri”, **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz.: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz, Emin Nedret İşli, İst: Yapı Kredi Yay., 1999, ss. 211-225.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1988.

_____, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 2/2, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1954.

ÜNAL Mehmet Ali, “XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tabi Sancakların İdari Statüleri”, **X. Türk Tarih Kongresi Ankara 22-26 Eylül 1986**, c. 5, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., ss. 2211-2220.

ÜNAL A. Bülent, **Türkiye’de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma**, İzmir: 2001.

ÜZÜM İlyas, “Günümüz Alevi Örgütlenmeleri ve Geleneksel Alevilikle İlişkisi”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 335-375.

_____, **Günümüz Aleviliği**, İst: İsam Yay., 1997.

VERGİN Nur, “Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik”, **Türkiye Günlüğü**, S. 17, 1991, ss. 11-21.

WACH Joachim, **Din Sosyoloji**, Çev., Ünver Günay, İst: M. Ü. İ. F. V. Yay., 1995.

YALÇINKAYA Ayhan, **Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar**, Ank: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., 1996.

YALMAN Nur, “Islamic Reform and the Mystic Tradition in Eastern Turkey”, **Archives Europeennes De Sociologie**, Tome X, No 1, ss. 41-60.

YAMAN Ali, **Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İst: 1996.

_____, **Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İst: 2001.

YAVUZ Hakan, “Alevilerin Türkiye’deki Medya Kimlikleri: “Ortaya Çıkış”ın Serüveni”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İst: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 57-87.

YAZICI Tahsin, “Şah İsmail”, **İ.A.**, c., 11, İst: M.E.Basımevi, 1979, s. 275-279.

YETKİN Çetin, **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**, 3. bs., İst: Say Kitap Pazarlama Yay., 1984.

YİNANÇ Mükrimin Halil, “Diyarbakır Şehir ve Bölgesindeki Vuku’atın Tarihi”, **İ.A.**, c. 3, s. 605-626.

YILMAZ Murat, **Bir Alevi Bektaşî Kasabasında Dini Tutumlar (Hasandede Kasabasını Örneği)**, (Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: 1997.

YILMAZ Hulusi, **Kentleşme Sürecinde Alevilik-Bektaşîlik**, (S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Isparta: 1998.

YILMAZÇELİK İbrahim, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, Ank: Türk Tarih Kurumu Yay., 1995.

EKLER

EK I: ANKET FORMU

DIYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRKMEN ALEVİLERİNDE DİNİ HAYAT

Bu anket formu, “Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat” adlı doktora çalışmasının bir parçasıdır. Anket içerisinde, Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinin Dini Hayatlarına yönelik inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkilerine yönelik sorular bulunmaktadır.

Anket sorularının cevaplandırılması hususunda göstereceğiniz dikkat ve samimiyet, araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önem taşımaktadır. Bundan dolayı, bütün soruları dikkatle okuyarak, seçeneklerden durum ve görüşünüzü en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz.

Anket sorularına vereceğiniz cevaplar, tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Lütfen anket formuna isminizi yazmayınız ve hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız.

Anketin doldurulmasında gösterdiğiniz ilgi ve yardımdan dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Arş. Gör. Ahmet TAŞĞIN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1-Cinsiyet☐ Erkek☐ Kadın**2-Yaş**☐ 15-19☐ 20-29☐ 30-39☐ 40-49☐ 50-59☐ 60 ve yukarı**3-Eğitim Düzeyi**☐ Okur-yazar değil☐ Okur-yazar☐ İlköğretim☐ Lise☐ Yüksekokul**4-Medeni haliniz**☐ Evli☐ Bekar☐ Dul**5-Meslek**☐ İşçi☐ Çiftçi☐ Memur☐ Serbest meslek☐ Ev hanımı☐ İşsiz☐ Öğrenci**6-İkamet yeriniz?**☐ Türkmenhacı☐ Seyit Hasan☐ Bismil☐ Şükürlü☐ Diyarbakır

7-Şu anda sizin bir dedeniz var mı?

☐ Var

☐ Yok

8-Hangi ocağa mensupsunuz?

☐ Beyazıt Bostan

☐ Zeynelabidin

☐ Battal Gazi

☐ Güzel Şah

☐ Sarı Saltık

☐ Ağu İçen

☐ Dede Garkın

9-Size Göre Alevilik Nedir?

☐ Mezhep

☐ Kültür

☐ Yaşam Biçimi

10-Alevilik ile ilgili bilgileri nereden aldınız?

☐ Okuyup araştırdım

☐ Ailemden

☐ Dedelerden

11-Alevilikle ilgili bilgi düzeyinizi nasıl buluyorsunuz?

☐ Yeterli

☐ Orta

☐ Hiç

12-Alevilik ya da dinle ilgili kitapları ne kadar sıklıkta okuyorsunuz?

☐ Düzenli olarak her gün

☐ Ara sıra

☐ Hiç okumam

I BÖLÜM

İNANÇ

1-Allah'ın varlığına ve birliğine inanırım

☐ Katılıyorum

☐ Kararsızım

☐ Katılmıyorum

2-Meleklere inanırım

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

3-Peygambere inanırım

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

4-Ahiret gününe inanırım

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

5-Kitaplara inanırım

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

6-Kur'an bugünkü şekliyle eksiktir

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

7-Hak-Muhammet-Ali bir bütün ve nurdurlar

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

8-Ay Ali'yi, güneş Muhammet'i temsil eder

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

9-Hacı Bektaş Veli donunda gelen Ali'nin kendisidir

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

10-Aleviler ruhlar aleminde, Sünniler Zülfikarla Müslüman olmuşlardır

- ☐ Katılıyorum
☐ Kararsızım
☐ Katılmıyorum

11-Allah kendini Adem'de gösterdi. Bunun için secdemiz yüz yüzedir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

II BÖLÜM

İBADET

1-Cem yaparım

- ☐ Her zaman
- ☐ Bazen
- ☐ Hiç

2-Hakkullah veririm

- ☐ Her zaman
- ☐ Bazen
- ☐ Hiç

3-Kurban keserim

- ☐ Her zaman
- ☐ Bazen
- ☐ Hiç

4-Muharrem orucu tutarım

- ☐ Her zaman
- ☐ Bazen
- ☐ Hiç

5-Çocuklarım kuşak kuşanır

- ☐ Her zaman
- ☐ Bazen
- ☐ Hiç

6-Bayramda tarikat namazı kılarım

- ☐ Her zaman
- ☐ Bazen
- ☐ Hiç

7-Bizim namazımız niyazımızdır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

III BÖLÜM

KURUM

1-Musahiplik Aleviliğın en önemli kurumudur

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

2-Dedelik Aleviliğın en önemli kurumudur

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

3-Tanıdığım ve dinlediğim dedeler ahlak ve bilgi bakımından yeterlidir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

4-Dedelik kurumu gün geçtikçe bozulmaktadır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

5-Günümüzde dedelik sistemi kaldırılmalıdır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

6-Günümüzde Alevi yazar/aydınlar dedelerin yerini almıştır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

7-Ailevi veya toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvurulmalıdır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

8-Düşkünlük Aleviliğın önemli kurumları arasında yer almaktadır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

9-Düşkünlüğün kuralları değiştirilmelidir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

IV. BÖLÜM
SOSYAL İLİŞKİLER

1-Çocuklar Alevilik inancına göre eğitilmelidir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

2-Alevilere göre Din Dersi hazırlanmalı ve verilmelidir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

3-Bize Sünniler her an bir kötülük yapabilirler

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

4-Aleviler her seçimde sol partileri destekler

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Kararsızım

5-Sünnilerden kız alıp verilmelidir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

6-Sünnilerin düğün ve cenaze gibi törenlerine katılınmalıdır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

7-Alevi-Sünni ilişkileri birbirleri hakkındaki yanlış bilgiyi azaltmaktadır

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

8-Aleviler Diyanette temsil edilmelidir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

9-Alevi dernek/vakıflarına güvenirim

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

10-Alevilerin dernek/vakıf kurmaları gereklidir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

11-Günümüzde Aleviliği dernek/vakıflar temsil etmektedir

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

12-Sol partilerin Alevileri kullandığını düşünüyorum

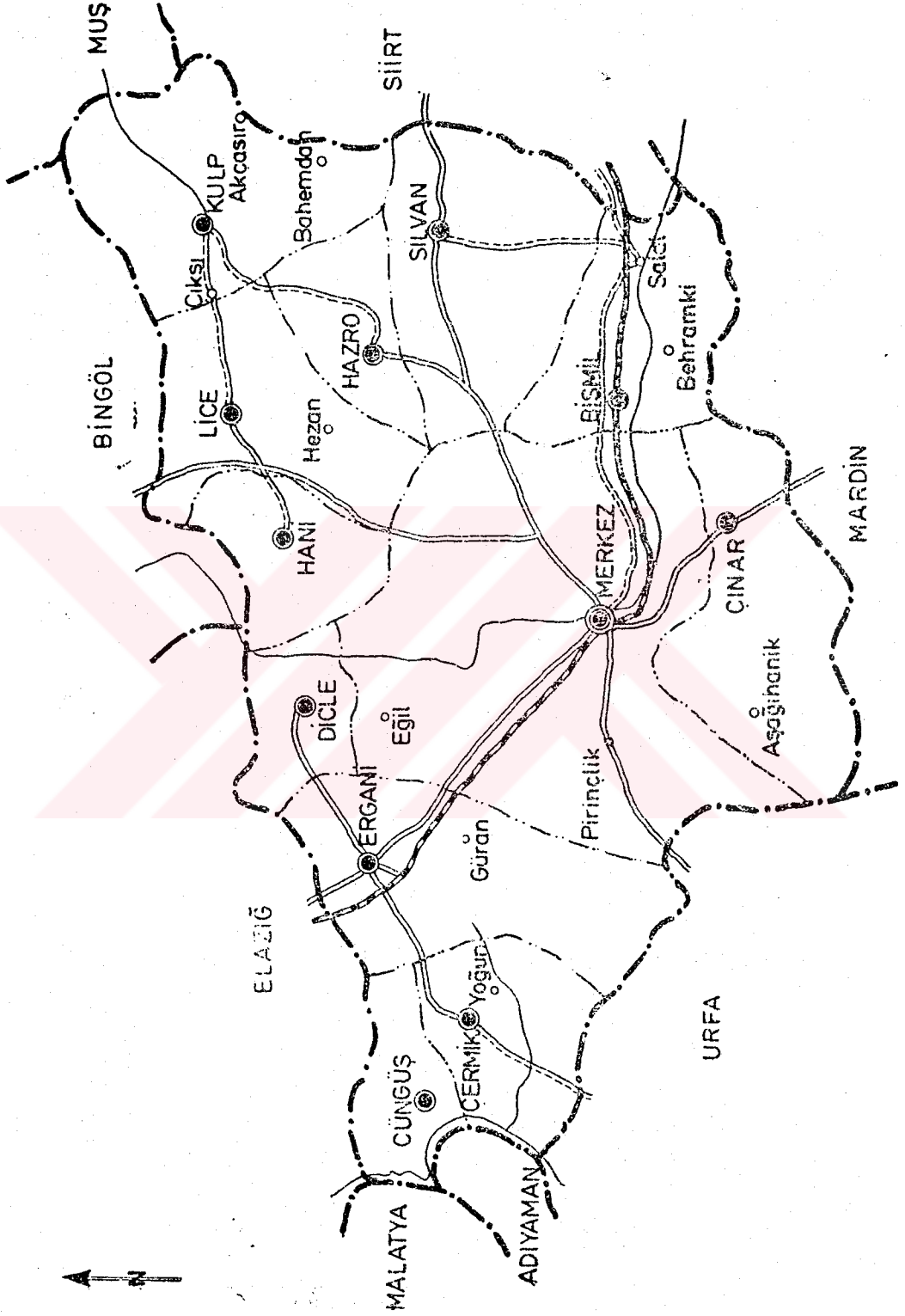
- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kararsızım
- ☐ Katılmıyorum

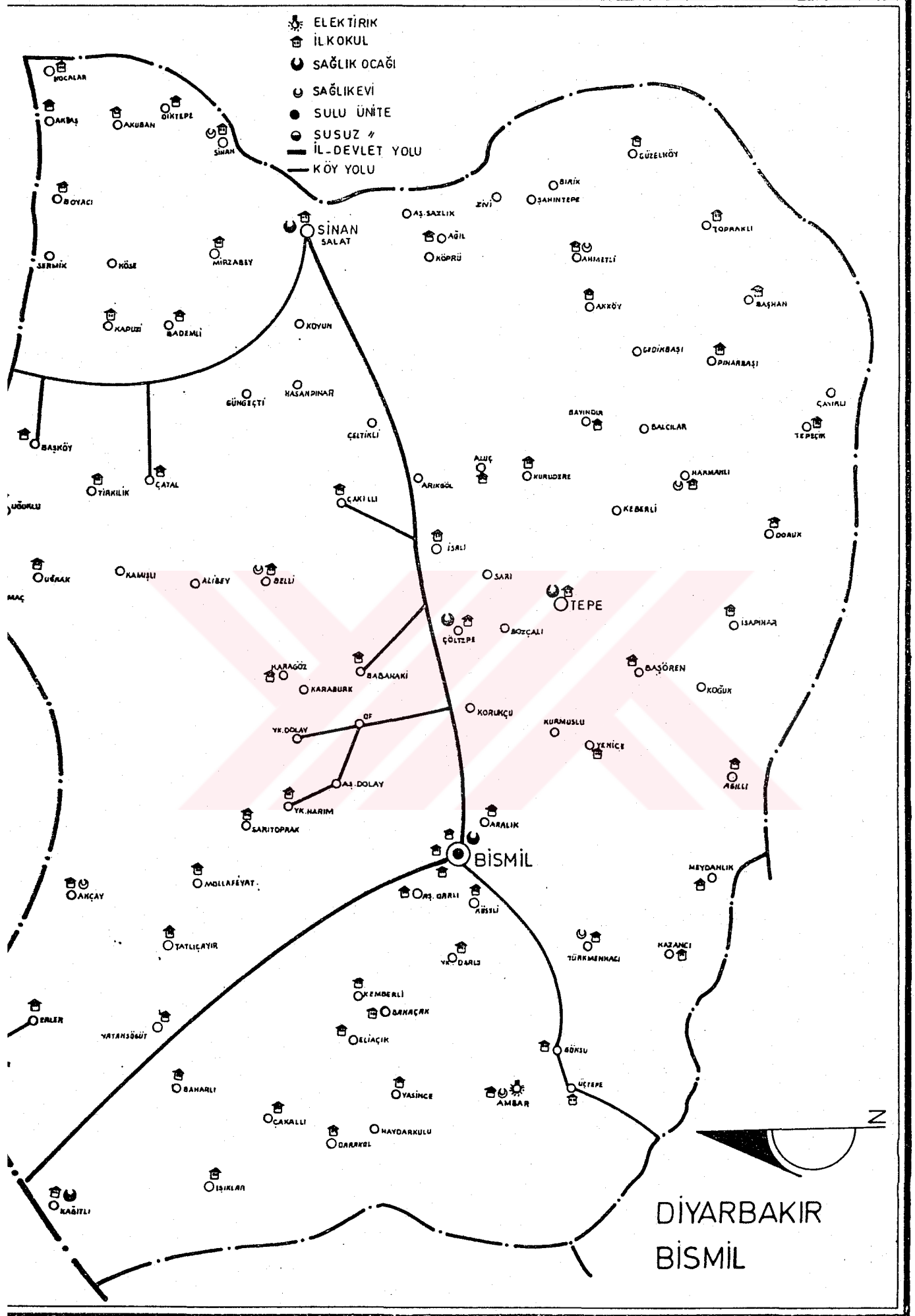
EK II: DİYARBAKIR İLİ, İLÇELERİ VE KÖYLERİ HARİTASI

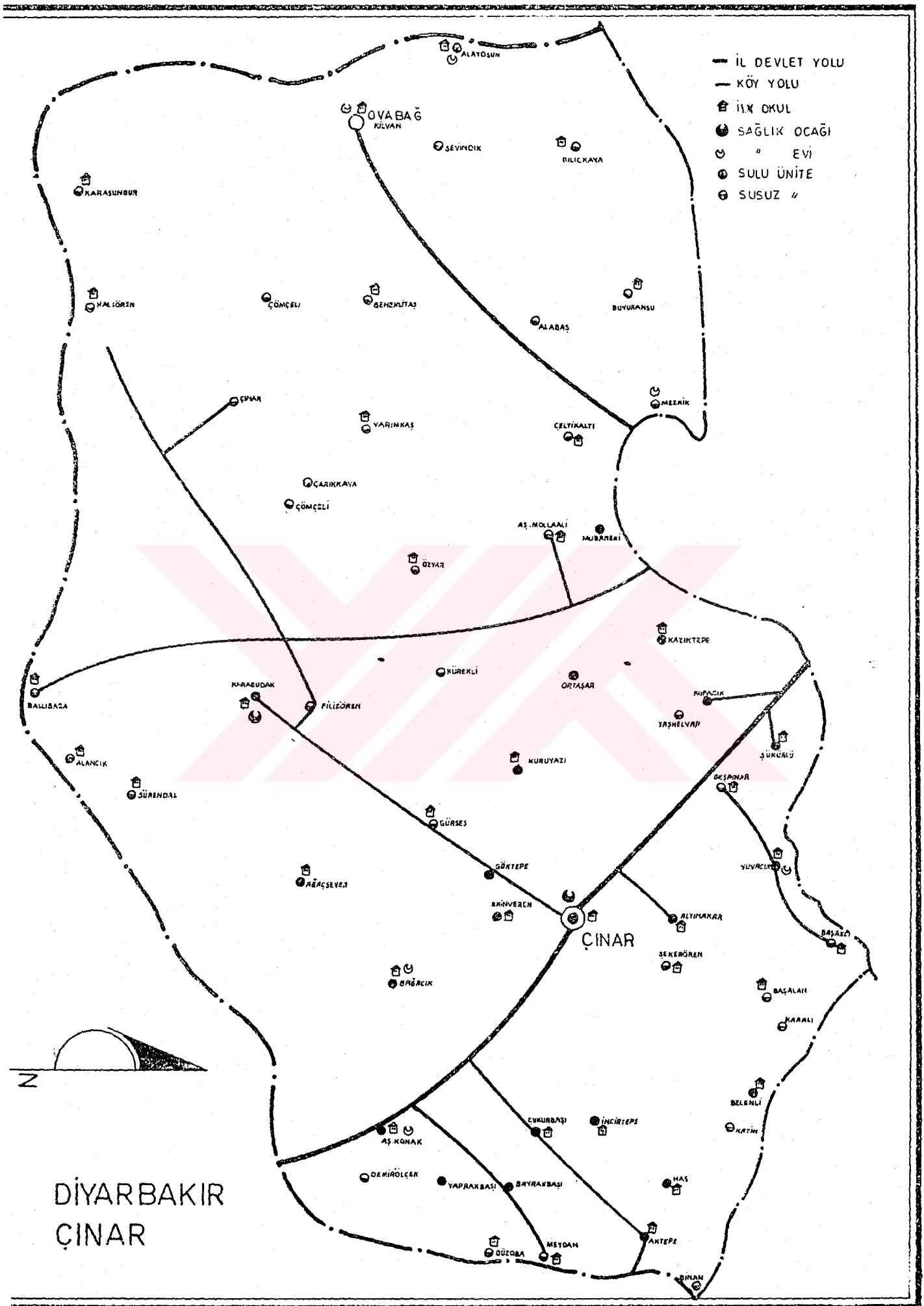

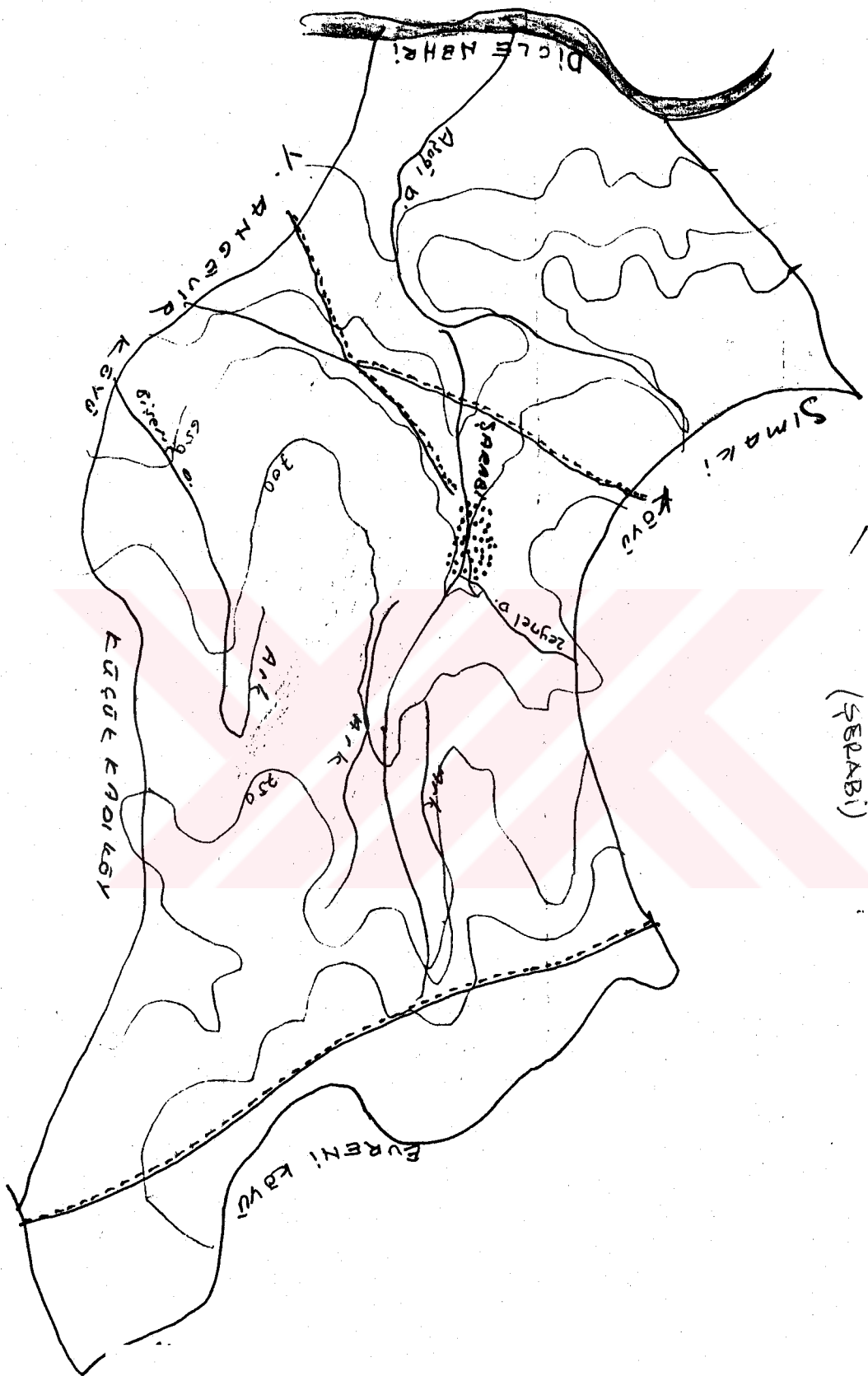
DIYARBAKIR İLİ

(Diyarbakir province)

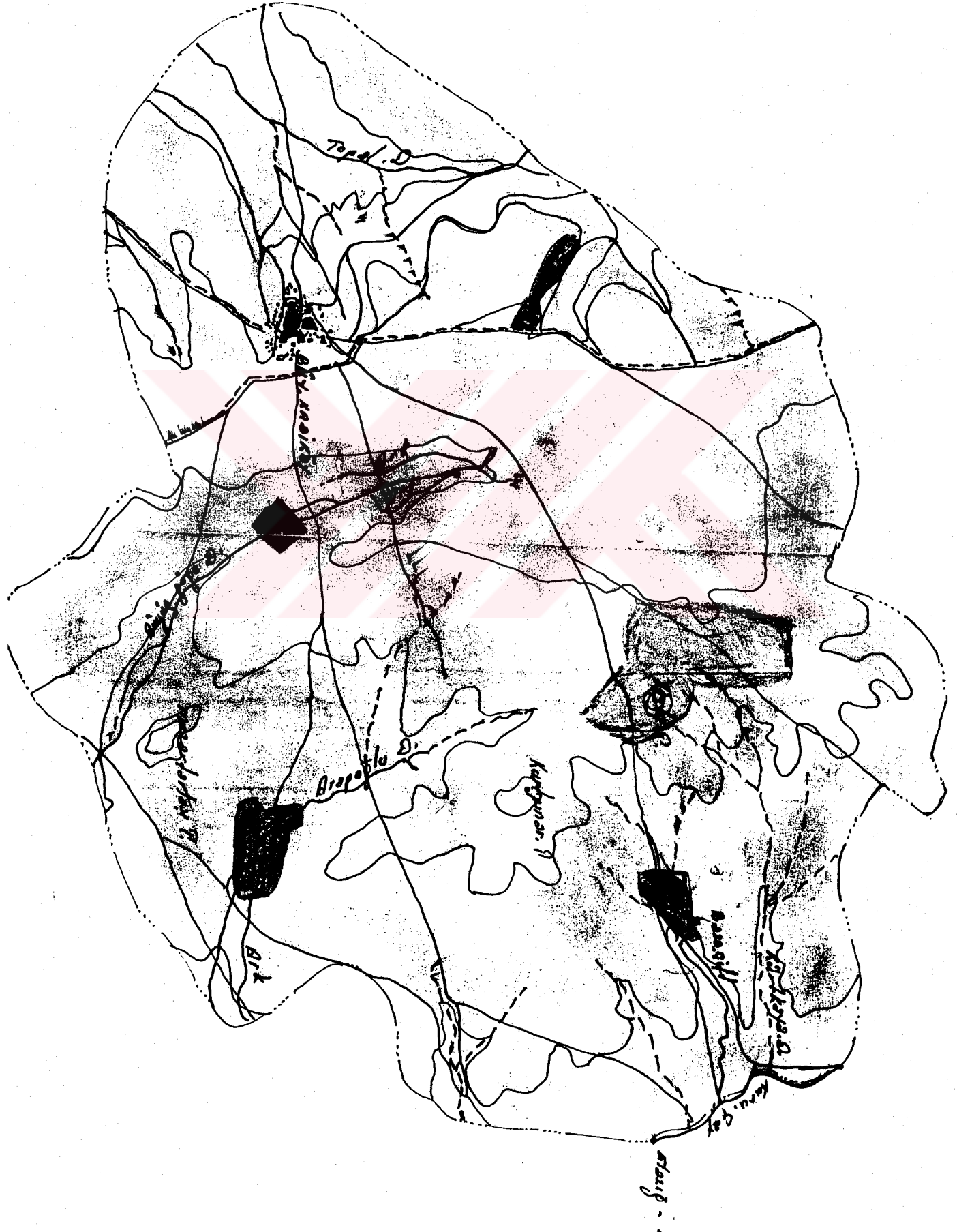

NAHİRCİBAĞI KÖYÜ
(SERABI)

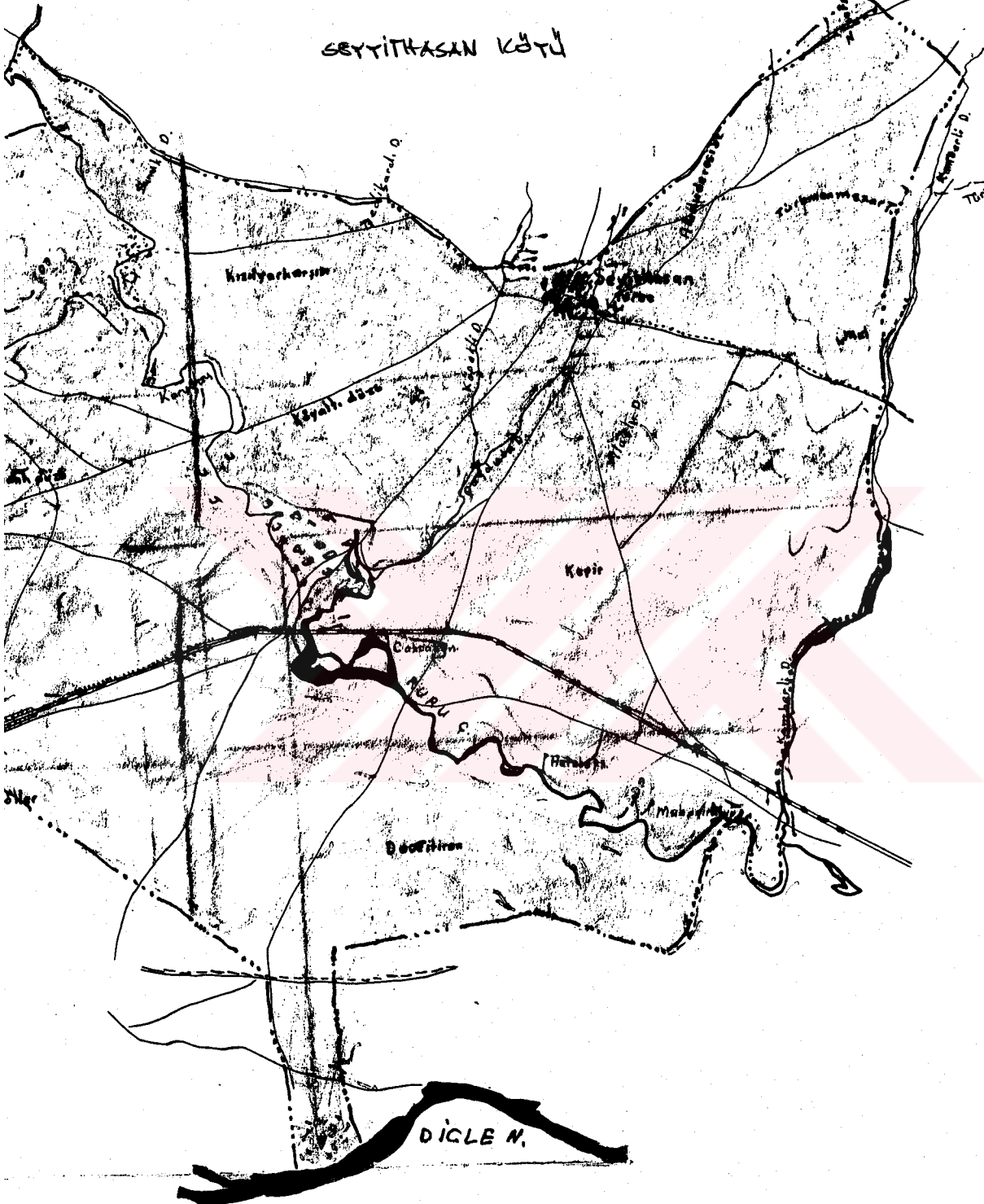
BÜTÜKKADI KÖYÜ

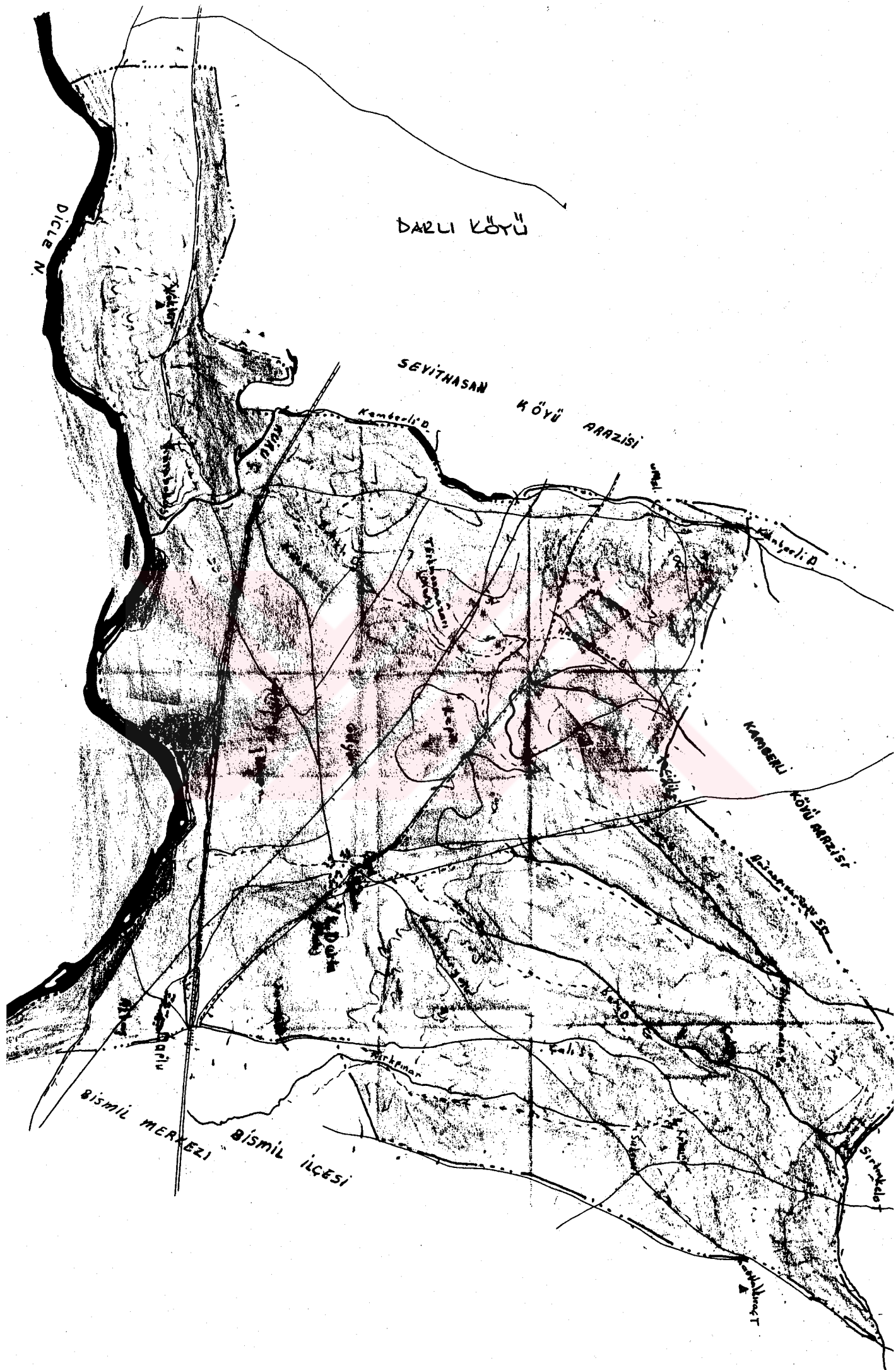

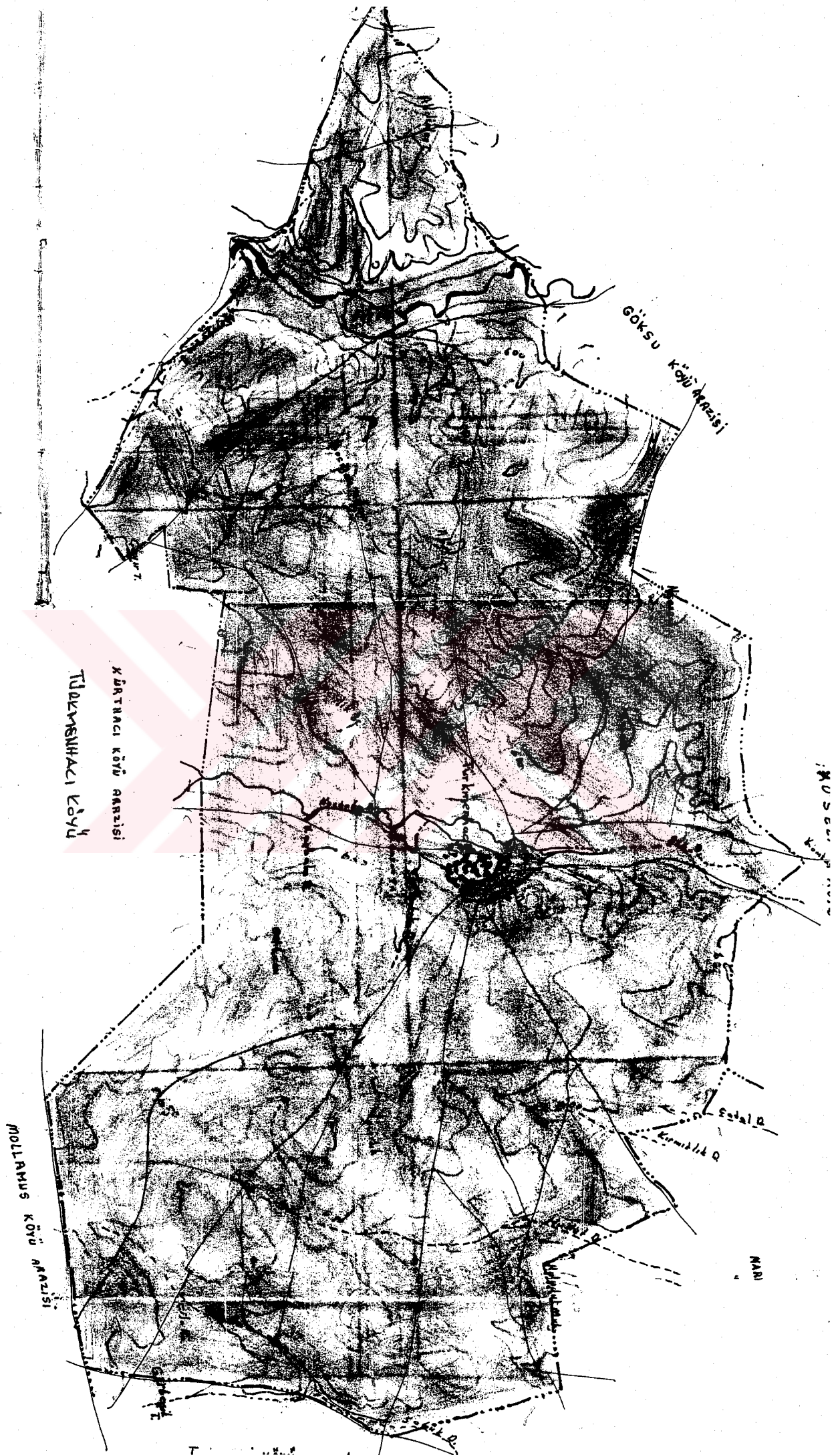
SEYYITHASAN KÖYÜ

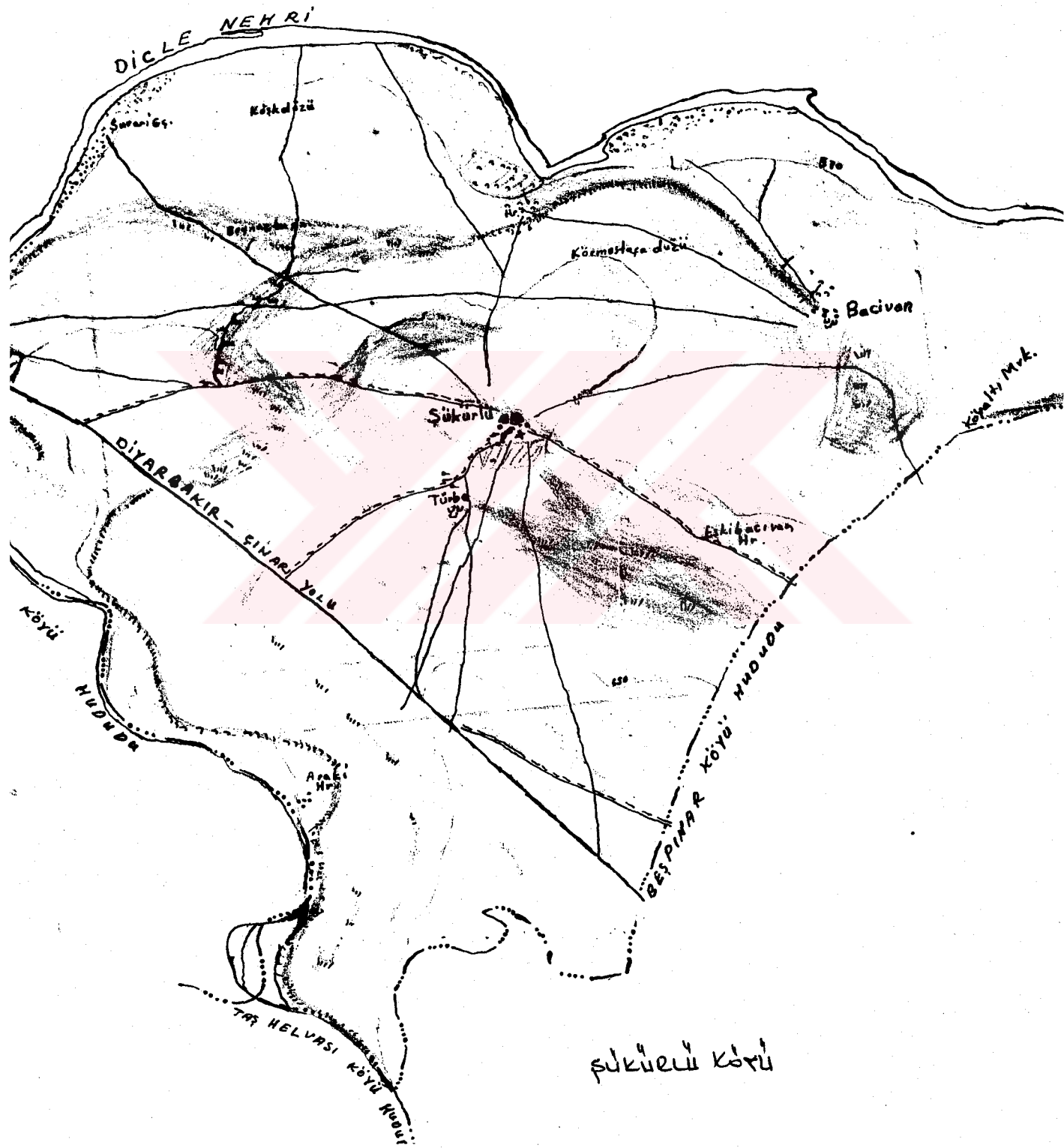
1:2500

MAR01

Taşğın, Ahmet, Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münir Koştaş, XIV+188s.

ÖZET

Tez, Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin dini hayatlarını konu almaktadır. Araştırma hakkında genel bilgiler içeren Giriş birinci bölüm, Diyarbakır ve çevresi tarihi ikinci bölüm, Diyarbakır ve çevresinde yerleşik Türkmen Alevilerinin dini hayatına yönelik alan araştırması üçüncü bölüm ve son olarak sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Alan araştırması verilerine dayanan üçüncü bölüm inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkileri kapsamaktadır. Alevilerin dini hayata ilişkin tutumlarını ölçmektedir.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevileri, Diyarbakır merkez ile merkeze bağlı iki köy, Bismil ilçesi merkez ve ilçeye bağlı dört köy son olarak Çınar ilçesi bir köy olmak toplam dokuz yerleşim yerinde bulunmaktadır.

Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerinin dini hayatlarının inanç, ibadet ve kurumları ile sosyal ilişkilerine yönelik tutumları ölçülmüştür. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Geliştirilen bu varsayım doğrulanmıştır.

Taşğın, Ahmet, The Religious Life At Turcoman Alevi in Diyarbakır and Its Araund, Doctora's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Münir Koştaş, XIV+188p.

ABSTRACT

This study aims to analyze the religious life of Turkmen Alevites in and around Diyarbakır. It consists of four chapters. The Introduction chapter gives wide-ranging information about the study. The second chapter deals with the history of the region. The third chapter is about the field study on the religious life of Turkmen Alevites in the region. Furthermore, an attitude survey about beliefs, religious practices (ibadah), establishments and social interactions was conducted to reveal religious life among them. The study ends with the Conclusion as well as appendices.

In the region under the study, Turkmen Alevites live nine different places including the downtown and two villages of Diyarbakır, the downtown of and four villages of Bismil, i.e. a district of Diyarbakır, and finally a village of Çınar, i.e. another district of Diyarbakır.

To be brief, the study assessed the attitudes of Turkmen Alevites in the region toward beliefs, religious practices, establishments and social interactions. The study showed that there was a significant difference between dependent variables, i.e. religious life.

**THE TURKISH ALEVITE KURULU
KONULANLARIYIN MİLLİYETİ**